

KASVATUS

KASVATUSTEADUSLIK AJAKIRI

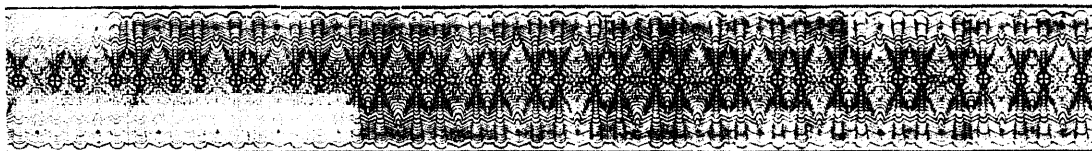
EESTI ÕPETAJATE LIIDU HÄÄLEKANDJA

9. AASTAKÄIK.

Nr. 2.

VEEBRUAR 1927

Pestalozzi 100. a. surmapäeva puhul
ilmub 10. veebruaril s. a. Võru õpe-
tajate seminari toimetusel uus raamat

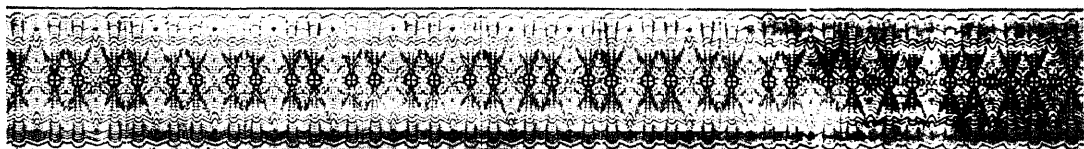
Pestalozzi
Elukäik ja ilmavaade

(80 lhk. 12 pildiga)

Hind 125 marka.

Seltellimiste järele saadetakse raamat 17. veebruariks kätte.

Pealadu: K.-ü. „Loodus“, Tartus, Vana-
tän. nr. 1, või: Võru õpetajate seminar.

PESTALOZZI 100. SURMAPÄEVAL.

Noor erak maja raius tühja paimu,)
kus hüljatuile kodukolle köeks;
laim halliks kuueks, mure mustaks vööks,
kui risti kandis elu uue aimu.*

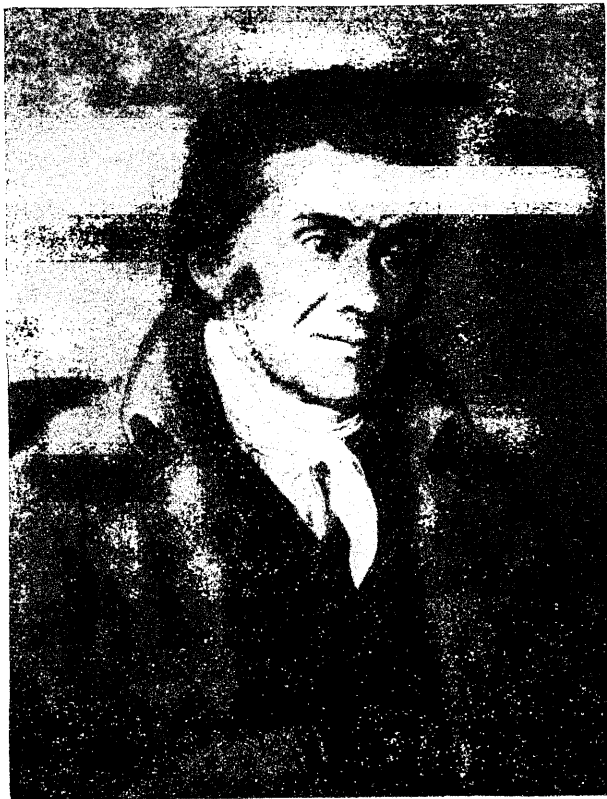
*Suur laps, teed sala otsis iga maimu
ta südamesse, oma põles söeks,
et vabastada valgeks loomistööks
siin mulla ahelates sündind vaimu.*

*Käis eksides ta oma okasrada,
suur õpetaja, ikka õppides,
üks valgus juhiks: kõiki armastada,*

*eel unelm: inimtervik vaba, ilus, —
mis luigelaulus vaikselt leppides
ta pärandanud meile eluvilus.*

*) *Paim* — metskarjamaa.

HEINRICH PESTALOZZI

Suure koolimehe ja lastesõbra 100 a. surmapäeva puhul

Ernst Aeppli j. t. j. vabalt E. Martinson.

Lapsepõlvest.

Ilusa järve ääres Helveetstas asub Zürichi linn. Seal sündis 12. jaanuaril 1746. silma- ja haavaarsti pojana Johann Heinrich Pestalozzi. Oma itaalia nime on Pestalozzid saanud kellegilt Anton Pestalozzilt, kes Chiarennast Zürichi elama asunud 16. sajangu keskel.

Pestalozzi isa Johann Baptist Pestalozzi oli tubli, elurõõmus inimene. Tema armsam ajaviide oli jaht ja kalapüük. Rahast ja varast ta suurt ei hoolinud. Ema Susanna oli lugupeetud haavaarsti Hotzi perekonnast Richtersvilist (küla Zürichi järve kaldal).

Seitsmest lapsest jäi ellu ainult kolm: Baptist, Heinrich ja Barbara. Heinrich oli lapsepõlves sagedasti haige. Ta sünnitas palju muret vanemaile,

eriti emale, kes oli väga hea südamega ja õrnatundeline. Viieaastasena Heinrich kaotas isa. Raske, lühike haigus lõpetas tema elu.

Enne kui noor arst oma silmad igaveseks sules, hüüdis ta oma voodi juure oma hiljuti tulnud teenija Barbara Sehmidi ja palus teda, et ta tema abikaasa ja laste juurest ei lahkuks, et nad ei satuks võõraste valjude käte alla. „Ma jään nende juure surmani“, töötas tüdruk.

Ja ta on oma sõna pidanud! Neli-kümmend aastat truu „Babeli“ elas Pestalozzi perekonnas. Ta loobus ka „oma kolde“ asutamisest, et mitte maha jätta temale surmavoodil usaldatud perekonda. . .

Temalt ja hiljem teiselt teenijalt Elisabeth Näfilt, kes sisemisest tungist

aetuna tõttas Neuhoft Pestalozzi maja-
pidamist päästma, kui see oli kokku
varisemas, õppis Pestalozzi varakult
hindama rahva hinge varandusi. Seal
idanes temas usk lihtinimesse, seal
oli läte tema suurele inimarmastusele,
mis pärast valmis oli tervet oma elu
pühendama vaeste heaks. . .

Arusaadav, et ema ja „Babeli“ kasva-
tasid Heinrichi „tubaseks olevuseks“.
„Mind hoiti kui lambatalle, keda tallist
välja ei lasta. Kunagi ei saanud ma
omavanuste poistega tänaval kokku.
Mulle olid võõrad nende mängud, nende
harjutused, nende saladused. Ma kas-
vasin üles memmepojana“. Nõnda kir-
jutab Pestalozzi pärast oma lapsepõlvest.

Poisi riik oli elutuba. Polnud isa,
kes teda oleks kaasa võtnud tänavale,
mägedesse, ümbruse külladesse.

Kuid ka elutoas peitus omapärane
õnn. Seal ümbritses teda küllane arm-
mastus. Ikka ja jälle on Pestalozzi oma
kirjades elutuba rõhutanud kui kohta,
mis on lähtekohaks üksiku ja terve
rahva kasvatusele. Ja ikka ja jälle on
ta teda kiitnud kui kõikide inimvoo-
ruste alust.

Ema rahalised ressursid olid väga
piiratud. Tuli elada kokkuhoidlikult,
iga kulutust enne hoolega kaaluda.
„Babelil“ tuli ikka turuaja lõppu oodata,
et odavamalt osta toiduaineid. Tulid
mõnikord võõrad, siis otsiti tubadest
kokku paremad „mööblitükid“ ja kanti-
nad „heasse tuppa“. Lapsed said pare-
mad riided. Pärast võõraste lahkumist
elati aga seda kokkuhoidlikumalt. Lap-
sed said jälle oma viletsad riidehilbud
selga ja toad endise igapäevse ilme...

Kooliaastaist.

Pestalozzi jutustab oma kooliaastaist:

„Väga vara arenesid minus mõned
teatavad tungid ja kalduvused. „Kuid
samat ajal, kui tundsin suurt huvi mõne
teatud vaate või asja vastu, olin äär-
miselt tähelepanematu ja ükskõikne
asjade vastu, mis ei olnud minu huvi-
ringist. Mis puudutas minu tundeid,
selle vastu olin alati soojalt osa-
võtlik ja võtsin kiiresti tuld. . .

Mis ma lapsena ette võtsin, läks
väga sagedasti nurja. Kuid see minusse

suurt ei mõjunud. Ühes ettevaatamatu-
sega omasin ka kergemeele, et kõik-
sugused äpardused, mis oleksid haara-
nud teisi lapsi hingepõhjani, nagu ei
puutukski minusse. Mis mööda oli, näis
mulle — kui väga ma ka seda enne ei
olnud ihaldanud või kartnud — pärast
seda, kui olin välja maganud paar korda,
kui ei oleks seda üldse ette tulnudki.
Nii vähe mõjusid minusse õnn ja õn-
netus“.

Koolis peeti Pestalozzit heasüdameli-
seks ja lihtmeelseks poisiks. Kui tema
koolivennad ise ei viitsinud kuhugile
minna ja saatsid sinna Pestalozzi, siis
läks ta „rõõmsa meelega ja ilmsüütult“.
Tal ei tulnud kunagi meele, et teised
oleksid võinud seda tema asemel ise
teha.

Ja ometi võis see heasüdameline ja
pehme iseloomuga poiss sagedasti üles
näidata otse imestuseväärilist julgust.
Nii näit., võis ta julgelt jooksta kõrge
linna valla välisel äärel või linna vära-
vavahti üllatada oma vahva ratsutami-
sega värava turjal.

Kord lootsikus mängides kukkus ta
järve. Ta mänguseltsilised tõmbasid
tema veest välja. Kartes, et ta kodus
tõreleda saab märgade riiete pärast,
lebas ta nii kaua järve kaldal päikese
käs, kuni riided ära kuivasid.

Suure Lissaboni maavärisemise ajal
1755. aastal käis ka Helveetsiast läbi
kergem maa-alune tõuge. Heinrichi
koolimajast tormasid kõik õpetajad ja
õpilased surmahirmus trepist alla täna-
vale. Pestalozzi, keda harilikult peeti
tagasihoidlikuks ja kartlikuks poisiks,
oli ainuke, kes rahulikult paigale jäi ja
hakkas oma kaasõpilaste varandust
hädaohtlikust hoonest välja tassima.
Ja kogu oma eluaja on Pestalozzil alati
jätkunud julgust ümbritsevast häda-
ohust mitte hoolida, vaid seda teha,
mis süda käseb.

See süda ei lubanud Pestalozzile
alistuda toorusele, mis selleaegseis
algkooles sagedasti aset leidis õpilas-
tega ümberkäimises. Kui kord päevast
päeva jõobnud kirikuorelimängija, kes
õpetas koolis laulmist, tahtis Pestaloz-
zile kolkimisega õiget muusikakuulmist
õpetada, tõukas see vihast ja joovastu-
sest märatseva kanteri enda eest pin-

gist välja, jooksis klassijuhataja juure, nõudis, et temaga toorelt ümber ei käidaks ja sai sellelt luba, et tal ei tarvitseks kanteri tundidest osa võtta.

Neil aastail Pestalozzi tohtis oma vabad päevad ja koolivaheajad mööda saata maal: kas Zürichi järve ääres Richterswili külas või Zürichi järve voolava Limmattali jõe ääres asuvas Hõnggi külas. Viimases oli tema vanaisa Andreas külavaimulikuks. Seal sai linnalaps maitsta maaelu vabadusi. Ta mängis külalastega surnuajal, läks talumeestega seltsis põllule ja võttis osa nende töist. Vanaisa ei keelnud temale läbi käia ka kõige vaesemate lastega.

Nende ilusate puhkepäevade sära tumestasid varjud vaesema rahvakihi halastamatust ilmast. Poiss pidi nägema, kuidas junkrute toimepandud jahikäikudel vaeseid kerjuseid nagu õnnetuud metsloomi kokku aeti. Ja ta süda jooksis verd, kui ta linna tagasi jõudes nägi oma endisi koolisõpru keldritubades kedrusemasinate taga töötavat, — elurõõmuta, väsinud, kahvatanud, kolletanud...

* * *

Omalt vanaisalt sai Pestalozzi esimese õpetuse ladina keeles. Selle järele astus ta Fraumünsteri „ladinakooli“ (keskkooli) alumisse klassi. 17-ne aastaselt ta lõpetas „ladinakooli“ ja astus Zürichi „õpetlastekooli“ — Carolinumis.

Heinrich Pestalozzi ei eraldunud teistest harilikkudest õpilastest ei „ladinakoolis“ ega ka Carolinumis, mille lõppeksami ta teadmata põhjusil teinud ei ole. Tema „unistuslikkus“ ei lubanud talle järjekindlalt taotella kooli nähtavaid sihte. Alati võttis ta elavalt osa üksikuist lemmikaineist ja oli ta oma kaas-aeglaste tõenduse järele suur raamatukoi. Ta luges kõike, mis temale aga näppu sattus. Najatades tähendab ta pärast, et ta olevat raamatute ja kooli pärast kõik muu ilma unustanud ja uskunud, et kätel ei olevatki muud ülesannet kui sulge ja raamatuid hoida.

Noorusajast.

Carolinumis sattus üliõpilane Heinrich Pestalozzi sellasesse vaimliste huvide ärkamise õhkkonda, nagu seda pakkuda suutsid ainult väga vähesed Kesk-Euroopa selleaegsed kõrgemad õppeasutised, Bodmer, Breitinger, Steinbrüchel, Gessner ja Zimmermann olid seal Pestalozzi õpetajad.

Tähtsam õpetlastest, kes tegi Zürichi vaimliseks keskpunktiks, oli Johann Jakob Bodmer. Tänapäevalgi on tema nimi seotud saksa kirjanduse ajalooaga. Mitte sellepärast, et ta — nagu ta ise uskus — oli suur luuletaja, vaid tema oli võitlusse astunud Leipzigi kirjanduseõpetaja prof. Gottschediga, kelle pilli järele pidi tantsima luulekunst. Bodmer nõudis luulekunstilt rohkem fantaasiat, tunnete sügavust, imepärast. Oma väiteid põhjendas ta inglise luuletajate Miltoni ja Shakespeare tööde suurusega ja näitas sellega õige tee saksa ärkavale luulekunstile. Bodmer oli see, kes tõi esile unustusehõlmast saksa keskaja suurima teose — „Nibelungid“.

Bodmeri maja oli avatud kõikidele noortele vaimudele. Sajangu keskel elas seal noor Klopstock ja selle järele oli seal kunstipõllul tegev Wieland. Bodmerilt oli surm riisunud ta ainsama poja. Nüüd tahtis ta pühendada kogu oma jõu oma kodulinnale, tema paremale poegadele. Neis ta püüdis äratada isamaa-armastust ja kõiki kõrgeid vourusi.

„Iseseisvus, heategevus, ohvrimeelus, isamaa-armastus olid meie hariduse elu hüüdsõnad,“ ütleb Pestalozzi.

Bodmer töötas ka linnanõukogus. Kuid tema demokraatlikud valgustuseaja kõrgeid aated ei leidnud vastukaja raekojas, seda enam aga noorte südameis.

Poolkinnised seltskondlikud ringid olid ainumad kohad Zürichis, kus võis teatava vabadusega arutada poliitilisi küsimusi. Ka Bodmer oma õpilastega ja poolehoidjatega moodustas sarnase ringi, mis algas oma tegevust 1762. a. nahaparkalite ametkonnas. Juhatas Bodmer. Et ringis palju räägiti patriotismist, siis rahvas hakkas kut-

suma neid „patriootideks“. See nimetus jäigi püsima.

„Patriootide“ õitseage oli 1765. aasta ümber. Ka Pestalozzi oli tol ajal ringi liige. Vaimustusega võttis ta osa poliitilistest vaieldustest ning seltskondlike küsimuste lahendamisest. Linna parimad pojad, tema tulevase kuulsuse kandjad, nagu Lavater, Bluntschli, Schinz ja hiljem Füssli, kuulusid ühes Pestalozziga „patriootide“ hulka.

Eriti elavalt vaieldi tol ajal ilmunud tähtsate kirjatööde üle. Rousseau (Russoo) kirglikud tööd, mis sügavalt mõjutasid Euroopa haritlasi, haarasid hoogsalt ka Zürichi uudismaa otsijaid. Rousseau revolutsiooniline kasvatuseromaan „Emiil“ käis käest kätte. Kui see lõppeks jõudis ka Pestalozzi kätte, siis võttis ta raamatu kaasa ka kooli palvetunnile.

Oli võimata, et „patriootide“ kõrvu ei tunginud oma väikese riigi hädad. Linna suur võimuvalitsus temale alluva maa vastu ja ametnikkude omavoli täitis noorte südameid kibedusega. Nad otsustasid linnanõukogu tähelepanu juhtida ametnikkude ja vaimulikkude omavolile, isegi nõuda seaduserikkujate karistamist. Sellane ametiasjadesse segamine ei meeldinud põrmugi ametivõimudele. Kaebajaid võeti vastutusele ja trahviti.

„Patriootid“ asutasid oma ajakirja „Meeletuletaja“ („Erinner“). Selle toimetajaks hakkas Johann Kaspar Lavater. Tsensuur ei lubanud ruumi poliitiliste küsimuste käsitlemisele. Seda enam püüti siis ära öelda kõlblike küsimuste käsitlemisel. Seal leidsid hukkamõistmist meeletu moe narrused, üleliigne väline toredus ja kergevõitu kõmuisuline kirjandus ning kunst, mis ei anna midagi inimesele, vaid püüab temale ainult meeldida. Sellele vastukaaluks seatakse esivanemate lihtsus ja kõlbline puhtus. Ka Pestalozzi oli „Meeletuletaja“ kaastööliue. Ta avaldas seal terve rea „soove“, mis ühtlasi olid ka kogu „patriootide ringi“ soovid. Suurem ühine soov oli, et tähtsad mehed rakendaksid omad võimised üldsuse teenistusse, et nad ei kirjutaks mitte ainult ajaviite-raamatuid, vaid ka selgitavaid ja õpetlikke lugusid. Laste-

vanematele Pestalozzi soovitas hoolega valvata oma laste sõprade järele, et lapsed ei satuks halva seltskonna mõju alla. Tungivalt toonitas ta tarvidust ajalugu uurida ja sellest õppida. Arstide poole pöördus ta palvega, et need tõlgiks prantsuse keelest lihtrahvale arusaadava arstiteadusliku käsiraamatu. Selle soovi täitis hiljem arst Johann Kaspar Hirzel. Pestalozzi soov, et jumal kaitseks kõige kurja eest kõiki ühinguid, mille eesmärk on religioon, vabadus ja voores, käis kõige pealt „patriootide ringi“ kohta. Tulevase suure kasvataja vaim lehvib vastu tema palvest, et „ometi laseks trükkida keegi mõnedki tublid ja arusaadavad kasvatusteaduse põhilised, millest saaksid jagu ka lihttöölised ja talupojad. Siin ja seal ilmub Pestalozzi töödes ka kerge huumor. Nii kirjutab ta mähkmelaste liigse kinninõõrimise vastu, et need kõige väiksemad „ometi saaksid kätte selle vabaduse, mis kohane on ühele Zürichi kodanikule ka mähkmeteski.“

Kui lähedased olid noorele Pestalozzile suured küsimused riigist, rahva käekäigust ja vabadusest, näitab tema töö, mis ilmus „Lindauer Journalis“ 1766. a. Seal ta kirjeldas elavalt Sparta kuninga Agise asjatuid katseid päästa hävinemisest oma riik. Seal tarvitab ta ka juba Rousseau suuri, vaimustavaid sõnu „vabadus ja üheõiguslus“, mis parkümmend aastat hiljem ühes sõnaga „vendlus“ säravate tähistena kuulutasid uut ilma ja mida ei suutnud täiesti tumestada isegi prantsuse revolutsiooni verejõed.

Möödunud aegade Sparta kuninga saatusest jutustas autor, aga silme ees seisid tal oleviku hädad ja puudused. Niisugune peidetud kujul omaaja poliitika küsimuste käsitlemine oleks noormehele kergesti võinud saatuslikuks saada. Sellepärast kinnitas ta agaralt, et ta kuidagi ei ole mõtelnud oma riigilolusid pilgata.

Hiljem aga häbenes Pestalozzi oma argust. Hoolega asus ta enesekasvatusele ja püüdis oma vastupanujõudu kasvatada paastumise ja kehakarastamisega. Ta peksis ennast veriseks, et õppida mehiselt valu kannatama, kui

tal tuleks valuohrit tuua oma töökspidamistele.

Valgustuseaeg tõi 18. sajangule uue väärtuse — maaelu hindamise. Siimaani oli maaelu ja talupojaseisust peetud kõige põlastuseväärsemaks. Talupoega oli peetud rumalaks, nürimeelseks tõplaseks. Tema „jämedale“ tööle eelistati palju „peenemat“ käsitööd ja äri.

Nüüd aga esineb ta korruga inimsoo ülalpidajana, inimheakäekäigu kandjana, millel baseerub riigi kandejõud. Lugematuis teis ökonomistid ja poliitikud ülistavad talupidamise tähtsust. Luuletajad kiidavad maaelu puhast ilu. Talupoja koduelu seatakse vooruse ja kõlblise puhtuse eeskujuks. Looduseuurijate ühingud selgitavad küsimust, kuidas kõige intensiivsemalt kasutada maapinna väärtusi. Linnades moodustuvad ökonoomilised ühingud põllumajanduse toetamiseks.

Zürichi linnaarst Hirzel pühendas kogu oma vaba aja põllumajandusele. Noorpõlves oli ta viibinud kauemat aega külas vanemate juures ja oli seal tutvunud põllutöega. Nüüd ta oli sealt leidnud Jakob Gujeri, kelle pidas ideaalseks talupidajaks. Temast kirjutas Hirzel raamatu: „Filosoofilise talumehe majapidamine.“ See raamat tegi Gujeri talu otse „palverännakute“ eesmäks. Gujer võeti ka „Helveetsia seltskonna“ liikmeks. Kui Schinznachi pidustustel 1765. aastal nähti Vürtembergi printsi linnapargis jalutavat käsikäes talumehe Jakob Gujeriga, siis loeti seda ajamärgiks, et siit peale ei ole enam seisuste vaheseinu.

Kuidas võisid ka Zürichi üliõpilased, noored tulipead, kelle poliitilist tegevusetungi takistas valitsus, mitte vaimustuda inimsoo vanemast kutsest, paljuülistatud põllutööst? Eks olnud ju Rousseau öelnud ühele neist, kes teda külastanud:

„Orjuse maal peavad elama käsitöölised, vabaduse maal aga — talumehed!“

„Välja maale!“ sai ka noorte hüüdsõnaks. See liikumine haaras ühes ka Pestalozzi. Ta teadis, kus on tervitatu tugevad käevarred! Ta läks Hõnggi külla ja vahetas seal raamatud sirbi

vastu. Tema koolivend Bluntschli külastas teda ja kirjutab temast oma sõbrale:

„Terved päevad otsa lõikab see mees ühes talupoegadega rukist, aga ta vaeneke on kõik oma vasakkäe sõrmed puruks lõiganud!“

Pestalozzi vaimustus maaelu vastu ei olnud mitte kergestikustuv õletuluke. Kui tal tuli pärast ametit valida, siis ei valinud ta mitte kirikuõpetaja ameti, nagu seda oodata võis, sest enamasti kõigi linna-poegade vabalt valitud tee viis kirikumõisa, vaid pikemaailkaalutlusil otsustas ta hakata põllupidajaks.

Nii tüürib uudismaa võimsa tegevuse poole see kord nii nõrk memmepojuke, see kirgliste tunnetega vabadust ja üldsuse lunastamist püüdja üliõpilane, see nii vähe elupraktiline ja siiski nii teenistusevalmis noormees.

Maale!

Oma sõbra Kaspar Bluntschli surmavoodi juures Pestalozzi õppis tundma oma tulevast eluseltsilist Anna Schulthessi. Kaspar Bluntschli oli nende mõlema unustamatu sõber. Kangelase rahuga lähenes ta möödapääsmatule surmale. Sõbra surmast hingepõhjani põrutatud Pestalozzi kirjutab Anna Schulthessile kirja, mis on pühendatud lahkunud sõbra mälestusele. Sellele järgneb kirjavahetus ja juba neljandas kirjas ütleb Pestalozzi:

„Kolm korda juba olen seda kirja alustanud ja kolm korda ta puruks rebinud... Kui see võimalik oleks, et Teie võiksite mind armastada!“

Anna manitseb sõpra oma tundeid tõsiselt järele katsuda. Tuletab meele, et ta on juba 30-aastane, kuna Pestalozzi on allas 22-aastane. Siiski loeb Pestalozzi tema järgmistest kirjadest välja varjatud nõusoleku ja ta hõiskab:

„Mulle naeratavad mägi ja org, mäekingud ja ojad!“

Siis võtab ta aga end valju arvustuse alla. Ta ütleb Annale ära kõik omad puudused ja vead. Suureks veaks, mis võib hädaohtu tuua nende tulevasele elule, arvab ta ettevaatamatust, järeлкаalumatus. „Oma suurest hooli-

matusest viisakusereeglite vastu, mille ka ei ole suurt tähtsust, ma ei kõnelegi, sest need torkavad ju minu juures kohe silma.“

Kuid ta tunneb endas peituvat ka jõudu, mis püüab suurtele tegudele ja ka seda avaldab ta otsekoheselt oma südamesõbrale: „Minu elu ei pea mõõduma ilma tähtsate ettevõteteta.“ Ta unustab kord oma elu, oma abikaasa pisarad, oma lapsed, et teenida oma isamaad... Oma tulevastele poegadele on ta juba valinud elukutse. „Ehk nende mõistus küll on hoolega arendatud, peavad neist saama maaharijad, mitte aga loge lejad linnahärrad.“

Anna Schulthess arvab omas vastuses avameelselt, ta kartvat, et kui Pestalozzi on midagi omaks võtnud, siis on raske temale läheneda, ja küsib, kas ei ole see mitte väike isemeelsus. Ka ei olevat viisakad kombat temale mitte tähtsusetat asjad, kuid ta arvab, et mees, kellel palju mõistust, kergesti suudab omandada neid väikesi tähtsusetat asju. Tähtsaks peab ta asjaolu, et Pestalozzil pole mingisugust sissetulekut. Nii siis ootama, kaua ootama peaks ta! Kas ei oleks sellepärast Pestalozzile palju sündsam mõni noor tütarlaps. Ta astuks heameelega kohe kõrvale, jääks aga Pestalozzile südamest heaks. „Ja kas olete, sõber, seda endale ka tõsiselt ette kujutanud, kui paljudest, paljudest labürintidest peate valmis olema läbi käima? Mul on hirm seda mõeldes...“

Labürintide all mõtles Anna oma vanemaid. Ta oli tähtsa ja rikka kaupmehe tütar. Isa ja veel enam ema ei tahtnud Pestalozzist kuuldagi. Anna pidi neilt mõnegi kibeda sõna alla neelama. Kuid ta kannatas vaikselt kõik ära ja 1767. aastal andis ta vanemate teadmata Pestalozzile oma ja-sõna.

Et rajada oma kodu, pidi Pestalozzi leidma mingisuguse kindla koha.

Berni ökonoomilise ühingu üks asutajaist liikmeist Johann Tschiffeli tundis suurt huvi põllupidamise vastu. Tal oli väike mõis Kirchbergis, kus ta ise enamasti ka töötas. Ta tegi seal mitmesuguseid põllumajanduselisi katseid, kasvatas põllu- ning keeduvilja ja viljapuude uudissorte, pidas puukooli jne.

Kogu oma varanduse mattis ta ettevõttesse, mis end ei tahtnud ära tasuta. Ainult juhuslik õnne loos päästis ta raskest seisukorrast.

Lavateri soovitusel võttis Tschiffeli Pestalozzi oma õpilaseks. 1767. aastal Pestalozzi sõitis sinna üldises postitööl, oma kaasreisijaile sellega salajat lõbu valmistades, et ta kogu tee hoidis käes oma pruudi pilti.

Tschiffeli võtab Pestalozzi sõbralikult vastu ja kirjutab temast varsti Lavaterile:

„Tal on hea pea ja tore süda, kuid see viimane on täiesti maha jäänud Zürichis.“

Sõprade kirjavahetus kestub. Seal Pestalozzi saab teate, et vanemad tahavad Anna mehele panna rikka Lioni kaupmehe pojale. Nüüd peab Pestalozzi hakkama otsustavalt tegutsema. Ta tahab Anna vanemaile selgeks teha, et temalgi ei puudu kindlad kavatsused tuleviku kohta. Pikas kirjas selatab ta, et ta tahab Zürichis läheduses osta tüki maad ja seal sisse seada punavärvitaim- ja keeduviljaistanduse. Et see talle palju sissetulekut annab, selles ta on veendunud. Raha ettevõtte loomiseks ta loodab saada oma Leipzigi sõpradelt. Ka emal olevat tema jaoks pisut raha kogutud. Samuti ei keelvat oma abi temale ka dr. Hotz Richterswilist.

Kiri ei avalda aga soovivat mõju Anna vanemaisse. Tütrelt nõutakse, et see titleks lahti Pestalozzist. Kuid see vastab otsustavalt:

„Kui ma seda ei taha, siis ei pea see ka sündima.“

Ena vihastab ja ähvardab tütre ilma jätta pärandusest.

Zürichis tuntakse traagilist armastuselugu. Mitmed tähtsad mehed, nende hulgas ka bürgermeister Heidegger, katsuvad oma mõju maksma panna Pestalozzi kasuks. Asjata.

Pestalozzi ei kaota aga õnnetuses lootust ega oma südamlitku huumori, mida omavad ainult need, kes on hingeliselt rikkad. Ta leiab isegi, et kannatus on talle õnnistuseks, sest ta kasvatab isiksust. Sellepärast ta hüüab:

„Õnn mulle, et ma kannatan!“

1768. a. Pestalozzi tuleb Zürichi tagasi. Ootamatult ta saab tuttavaks pangapidaja Schulthessiga. Tschiffelilt on see saanud kiitva otsuse Pestalozzi kohta ja on nõus temale andma 5000 guldnat punavärvitaimestanduse asutamiseks. Teist-nii-palju Pestalozzi peab mujalt laenama ja ise hakkama ettevõtte palgaliseks juhiks. Ettevõtte pool sissetulekut saaks Schulthess endale.

Pestalozzi võttis pakkumise vastu ja ostis varssi vastava maa-ala Birrfeldis Bruggi lähedal. Et seal puudus elumaja, siis oli tal väga hea meel, kui ta leidis väikese lihtse ja kena majakese Mülligenis (Birrfeldi lähedal).

1769. a. ta kolis sinna ühes oma emaga, kes tuleb talle perenaiseks.

Pestalozzi on õnnelik uue kodu üle. Ta kirjutab Annale:

„Minu kolm toakest saavad vahelduvat päikest hommiku, õhtu ja lõuna poolt. Igal hommikul ilusamate laululindude kontsert. Kallim, siin on maaelu, lihtsus ja vaikus...“

Suure hooga Pestalozzi asub uues kohas tööle. Temale pakub suurt lõbu rännata mööda põlde, et neid tundma õppida. Ta uurib mullapinda. Taimestiku järele otsustab ta maa sigivust. Maa ei ole halb, kuigi teda seni on tarvitatud ainult viletsa karjamaana.

Oma käikudel tutvub ta vaeste Birrfeldi külakeste elanikkudega. Ja kohe rõhub vaeste väiketalupidajate ja päeviliste saatus Pestalozzi südant. Ta tahaks neid aidata. Ta kirjutab Annale, et kui tal oleks oma mergelikaevandus, siis ta ei tõukaks ära vaeseid, nagu teevad jõukad talupidajad, vaid lubaks neile mergelit võtta nende lahjade põldude väetamiseks.

Ta on märganud, et vaesed on üli-rõõmsad, kui neile antakse kedruse-tööd. Ta tellib kohe Anna onult puuvilla ja annab seda vaestele ketramiseks. Sellega loodab ta avitada vaeseid ja enesele leida väikese kõrvalteenistuse.

Anna isa on juba nõus oma tütre andma Pestalozzile abikaasaks. Kuid ema on ikka veel vastu. Viimaks ometi kirjutab Anna:

„Ei, kauem ei taha meie oodata“. Ja viimaks peab ka ema järele andma. Kuid kaasavara ta tütrele ei anna. Ta saab ainult oma riided ning klaveri ja emaliku õnnistusena kaasa sõnad:

„Ma soovin, et täide lähöksid su lootused; sind kutsutakse ju ainult vee ja leiva peale“.

1769. a. septembrikuu viimasel päeval oli Heinrich Pestalozzi ja Anna Schulthessi laulatus Gebensdori küla kirikus ilma igasuguse pidustuseta.

Kaks aastat noor abielupaar elas Mülligenis. 1770. aastal sünnib neile poeg. Rõõmus teade saabub Zürichi ja sulatab Anna ema südame ümbert viimase jää. Pestalozzi annab endas töötuse oma last nii kasvatada, et ta ei tohiks kaevata, et isa ei ole tema vastu täitnud oma kohust.

Ja ta püüab ustavalt täita oma töötust. Niipea kui poiss juba hakkab käima ja rääkima, püüendab Pestalozzi oma vaba aja pojale (kes on jäänud Pestalozzi ainumaks lapseks). Ta viib tema põllule, tutvustab teda loodusenähtustega, lillede ning lindudega, voolava veega ja sulava lumega.

Võib olla Pestalozzi on oma pojale pakkunud juba liiga vara palju. Jakob ei ole veel nelja-aastane, kui ta juba peab veerima. Ja esimesed ladinakeelsed sõnad ta omandab väga vastumeelselt.

Pestalozzi sulane Klaus tähendas kord Pestalozzile, et see nõuab liiga palju poisilt. Pestalozzi vastab:

„Seda kardan ma ka mõnikord, kuid ma arvan, see paistab kohe välja, kui liialdatakse: poiss kaotab julguse, on rahutu. Kui seda on märgata, tuleb kohe järele jätta... Kogu õppimine ei ole krossigi väärt, kui ta kaotab lapse rõõmu ja julguse“.

Kuid Pestalozzi märkab, et laps katsub loomuliku kavalusega sellest eemale hoiduda, mis talle ei meeldi. Ja endine Rousseau poolehoidja on sunnitud lahendamise küsimuse: kas peab ta lapsele andma piiramatu vabaduse, või peab ta nõudma lapselt sõnakuulmist. Pestalozzi arvab, et inimene ei ela mitte ainult endale, ja et inimkond kord nõuab tema pojalt kohanemist ja alistumist üldhuvidele. Sellest järeldab

ta: „Vabadus on varandus, ja sõna-kuulmine samuti. Meie peame ühendama seda, mis Rousseau on lahutanud“. Ta arvab sellepärast, et lapselt võib kahjuta nõuda sõnakuulmist ja loobumist oma soovidest, kui aga nõudjal on lapse täielik usaldus.

Pestalozzi on oma igatsuses — kasvatajana tohtida inimest kujundada — liiga palju nõudnud omalt lapselt. Ta ei ole talle annud küllaldaselt määral kasvamiserahu. Kuid ta ei ole selle juures ometi unustanud, et last ümbritsev loodus mõjub võimsalt lapse hingesse, ja et kasvataja sellaseil hetkeil peab katkestama oma õpetamise ja aukartuses vaikima. Pestalozzi päeva- raamatusse on kirjutatud noil päevil südamlik sõna, mis ulatub kaugele välja tollaegseist kasvatuspõhimõttest:

„Lapsel ärgu olgu ühtki meeldivamat, elurõõmsamat seltsilist, kes oleks temale armsamaks lõbustajaks kui sina“.

Pestalozzi majanduslik ettevõtte läheb esmalt kaunis hästi. Varssi tulevad aga raskused. Teadmata on, miks ta varssi loobus aiakultuurist ja kasvatas ainult teravilja. Pestalozzi rahutu iseloom sundis teda proovima kord üht kord teist põllumajanduseharu. Tema naabrid olid veendunud, et halvasti juhitud talupidamine ei lõpe hästi. Käisid ringi kuuldused, mis täitsid Pestalozzi abikaasa hinge hirmuga. Need kuuldused leidsid tee ka Zürichi. Ja äkki ilmus ühel päeval Mülligeni pangapidaja Schulthess, et kui ettevõtte osanik oma silmaga saada ülevaade Pestalozzi majapidamisest. Mõistagi ei olnud Pestalozzi suutnud selle lühikese aja jooksul korda saata midagi erilist. Ta kiitis põllupinna headust ja kutsus Schulthessi välja vaatama. Kuid sellel polnud aega ja ta sõitis kohe ära.

Kuidas ehmatasid Pestalozzi ja ta abikaasa, kui nad teisel päeval said kirja Schulthessilt, milles see teatas, et ta näeb kogu ettevõtte olevat ruineeritud ja nõuab tagasi oma osa kapitalist. See oli hirmus päev!

Kuid asi ei läinud siiski kõige halvemini. Kindlasti ei ole teada, kust tuli abi. Vististi ei jätnud Anna vanaemad hätta oma last. Ootamatult viivitas ka pangamaja võla tagasinõudmi-

sega. Ja kui mõne kuu pärast pangapidaja Schulthess ka tõesti katkestas ühenduse ettevõttega, siis ei nõudnudki ta tagasi oma osa kapitalist.

Pestalozzi hakkas nüüd üksi omal jõul asja ajama. 1771. a. kevadel kolis ta Müllingenist Neuhofti (nõnda nimetas ta oma uut asundust). Tal tuli võidelda suurte raskustega. Sissetulek maast osutus palju väiksemaks, kui ta oli lootnud. Põllumajanduse kriis oli tol ajal üldine. Põllusaaduste hinnad olid madalad. Pestalozzi langes ikka enam ja enam võlgadesse. Tihti pidi ta abikaasa raha laenuks paluma oma vendadelt. Pestalozzi oli ennemalt sagedasti vaeseid aidanud. Nüüd oli ta ise vaene ja mure oli ta igapäevane külaline. Kuid sellelgi raskel seisukorral leiab ta olevat omad headused. Ta ütleb:

„Ise viletsuses olles õppisin sügavamalt tundma rahva viletsust ja selle põhjusti“.

Vaestekodu Neuhoftis.

Pestalozzi elu annab sagedasti imestatavat ja ühtlasi lohutavat näiteid sellest, kuidas ta äkki ülespoole tõuseb julgusetuse ja meeleheite sügavusest ja — uued suured sihid silme ees — andub jälle uuele tööle.

Nii teeb ta ka nüüd seda, mis temalt keegi ei oodanud. Ta ei põgene mitte tagasi kodulinna, et seal leida mõnd kohasemat tegevuseala. Ta jääb Neuhofti ja mitte vähemaks, vaid suuremaks peab saama ta tööala!

Kahekümnesitsimeastane Pestalozzi mõtleb, kuidas aidata välja hädast vaeste inimeste lapsi ja neid koguda Neuhofti, võtta neid oma majja, neid riietada, kasvata ja neile anda kõige hädatarvilikumad õpetust lugemises, kirjutamises ja arvutamises. Lapsed aga peavad endid ise ülal pidama oma kätetööga.

See plaan vaimustas Pestalozzit lõpmata. Selle teostamisele tahab ta pühendada kogu oma elu.

Ta ei püsi oodata, ei jõua kokkukõlastada asja algust oma viletsa ainelise seisukorraga. Talle ei jätku sellest, kui ta esialgu saaks võtta kaks-kolm last oma majja. Sõbrad, kes kuulevad

Pestalozzi plaanist, avaldavad selle kohta kahtlust. Ja Anna vennad on sellega ainult vastutahtmist nõus. Anna ise aga on Pestalozziga ühisel arvamisel. Teda ei kohuta suur töö, mis temale osaks langeb. Kiiresti õpib ta ära ketramise, et seda õpetada lastele.

Ja ehk Pestalozzi rahaline seisukord küll on väga vilets, laseb ta siiski ehitada kuuri külge töökoja ja seab sisse laste vastuvõtmiseks tarvilikud elu- ning magamisruumid. Ühtlasi teeb ta suuri plaane ketramis- ning kudumistöökodade ja kaubahoiuruumi ehitamiseks.

Juba 1773. aastal on esimesed lapsed asutises. Pestalozzi ja ta abikaasa kannavad peaaegu ainuüksi oma õlgadel asutise töökoorma. Ei ole ju raha,

tal on puudunud igasugune eeskuju sel alal. Ta on aga selles veendunud, et on leidnud õige tee vaeste inimeste aineliste, kui ka vaimliste hädade arstimiseks.

Pestalozzi üleskutse ei kajanud tühjusse. Siit-sealt ta sai palutud toetuse.

1774. a. ta sai sõbraks Helveetsia patriootilise ühingu asutaja liikme Jakob Isak Iseleniga, kes teda ustavalt on aidanud kõigil järgmisil aastail. Iselini ajakirjas „Ephemeriden“ (Päevaraamatud) kordas Pestalozzi veel oma üleskutset. Lugejate ringkonnast sai ta mõne aja jooksul lastekodule toetust.

Sel ajal käsitles „Ephemeridenis“ väga utoopiliselt vaeste hoolekande küsimusi ka endine Berni maaülem Tschanner. Pestalozzi avaldas temale oma vaated

Neuhof.

et palgata abilisi. Pestalozzi ei taha seda tunnustada, kuid tema arveraamatud näitavad selgesti, et lapsed ei suuda end ülal pidada ainult oma tööga.

Kahe aasta järele oli ta sunnitud likvideerima oma töökojad ja äri. Kuid ta katsus siiski edasi pidada lastekodu. 1775. aastal pöördus ta palvega sõprade ja avalikkuse poole, et lastekodule määrataks toetust, mõned vähesed guldenidki, olgugi laenuna. Vastutasuks neile annetustele olgu esialgu tema töö koduta laste kallal, keda ta kasvatab ning õpetab ja kes tema juhatusel õpivad tööd tegema põllul, aias ja ketramistöökodas.

Avalikkusega, mis armu ei heida ka eneselegi, ei varja ta ka omi vigu. Ta palub aga arvesse võtta ka asjaolu, et

sama asja kohta kahes pikemas kirjas. Need näisid Tschannerile olevat nii väärtuslikud, et ta nad saatis avaldamiseks „Ephemeridenis“. Neile lisas Pestalozzi juure kolmanda kirja ja Iselin omalt poolt uue üleskutse lastekodu toetamiseks.

Alul tuli annetusi rikkalikult. Pikamisi aga vähenes seltskonna huvi asja vastu ja toetused jäid ikka vähemaks, kuni nad viimaks sootumaks ära jäid. Viimastes „Üsalduseväärilistes teadetes vaeslaste kasvatusesutise üle“ Pestalozzi kurtis juba asutise lähenevast kokkuvõttest.

Kaks korda purustas rahe kogu lõikuse. 1778. a. oli ikalduseaasta. Liigne töö hakkas mõjuma Pestalozzi abikaasa

tervisele. Piiramata ohvrimeelsuses kulu-
tas ta kogu oma päranduse osa laste-
kodu päästmiseks. See lükkas asutise
kokkulangemise mõneks kuuks edasi.

Pestalozzi palus abi Tschannerilt, sai
aga eitava vastuse. Iselinile kirjutas
Tschanner:

„Mees on kõrgemale lennanud kui
tiivad kannavad, on õnetu ja kahjate-
misvääriiline, kuid oma õnnetuses on
ainult ta ise süüdlane“.

Asutis varises kokku. Maja jäi tüh-
jaks. Pestalozzi abikaasa lamas voodis
— haige ja hingeliselt murtud . . .
Noil päevil ta oli kaotanud usu oma
mehesse. Sest juba teist korda oli tal
kokku varisenud sama ettevõte.

Et rahuldada võlauskujaid, Pestalozzi
pidi ära müüma osa kohast oma venna
Baptistile. See ei olnud õiglane Pesta-
lozzi vastu ja pettis teda veel kauba tege-
misel. Ühe osa kohast Pestalozzi naise-
vend võttis endale. Ülejääva osa Pesta-
lozzi rentis välja.

Majanduslik langemine täitis Pesta-
lozzi südame valu ja kibedusega, sest et
ta — nagu ta hiljem väljendas — „enda
kõrval oli teinud eluks ajaks õnnetuks
ühe puhtamaist, kõrgemaist inimhinge-
dest, mis ta näinud elus.“

Keegi kaasaeglane kirjutab Pestalozzi
seisukorrast:

„Tema varanduslik seisukord ja aus
nimi oli sattunud niisugusesse hädaohtu,
et Pestalozzit võis päästa meeleheitmi-
sest ja täielikust hukkamisest ainult tema
võlauskujate täielik loobumine võlasum-
madest ja tema sõprade abi ning toetus.
Häda oli nii suur, et Pestalozzil polnud
sagedasti ei raha, ei leiba ega põletis-
puid, et kaitsta oma perekonda külma
ja nälja eest. Pealeselle veel tema abi-
kaasa pikaldane haigus. . .“

Kaks korda olid Birrfeldi talupojad
näinud „linnahärrat“ sisse kukkuvat. Eks
olnud nad öelnud juba alguses, et asi
ei lõpe heaga, kui ta neilt nii haruldase
ärevusega oli ostnud maad. . . „Ja nüüd
tulid nad“, jutustab Pestalozzi oma mä-
lestustes: „ja ei häbenenud avaldada
oma põlgust mehe vastu, kes omas
ülbuses tahtnud saada nende sarnaseks,
nüüd aga on põhja langenud“. . .

Kui Pestalozzi närus riides, sassis juus-
tega ja metsikuks muutunud näoga oma

väikese karvase hobuse seljas kord nä-
daldas Bruggi poole ratsutas, et seal
lugeda „Schaffhauser Zeitungit“, siis juh-
tus pahatihti, et teeäärsest võsandikust
talle järele hüüti ta sõimusõnaks moo-
nutatud nimi „Pestilenz“. . .

Pestalozzi seisukord oli hirmus. Tema
abikaasa — saatuselõikidest purustatud —
elas oma sõbranna Romana Hallvilli
juures. Pestalozzi sugulased ei käinud
temaga läbi. Poeg Jakobi arenemine ei
läinud nii nagu Pestalozzi soovis. Suu-
res töös ja eluvõitluses oli ta jätnud hoo-
letusse oma poja kasvatuse. Pealeselle
kannatas poeg perioodiliste haigusehoo-
gude — nähtavasti langetõve — all. Maja-
pidamises valitses korralagedus. Oma
välimuse eest hoolitses Pestalozzi veel
vähem kui enne.

Seal tuli päästmine, kust seda ei tea-
tud oodata. Ta tuli rahva hulgast, kelle
teenimiseks Pestalozzi oli ohverdanud
oma elujõu, varanduse ja perekonnaõnne.
Ühel päeval ilmus Neuhofi talutüdruk
Elisabet Näf Kappelist. Ta ütles, et ta
olevat kuulnud, et Pestalozzi majapida-
mine minevat väga halvasti. Ta olevat
tulnud, et abiks olla Pestalozzile oma
teenistusega. Imestusega ja tänumeeles
võttis Pestalozzi pakkumise vastu. Tulise
hooga talitas tragi tüdruk vara hommi-
kust kuni hilja õhtuni majas, aias ja
väikesel põllul, mis Pestalozzile veel jä-
rele oli jäänud. Ja mõne aja järele oli
seisukord Neuhofis kui mitte rahuldav,
siis vähemalt väljakannatav.

Pestalozzi hindas kõrgelt seda talu-
tüdrukut. Ta luges talle sagedasti ette
omi kirjatöid ja sai mõningaidki nä-
punäiteid lihtinimese loomuliku tarkuse
varaaidast. Noil aastail kirjutas ta ju
rahvale ja selle truu talutüdruku hing-
es peegeldus rahva hing. . .

Üksiklase õhtutund

oli Pestalozzi esimene suurem kirjatöö.
Iselin avaldas selle 1780. a. „Ephemeridi-
denis“. Töö sisaldab mõtteid elu üle:

„Ilma sisemise rahuta tormab inimene
edasi mööda metsikuid teeradu. Janu
ja tung kättesaamatute kauguste järele
riisuvad talt lähedase, käesoleva hüve
ja targa, kannatliku ning juhitava vaimu
terve jõu. Närtsiva inimkonna ihad jää-

vad rahuldamata, ta nälg kustutamata. Tema lõpp ei ole mitte täis kasvanud viljade küpsus“.

Mis võib hoida eksimiste eest? küsib Pestalozzi ja ta pilk peatub inimühiskonna põhialuseil. Kirglikumalt kui kõik teised temaaegsed kirjanikud ülistab Pestalozzi isamaja ja elutuba — kodu ja perekonda.

Inimlikkus on enam kui kutse. „Kõigepealt oled sa, laps, inimene ja alles selle järele oma kutse õpilane“. Inimese arenemine peab sündima seespoolt väljapoole, mitte ümberpöörduvalt.

„Tõsidus ja puhas inimlikkus vabastab muredest. See annab hingele rahu, aga mitte filosoofide tarkus, kes selle üle vaidlevad, kas ilmas on rohkem head või kurja. Kas see tarkus lohub sind, kui viletsuse leegid sinu pealael kokku löövad? Üsu endasse, inimene, usu oma olemise sisemisse mõttesse, siis on sul usk jumalasse ja surematusse.“

Mida sügavamale Pestalozzi tungib imelikku, liht-suure inimolusse, seda suuremaks saab talle ta eluülesanne. . . Ja Neuhofi üksiklane tunneb, et tema elu ei ole olnud asjatu, vaid pühendatud inimeses tegutsevast jumalikust jõust.

Need on mõtteid Pestalozzi, kui rahva kasvataja esimesest tööst.

Lienhard ja Gertrud.

Pestalozzi ei olnud kunagi tahtnud kirjanikuks hakata. Väikeses mõistujutus ta tunnustab, et „inimese kujundamine“ — mille all ta mõtleb kirjaniku tegevust — on temale ainult kõrvalülesandeks:

„Nad tungisid ta juure ja üks neist ütles: „Sa oled siis saanud meie kujundajaks. Sa oleksid tõesti paremini teinud, kui oleksid meile kingi paiganud.“ Tema vastas neile: „Ma oleksin teile kingi lappinud, oleksin teile kive kannud, oleksin teile vett toonud, oleksin teie eest surnud, aga teie ei tahtnud mind mitte, ja minu purukstallatud olemasolu sunnitud tühjuses ei jäänud mulle muud üle kui õppida teid kujundama“...“

Pestalozzi tahtis rahvale, talumehele midagi kirjutada. Midagi „nõuandja“ taolist, midagi, mis valgustaks vaesema kihi elurada. Töös peab kajastuma „soe, osavõttlik, vaimuülendav inimlikkus“. Ta

peab toitu andma niihästi vaimule, kui ka südamele. Seejuures on Pestalozzile kõrvalise tähtsusega küsimus, kas kirjatöö vastab ka kunstinõudeid keelelt ning kompositsioonilt. „Üksiklase õhtutunnis“ ütleb Pestalozzi: „Oh sa Goethe omas kõrguses! Ma vaatan üles oma sügavusest, värisen, vaikin ja õhkan!“ Kuid Pestalozzi arvates puudub Goethel — olgugi suurel kirjanikul — „isameel“. „Isameel“ ei kõnele oma rõõmudest ning valudest. Ta jätab enda hoopis kõrvale ja andub teadlikult kõige jõuga tõsise, sügava selgitamise ning õpetamise teenistusele. Niisugune andumus on Pestalozzile palju enam väärt kui luuletöö väline ilu. Sest ilm on sügavas viletsuses; inimene on häda laps. Mis aitab talle paljas väline ilu?

Pestalozzi on Neuhofis läbi käinud valjust elukoolist. Ta näeb, et külaelu ei ole niisugune, nagu seda kujundavad kirjanikud-linnlased. Ei ole seal kõik nii roosiline, vaid seal on ka palju okkaid ning ohakaid. Külaelu varjukülgedest tahab ta kirjutada. Kuid Pestalozzi on on ju hingepõhjas enam kasvataja kui luuletaja ja seepärast ei kõnele ta üksi asjust nagu nad on, vaid temal on tähtsam küsimus: „Kuidas peaks tegema, et asi paraneks?“ Ja külaelu varjukülgedest ning nende arstimisest kirjutas Pestalozzi oma kuulsa töö „Lienhard ja Gertrud“.

On võimatu üle anda selle lühikese töökesse raamides „Lienhard ja Gertrudi“ sisu. Seda peab lugema. Pestalozzi tööd on nimetatud Helveetsia „kõlaromaa-niks“. Ta ise nimetab teda „rahva pildiks“ („Ein Bild des Volkes“). Töös esineb üllatavalt palju külatüüpe omapärase ilmega. Pestalozzi tunneb rahvast liiga palju seks, et kujundada neid ainult heasüdamlikkude, vaiksete, idülliliste mäekarjustena, nagu seda on teinud Rousseau ja Gessner. Pestalozzi kui kasvataja töö ei ole ka mõeldav ilma lasteta. Nad esinevad töös — mõned puhtad ja määrimata, teised koormatud vanemait päritud ebavoorustega. Kuid kujundades elu, nagu ta on — ka tema negatiivsest küljest —, Pestalozzi ei kaota usku inimese headusesse. Ta ütleb:

„Inimesed on nii head ja saavad nii heameelega jälle heaks!“

Pilk kuritegevusse.

Meie kujutame endile Pestalozzit hari-likult kui lõpmatu head, kuid abitud inimest, kui „isa Pestalozzit“, kelle piir-
matu headuse üle nii mõnigi naeratab. Arvatakse, et see heasüdameline mees ei ole kunagi tunginud olemasolu vapus-
tavaisse sügavusisse, vaid ta on pime-
duse ning mustuse katnud oma heataht-
liku armastusega. Või jälle kujutatakse
Pestalozzit endale ette kui liigutavalt oma
ametile anduvat õpetajat, sagedasti kui
„koolijumalat“, kellele on küsimus, kui-
das kõige paremini õpetada lapsi lugema
ning arvutama, palju tähtsam kui kõik
ilma vägivalla-nähtused.

Kuid asi ei ole ometi mitte nii. Pes-
talozzi on tunginud inimsoo tumedaisse
urkaisse, et tundma õppida selle ilma
roojust, millest ta tahaks inimesi välja
tuua.

1781. aastal ta kirjutas töö „*Seaduse-
andlus ja lastetapp*“. Ja selles töös on
mõtteid, mis nüüdisajalgi pole kaotanud
oma väärtust.

Pestalozzit liigutab ema hinge kurb-
lugu, kes oma lapse tapab. Ta jälgib
sisemiselt õnnetu kannatuseteed, läheb
ühes temaga läbi pimeduse, kus või-
matu saab võimalikuks — ét vaikne, arg,
kartlik tütarlaps, kes kahvatab surma-
tud tuvi verd nähes, kägistab oma enda
lapse“.

Pestalozzile ei anna rahu küsimused:
Kuidas võib inimene selleni langeda?
Missuguses vahekorras on sellased kuri-
teod seltskonnas maksva sotsiaalse kor-
raga? Kuidas võiks kõrvaldada pa-
het?

Pestalozzi süda väriseb kaastundes,
aga tema väim uurib suure selgu-
suga asjaolude vahekordi, otsib kuri-
tegude põhjusi rahva majanduslikust ning
kõlblisest seisukorrast. Ta harutab lahti
selle võrgu, millesse on mässitud tütar-
laps. Ja et Pestalozzi kunagi ei rahuldu
nähtuste pinnapealse vaatlemisega, siis
saavutab tema pilk põhjaliku ülevaate. Ta
leiab üles ühe allika teise järele, mille
vastikud veed kõigelt poolt kokku voo-
lavad ja õnnetuma lapsetapja üle ujuta-
vad. Ja mitte timukas ei arsti sellai-
seid haavu rahva keha küljes, ka mitte

tolleaja seaduseraamatute vali eluvõõras
õiglus!

Mis alles nüüdisajal leiab teostamist
— ja ka mitte igalpool, seda on Pesta-
lozzi nõudnud juba sajaviiekümne aasta
eest: nõuandekohad abieluta emadele,
kust nad saaksid arstlisi juhatusi ja hing-
elist toetust, riigi abiraha laste kasva-
tamiseks. Neid lapsi ei tahaks Pestalozzi
aga mitte paigutada „leitud laste varju-
paikadesse“, sest vanemait ei tohi võtta
vastutust nende laste kasvatuse eest.
Sellased asutised suurendavad ka „abi-
eluta elu“ hädaohtu. Paremini siis juba
panna laps lihtinimeste juure, kus päeva-
mured võidetakse visa tööga, kannatuse
ning lootusega.

Kõigest sellest ei jätku aga selle kuri-
tegevuse kaotamiseks, mis teostub ainult
siis, kui inimseltskond saab üldse pare-
maks. Ja jälle on perekond see, millest
peab võrsuma terve inimühiskond.

Pestalozzit huvitab kuritegevuse küsi-
mus ka teistelt seisukohtadelt. Ta nõuab
trahvimise küsimuses radikaalset reformi.
Kuna tema aeg pidas õigeks kurjategi-
jate piinamise, väidab Pestalozzi, et van-
gide piinamine ei too mingisugust kasu
ühiskonnale. See ei mõju ka hirmuta-
valt, nagu harilikult arvatakse. Palju
enam on aga see vana komme häda-
ohtlik kannatajaile, nende kohtumõist-
jaile, kui ka tervele inimsoole.

Surmanuhtluse Pestalozzi mõistab
hukka. Ühe inimese elu hävitamist ei
saa lepitada teise inimese hävitamisega.

Kurjategijate karistuseaega vangikoda-
des peab kasutama nende parandami-
seks, kõlblikuks inimeseks tegemiseks.
Ja see on võimalik! Sest kui vaatleme
lähemalt neid õnnetumaid, siis leiame
peaaegu alati, et nad on nõrgad, eksi-
nud, kirgedes all kannatajad inimesed.

Vangile peab mõju avaldama tule-
vase lunastuse lootuse äratamisega. Selle-
pärast ei tohi olla vangi-mõistmist eluks
ajaks! Vangi hea ülespidamine peab
lühendama tema vangistuseaega. Tuleb
rahuldada vangide tegevusetungi. Selle-
pärast peab vangimaja saama töömajaks.
Vangist vabastamisel ei tohi inimest heita
tänavale ilma elamise võimaldamiseta
(kui see puudub). Vangistuse vältel peab
riik hoolitsema vangi perekonna eest!

„Helveetsia leht“.

1782. a. Pestalozzi hakkas Baadenis välja andma oma lehte. Tal oli veel nii palju südame taga, mis ta tahtis anda oma rahvale. Kahe aasta eest juba Pestalozzi oli kirjutanud Iselinile, ta kavatsesat välja anda ajalehe, „nii õige soojalt kirjutatud nädalalehe — otse rahvale ja tema juhtidele —, millel oleks rahva kasvatus mõttes suurem tähtsus kui raamatuil.“

Iselin julgustas sõpra uuele ettevõttele, Pestalozzi leidis mõned kaastöölised ja ajaleht hakkas ilmuma.

Pestalozzi kartis, et temale võidaks ette heita, et ta nii mitme ebaõnnestunud ettevõtte järele nüüd jälle nagu laps asub uue ettevõtte juure kindla kavata, ja ütleb selle kohta:

„Elus olen ikka laps olnud, sellepärast on aga ka minuga igaüks tuhatkorda kaasa mänginud... On hea natuke laps olla, uskuda, usaldada, armastada, vabaneda vigadest, eksitustest, rumalustest, saada paremaks ja lapselikumaks kui kõik kelmid ja viimati saada nende õeluse läbi ka targemaks kui nemad. On rõõm — kõigele sellele vaatamata, mis nähakse ja kuuldakse — ikkagi uskuda inimesest kõige paremat, ja kuigi eksid iga päev, siis ometigi iga päev jälle uskuda inimesi, ja andeks anda tarkadele kui ka rumalatele, kes sind viinud eksiteele.“

Pestalozzi on täitnud oma lehe peaaegu ainuüksi. Väikesed jutustused, anekdoodid, juhtkirjad ja kahekõned moodustavad lehe sisu. Laialt käsitleb ta kasvatusesküsimusi. Siingi rõhutab ta kodu ja ümbruskonna tähtsust. Pestalozzi ei anna suurt tähtsust sellastele üldistele kasvatusereeglitele, mis ei arvesta lapse ja teda ümbritseva-keskkonna omapärasust.

Oma elu selles ajajärgus vaatas Pestalozzi koolile kui ainult hädaabinõule.

Lehega Pestalozzi tahtis anda rahvale oma kõige paremat. Aga tema sõnad jäid hüüdjaks hääleks kõrbes, sest lehel peaaegu ei olnudki lugejaid ja juba aasta pärast läks ta hingusele.

Enne lehe hingusele minemist läks igavesele hingusele ka Pestalozzi parem sõber Iselin, kes teda elus nii mõnigi

kord oli hädas aidanud. Isegi siis, kui Pestalozzi abikaasa kahtles mehe võimetes, kui sõbrad pidasid teda kadunuks, kelle elu võib lõppeda vaeste- või hullumajas, jäi Iselin Pestalozzile truuks sõbraks. Ta julgustas Pestalozzit uusile ettevõttele, ta aitas teed tasandada „Lienhard ja Gertrudile“. Ka nii mõnegi ainelise raskuse võttis ta Pestalozzi õlgadelt enda õlgadele. Ja ka oma surma järele ei jätnud ta Pestalozzit üksi ja ilma abita.

Hingusele minevas ajalehes hüüab Pestalozzi sooje südamlikke sõnu järele hingusele läinud sõbrale.

Kaupmees Felix Battier oli see, kelle Iselin oli jätnud enda asemele sõbraks ja toetajaks Pestalozzile.

Battier toetas Pestalozzit mitu aastat. Tema kohta kirjutab Pestalozzi:

„Sõber, sa leidsid mu kui puruks litsetud lille tee ääres ja päätsid mu inimeste tallamise eest.“

Sagedasti oli Pestalozzi Baaseli kaupmehe Battieri külaline, samuti külastas Battier Pestalozzit Neuhofis. Jutuajamine elutarga kaupmehega ei jäänud mõjuta Pestalozzi pärastistele töödele.

Battier võttis enda juure kaupmeheks õppima ka Pestalozzi poja pärast seda, kui see oli kaks aastat õppinud Mühlhauseni instituudis.

1782. a. Pestalozzi astus „Illuminatide ühingusse“, mille ülesanne oli rahvaalustamine. Et sel ühingul olid sidemed õuekonnaga, siis Pestalozzi lootis, et tema töö, milles käsitleb vaeste- ja yangimaja elanikkude saatust, võib Austria keisri Josef II kätte sattuda. Ühingu juhatuses teatati aga talle, et tema kavatsused on küll humaansed, kuid mitte vastuvõetavad Austria oludes ja olevat ka keegi sellest juba paremini kirjutanud.

Pestalozzi astus ühingust välja.

Berni maaülema Fellenbergi kaudu sai „Lienhard ja Gertrud“ Austria krahv Zinzendorfi kätte, kes teenis õuekonnas. Zinzendorf ergutas Pestalozzit selle töö jätkamiseks, mida see ka tegi.

Leopold II venda Leopoldi peeti väga humaanseks hertsogiks. Sellele Pestalozzi saatis ka oma „Lienhard ja Gertrudi“ ja sai luba temaga kirjavahetusse astuda.

Pestalozzi lootis, et selle ilma suurte mõjul nüüd tal avaneb võimalus taga-

järjerkamalt levitada ja maksma panna omi aateid. Lühikese ajaga ta kirjutas kaks tööd, milles näitas, kuidas tuleks korraldada rahvaharidust. Vahepeal sai hertsog Leopold ka Austria keisriks. Temal oli nüüd muud teha kui Pestalozziga kirju vahetada. Oma viimasele saadetisele ei saanud Pestalozzi vastust. Purunenud olid ta lootused.

Revolutsiooni ajal.

Pestalozzi elas nüüd Neuhofis ja töötas oma „Lienhard ja Gertrudi“ ümber. Ta abikaasa viibis ikka oma sõbranna juures.

Et Prantsusemaal sel ajal lahti puhkes revolutsioon, see ei seganud Pestalozzit palju. Viimaste aastate rasked vint-sutused ei olnud küll jõudnud täita tema hinge kibedusega, küll aga olid nad riisunud temalt usu nii mõnessegi asjasse. Ja ta oli ju ette näinud kõueilma, oli teda isegi oodanud.

Prantsusemaa sai vabariigiks ja üllatas Euroopa riike oma noore, metsiku julgusega. Euroopa jõudis tundmisele, et revolutsioon ei ole ainult prantslaste eraasi.

Pestalozzi oli ka sel ajal, mil paljud ei ulatanud revolutsiooni koledustest üle nägema seda, mis ta kaasa toonud suurt, alal hoidnud õige pilgu asjadesse. Ta sai aru, et kokku langeb pehtinud ilm ja veres ning pisarais sünnib uus. Ta ütleb:

„Meie aeg on palav suvepäev, kus kõuemüristamise ja rahehoogude käes valmib ja küpseb maavili. Tervik võidab, aga osad lüüakse hirmsasti puruks.“

Tapakirve koledused vapustavad loomulikult ka tema südant, aga ta ei imesta selle kirgede kuristiku üle. Rahva vihamõllu põhjuseks on ju tema rõhumine enne revolutsiooni.

Pestalozzi ütleb:

„Mingem rahulikult oma teed, ärgem laskem end eksitada sellest, mis ei ole meie võimuses. . . Tehkem oma tööd, otsekui ei näekski me kõigi asjade käiku.“ „Oma tööga“ arvas ta neid kindlaid ülesandeid, mis ta juba ammu endale oli ette seadnud. Ta töötas sel ajal sügavate filosoofiliste küsimuste kallal, et jõuda selgusele, mis on see, mis teeb inimese õnnelikuks või õn-

netumaks tema elu mitmesugustel seisukordadel. Pestalozzi töö „Nachforschungen“ („Ürimumused“) sai alguse sel ajal.

Ei ole tähtsusetu Pestalozzi vaimlise tegevuse suuna kohta see asjaolu, et ta sai sel ajal tuttavaks saksa mõtte-teadlase Fichtega. Pestalozzi oli õnnelik, et ta võis oma mõtteid jagada tähtsa teadusemehega ja oli imestunud, kui Fichte talle ütles, et ta vaadetes on palju ühist mõtteteadlase Immanuel Kanti vaadetega. Pestalozzi ei olnud Kanti lugenud. Ta on öelnud, et ta üldse kolmekümne aasta jooksul ei ole lugenud ühtki raamatut. Muidugi ei saa võtta seda ütelist sõna-sõnalt. Pestalozzil endal oli palju öelda ja tema ei uurinud seda, mis teised kirjutasid. Fichte mõtte-avaldusist selgus, et ka Pestalozzi on olnud selle aja suurte mõtete kandja. Kui Fichte hiljem Berliini ülikoolist oma kirjades „Reden an die deutsche Nation“ saksa rahvast üles kutsus enesesüvendamisele ja kokkuvõtmisele, siis näitas ta ka Pestalozzile kui rahvapäästjale.

Enne kui Pestalozzi jõudis lõpule viia oma töö „Nachforschungen“, kirjutas ta töö „Ja oder Nein“ („Ja või ei“), milles selgitas revolutsiooni tekkimise põhjusi. Tema arvates ei ole õige paljude arvamine, nagu oleksid revolutsiooni välja kutsunud valgustuse-aja mõtteadlaste, kirjanikkude ning loodusteadlaste, nagu Rousseau, Voltaire ja teiste kirjatööd. „Valitsejate kõikvõim (absolutism) on süüdi selles, mida nüüd ühekülgsest veeretatakse mõtteadlaste väikestele õlgadele“. Absolutism on vabaduse alla surunud, mis nüüd nõuab oma õiguse tagasi. Kuid vabadus ei või olla piiritu ja taltsutamatu, ei või olla despootia. Pestalozzile on ühevõrra vastuvõtmatu niihästi vürstide, kõrgemate klasside kui ka rahva vägivalla-valitsus.

Pestalozzi otsib vallalepääsnud jõudude hirmsa mõllu vastu abinõusid ja leiab, et parandus võib tulla ainult siis, kui ärkab isamaa-armastus, kui maksvusele pääsevad tõsised põhimõtted, millel põhjendab isamaa ja kõigi riikide heaolek. Nii siis ta näeb riikliku elu tõsist uuendust üksiku riigikodaniku sisemises uuenduses,

Kuna Pestalozzi nii juurdles rahvaelu korraldamise põhiküsimuste kallal, saabus talle teade, et ta on nimetatud Prantsuse vabariigi aukodanikuks. Ühes Schilleriga, Klopstockiga, Washingtoniga ja Kosziuskoga oli „Seaduseandev Kogu“ nimetanud ta aukodanikuks tema teenete eest inimsoole.

Pestalozzi on vaimustatud, ta usub jälle tulevikku. Ta arvab: kui mind on austatud minu tööde pärast, siis on ka tarvidus nende järele. Ja selle järele pakub ta „Natsionaalkonvendile“ oma teenistust. Kui oma aja laps, kelle rahvusetunne erineb meieaegsest, nägi ta Prantsusemaas oma uut isamaad. Ja peaaegu lapseliku rõõmutundega kannab ta oma kübaral revolutsioonilise Prantsusemaa kolmevärvilist märki. Ta usub, uue elu vool võtab kaasa ka suure osa tema aateid, võib olla teda ennast, ja kannab maale, kus ta võib ehitada seda, mis ta kaua kavatsenud! Nii ei ole see siis otsekohe prantslaste armastus, vaid usk Prantsusemaa abil teostada omi aateid.

Prantsuse aatelise kodanikuna tunneb ta ka kaasvastutust revolutsiooni edaspidise käigu eest. Parteide võitlus läheb ikka verisemaks, revolutsioon ähvardub uppuda omaenda verre. Samal ajal on aga Prantsuse ukse ees tali ja kibe näljahäda. Seal seab Pestalozzi kokku üleskutse ja manitsuse prantsuse rahvale, nagu seda nii liigutavalt ja hoolitsevalt vaevalt keegi on teinud. Ta seletab, et näljahädast ja ühtlasi sellega uue korra hädaohtu sattumisest võib pääseda, kui teatav osa maast võetakse kartulikasvatuse alla. Hoolega kalkuleerib ta üleskutses, kui suur oleks tõenäoliku saak üksikult põllult ja tervelt maalt.

Revolutsioonilaened tungisid Prantsusemaalt ka teistesse Euroopa riikidesse, ka Helveetsiasse. Zürichi ümbruses asuvad kogukonnad olid kauemat aega kannatanud linna ülevõimu all. Kõik riiklikud ja kiriklikud ametid olid linna üksikute tähtsamate perekondade käes. Kogu kaubitsemise ja äri oli linn väevõimuga oma kätte haaranud.

See seisukord sai seda väljakannatamatuks, mida enam levis kogukondades üldine rahvaharidus. Ka leiti Rüsnahti arhiivist dokument, millest näha, et

talupojad olid ühe endise bürgermeistri Valdmanni surma järele endile linnalt välja nõutanud mõnesugused õigused, mida aga ei täidetud. „Need õigused olid lastud jää alla libiseda“, nagu Pestalozzi tähendas. 1794. aastal esitasid mõned Stäfa lugemisühingu liikmed „memoriaali“ „meie kallimaile linnaisadele“. Kuid enne kui „memoriaal“ jõudis „kallimate linnaisade“ kätte, võeti tema kokkuseadja pottsepp Neeracher kinni, pandi riigivande alla ja saadeti maalt välja. Lugemisühingu liikmeid karistati raskete rahatrahvidega.

Nüüd ei püsinud Pestalozzi enam Neuhofti jääda. Ta läks Stäfasse. Arusaadav, et tema hoidis talupoegade poole. Teda kahtlustati isegi „memoriaali“ kokkuseadmises. Suure vaevaga läks tal korda vabaneda sellest kahtlustusest. Zürichi elanikkudele oli aga täiesti arusaamatu, kuidas võis Pestalozzi kui linnlane hoida talumeeste poole. Pestalozzi vastab „linnaisadele“: „Mina olen oma elu kaotanud alamate seisuste tuulekeerus. Rahva elukogemused on minu kogemused, tema tunded minu tunded, tema tõde — minu tõde“. Nii peab ta välja astuma õigusteta seisuse õiguste eest. Ägedalt lükkab ta tagasi kõik linnarahva süüdistused talupoegade kohta.

Pärast eelnimetatud vanade kirjade leidmist, küsiti andlikult linnalt, kas ta tunnustab maksvaks kirjades tähendatud kokkuleppe. Sellase ebameeldiva küsimuse jättis linn vastamata. Siis saatsid küsijad korda „kuriteo“, kuna nad hakkasid pöörduma nende valitsuste poole, kes kolmesaja aasta eest olid käemeheks heitnud selle kokkuleppe kindlustuseks.

See oli juba mäss armulikkude härade vastu. 1795. a. juulikuus tungisid väesalgad Stäfasse, vallutasid kogukonna ja vangistasid liikumise juhid.

Zürichis hakati nüüd valju kohut pidama. Vange ähvardas surmanuhtlus. Lävateri südil kaitsel, kes jutlustes ja palvekirjades siütute eest välja astus, pääsesid vangid võllasurmast.

Mõni aeg peale seda tekkis tüli Waadti ja Berni vahel. Prantsuse sõjasalgad toetasid Waadti ja 1798. a. langes Bern. Üksikute iseseisvate kohtade valitsus lan-

ges kokku. Kuulutati välja Helveetsia vabariik prantsuse protektoraadi all.

Leidusid targad ja teovõimsad riigimehed, nagu Stapfer ja Rengger, kes oskasid juhtida väevoimul liidetud isamaad. Nad tarvitasid kõikide nende abi, kes olid heatahtlikud uue riigikorra vastu. Nende hulka kuulus ka Pestalozzi. Ta oli isiklikult tuttav uue valitsuse liikmetega; mõned olid tema sõbrad. Pestalozzi sai valitsuse häälkandja „Helveetsia Rahvalehe“ toimetajaks.

peale lootes puhkes mäss keskvalitsuse vastu. Valitsus kutsus prantsuse sõjaväe appi. Metsik võitlus mässas ilusates mägestiku orgudes.

1798. a. 8. septembril ilmus „Helveetsia Rahvalehe“ esimene number. 9. septembril langes Stansi linnake verise võitluse järele prantslaste kätte. Surm ja leegid mässasid kõikjal, tänavatel, aiaades, majades. Veriselt punetas taevast tulekahju kumast õnnetuma Stansi kohal.

Pestalozzi Stansis.

Pestalozzi Stansis.

„Helveetsia Rahvalehe“ toimetaja ei olnud oma lehe täielik peremees. Ta pidi rääkima valitsuse nimel. Tema ülesanne oli kerges rahvalikus keeles seletada uut riigikorda ja valitsuse tegevusekava ja nii aidata vähendada valitsusevastalist meeleolu. Sest suur kibedus pesitses rahva südames uue, neile peale sunnitud riigikorra vastu, iseäranis rohkesti Kesk-Helveetsias.

Küll olid ka siin võitluste ja allaheitmiste tagajärjel 1798. a. kevadel asutatud direktorium ja prantsusesõbralised ametikohad. Aga juba suvel keeldus Nidvalden uuele valitsusele truudusevannet andmast. Austria abi

Kirikuõpetaja Rahn jutustab, ta olevat sel kurval õhtul kohanud Pestalozzi, kes sassis juustes hädaldades ja meeletuheitel tormanud läbi tänavate. Asjata ta on püüdnud teda peatada ja lohutada.

See suur häda Untervaldenis avas Pestalozzile võimaluse oma armastustööd jätkata vaese koduta nooruse heaks.

Kolm päeva peale hirmsat veresauna Pestalozzi sõitis Stansi. Nüüd oli seal vaikne. Sõdurid matsid surnuid. Siin ja seal hulkusid lapsed, kelle kodu hävitatud ja kelle isa või ema mulda sängitati.

Ka Helveetsia minister Rengger sõitis õnnetusekohale. Tema algatusel ja pastor Rusingeri soovil direktorium ot-

sustas asutada varjupaiga Stansi vaestele. Abiandmise juhatus otsustati anda Heinrich Pestalozzile, kellele nooruse aitamine on saanud otse kireks.

Alles jõulukuus täidetakse otsus.

Ometi kord Pestalozzi loodab näidata, et tema nende juures, kes vajavad tema abi ja armastust, tõesti võib suurt korda saata ja eesmärki taotella, mis juba aastakümned seisnud tema silme ees.

Ta kirjutab Romana Hallvilile: „Asi liigub — ta liigub täies ulatuses — nüüd kustutan oma elu häbi“. . . Abikaasat palus ta härdasti, et ta kahtlust ei avaldaks: „Aga nüüd vaiki! Iga sinu sõna haarab minu südant. Sa oled oodanud kolmkümmend aastat, oota nüüd veel veerandaasta! . .“

1799. aasta alul Pestalozzi võis varjupaika vastu võtta esimesed lapsed. Elamiskõlbulik on esialgu ainult üks tuba. Puuduvad voodid. Ja missuguses seisukorras on lapsed! Käed on porised ja täis muhke. Söödikud piinavad mahajäetud lapsi. Häda on teinud ühed araks, teised häbematuks. Häda ei ole suutnud kaotada seisuste vaheseinu. Põlgusega eralduvad endiste jõukate vanemate lapsed neist, kes alati vaesed olnud.

Pestalozzi on kibedasti ametis varahommikust hilisööni. Ta seab endale kokku nimestiku, mis sisaldab andmed laste tervisliku seisukorra, vaimuannete, hariduse ja perekondliku seisukorra kohta. Et peaaegu kõigil puudub kooliharidus, see ei tee Pestalozzile muret.

Õnnetundega näeb Pestalozzi lapsi varsti kohanevat uue eluga. Ja see ei ole tema enesepettus. Ka võõrad, kes asutist küllastavad, imestavad selle üle, mis on suudetud korda saata mõne nädala jooksul.

Pestalozzi koormab end liigse tööga. Ta ei taha endale võtta abi. Ka jätkub ruumi ainult lastele. On neid ju kaheksakümne ümber sinna kogunud! Meile on Pestalozzi kõik: isa, ema, õpetaja, arst ja abimees kõige vähemais asjus. Ainult üks majapidaja oli tal abiks. Ükski vaev polnud talle raske. Ja kuidas võiski see teisiti olla: oli tal ju nüüd tuba täis lapsi! Ja ei olnud vaja pead vaevata raha muretsemisega.

Elutoa kasvatusel on Pestalozzi kirjutatud. Nüüd on ta riigi suurimas elutoas ja on seal isa ja ema ühtlasi.

Jgapäevse elu nõuetest kasvavad temale ja lastele ülesanded. Pestalozzi ei unusta seejuures, et see on katse, mille kordaminek peab näitama, et perekondlik kasvatus on parem avalikust kasvatusel, mis peab järele aimama perekondlikku kasvatust.

Töö Stansis on olnud see, mis kaasa ja järeilmale on loonud nimetuse „Isa Pestalozzi“. Pestalozzi ise kirjutab Gessnerile:

„Et minu süda on laste päralt, et nende õnn on minu õnn, nende rõõm minu rõõm, seda pidid lapsed nägema minu käest ja aimama minu huultelt igal silmapilgul vara hommikust hilja õhtuni“.

Seltskond on vaenuline uue riigikorra, tema asutiste ja ka Stansi kasvatusemaja vastu. On vahest mõni nakav haigus laste hulgas, siis süüdistatakse selles Pestalozzit, teda, kes muud ei tea teha päeval ja öösel kui aidata. Pestalozzi lihtne välimus, tema kulunud riided annavad inimestele põhjuse tema kohta juttu välja lasta, et ta palga pärast peab seda rasket ametit, ja et ta peab veel rõõmus olema, et talle on antud kasvatusemaja ülevaataja suurepalgaline amet.

Kõige raskemad on Pestalozzile päevad, kus laste sugulased küllastavad lapsi. Küllastajad avaldavad lastele oma kaastunnet nende viletsa elu pärast ja nii juhtub sagedasti — nagu Neuhofiski, — et üks või teine laps õhtul puudub.

Ometi jääb Pestalozzi viimaks võitjaks! Tema armastuse kiired tungivad asutise igasse hämarasse ruumi. Kaugelt suurem osa lapsi jäävad viletsatele ja kitsatele ruumidele vaatamata tema juure. Pestalozzi märkab nende juures meeolelu muutust. Ta jutustab pärast, et seal on elanud seitsekümmend last üksteise kõrval niisuguses „rahus, armastuses, tähelepanus ja südamlikkuses, nagu seda ainult harva ette tuleb vähestes perekondades, väikestes majapidamistes. Nad olid väljas ilmast, väljas Stansist, nad olid minu ja mina nende juures“.

Kui meil nüüd mõni asi Pestalozzi õpetamiseviisis näib olevat pedantlikult

igav, siis ei tohi me unustada, et tema õpetusevõtted olid ju katsed ja otsimised, mille sihiks oli leida elustavat ning suurt. Pestalozzi arvas, et temal kasvatusemaja juhtides ühtlasi ka võimalik on omi kasvatuslikke ning õpetuslikke aateid tegelikult proovida. Kuid, ehk küll Pestalozzi töö juba mõne kuu järele andis häid tagajärgi, ei lasknud ta siiski end neist petta ja nägi viimaks, et kasvatusemaja olukord ei olnud küllalt soodus, uute mõtete ning kavatsuste proovimiseks. Ja kui Pestalozzi jõudis selle valusa tõsiasja arusaamisele, et kasvatusemaja ei ole tema elutöö koht, siis otsustas ta paluda enesele abilise. Ta vaene ei aimanudki, et tema töö lähenes järsule lõpule.

Algas jälle sõda. Helveetsia pinnal löödi veriseid lahinguid austria-vene ja prantsuse sõjavägede vahel. Prantslased said raskesti lüüa Zürich linna läheduses. Prantslaste kaotus oli aga ühtlasi ka Helveetsia valitsuse kaotus. See kolis Luzernist Berni. Kaks nädalat hiljem nõudis Stansi valitsusekomissar — kirjanik Heinrich Zschokke — kasvatusemaja ruume kindral Lecourbe taganevaile sõjasalkadele.

Pestalozzi oli kui murtud. See oli raske päev, mil ta pidi välja saatma lapsed, kes nüüd enam ei olnud tema lapsed. Igaüks sai kaasa väikese riidevarustuse ja teeraha. Nii lahkusid nad.

Pestalozzi jääb veel päevaks Stansi, et üle anda valitsusekomissarile majapidamisest ülejäänud summad. Siis sõidab ka tema raske südamega üle järve. 1799. aasta alul oli ta siin alustanud oma töö. Nüüd on alles juunikuu ja kõigel on lõpp.

„Sõber, ma ärkan teist korda unest ja näen teist korda oma töö olevat purustatud ja oma kaduva jõu tuluta raisatud“, kaebab ta suure kibedusega.

Oma hiljem kirjutatud töö „Kuidas Gertrud õpetab oma lapsi“, sissejuhatuses ütleb Pestalozzi:

„Olin kui merehädaline, kes väsinud, puhkuse ta õde järele lõppeks näeb maad, hingab endasse elu lootust, ja siis jälle saatuslikust tuulest paisatakse mõõtmatusse merre, kes oma värisevas hinges tuhat korda ütleb: „miks ei või ma surra“ — ja end siiski

ei paiska meresügavusse, vaid ometi sunnib lahti olema oma väsinud silmad, ja jälle ümber vaatab ja jälle kallast otsib, ja kui ta teda näeb, siis kõik oma liikmed pingutab kuni kangumiseni“.

Seekord Pestalozzi ei aimanud, et tema kuju Stansis saab peavarjuta laste päästmisetöösse väsimatult anduva inimese sümboliks.

Pestalozzi õpetajana.

Mõne aja puhkab Pestalozzi. Kuid mitte kaua. Ta on juba vana ja peab kasutama omi päevi! Veel ikka vajab Helveetsia vabariik oma poolehoidjate kaasabi, et kahjuta üle saada rahututest aegadest. Ka Pestalozzile peab leiduma koht, kus ta võiks teenida inimesi ja isamaad.

„Ma tahan õpetajaks saada“ — on Pestalozzi uus töötus.

Stapfer kavatseb avada õpetajate-seminari. Ja kes muu kui Pestalozzi kõlbaks selle direktoriks. Kuidas imestas ta aga, kui Pestalozzi tagasi lükkas selle ettepaneku. Tahtis ju Pestalozzi enne algkoolis proovida paremat õpetuseviisi.

Otsiti siis kooli, kus Pestalozzi võiks õpetada, ja leiti. See oli külakool Burgdorffis. Tema õpetajaks oli kingsepp Dysli, kes õpetas oma toas 73-me last. Dysli oli nõus poole lastest andma õpetada Pestalozzile. Et tal aga oli ainult üks tuba, siis pidid mõlemad õpetama samas ruumis. Pestalozzi oli siis kingsepast õpetaja abiline!

Loomulikult ei tahtnud Dysli ilmutada oma puudulikke teadmisi. Oma haruldast uut kaastöölist vaatles ta suure umbusaldusega. See aga „kires“ (nagu Pestalozzi ise nimetas) vara hommikust kuni hilise pealelõunani püha südidusega lastele abc:d ette. Varssi jõudis Dysli hirmuäratavale otsusele, et uus majaseltsiline himustab tema ametit endale ja tahab teda eemale tõrjuda. No see oli juba liig! Sellest ei olnud veel küllalt, et võõras õpetaja vanade proovitud õppeviiside asemel tarvitas hoopis isesuguseid, — ta seletas ka Heidelbergeri katekismi hoopis teisiti kui see siin viisiks oli!

Omas hädas pöördus Dysli lastevanemate poole. Need ütlesid, et nad ei taha, et nende laste kallal katseid tehtaks. „Linnahärrad võivad ju katseid teha oma laste kallal“.

Pestalozzile leiti uus koht preili Stäheli „veerimis- ja lugemiskoolis“, kus temale lubati oma katseid jätkata. 1800. aasta maikuust peale lubati talle ka Burgdorfi poistekoolis õpetada.

Samal ajal, kui Pestalozzile pandi ette seminari juhatada, esitas Berni elanik Fischer ministrile õpetajateseminari asutamise kava. Fischerile tehti ülesandeks asuda eeltööde tegemisele seminari asutamiseks Burgdorfi. Temale, kui ka Pestalozzile anti vaba korter

aselele sai nüüd Pestalozzi. Uus kool ühendati Pestalozzi endise kooliga.

Krüsi oli varem olnud tööline. Ta oli ise õppinud pisut lugema ja kirjutama. Sellest jätkus sel ajal, et saada ktlakooliõpetajaks. Rõõmu ja vaimustusega sai Krüsi nüüd Pestalozzi abiliseks. See jälle oli väga tänulik, et oli abilise leidnud, sest ligne töö — ka ööseti — oli ta täieliselt kurnanud ja nüüd võis tal ka rohkem jääda aega kirjatööde tegemiseks.

1800. a. suvel läks Krüsi Baaseli ja kutsus oma sõbra Tobleri ka Burgdorfi õpetajaks. Tobler oli nõus. Tobler, teada saades Pestalozzi kirjast, et tal puudub joonistamise õpetaja, kutsus

Burgdorf.

lossis. Mõlemad mehed tundsid teineteist. Fischer võttis osa Pestalozzi pedagoogilisest tegevusest. Pestalozzi elus algab uus ajajärk — kaastööliste ja õpilaste ajajärk.

Ootamatult sai Pestalozzi oma õppeasutise. Hulk Burgdorfi kodanikke olid palunud luba endi juure võtta sõjas kannatanute lapsi Ida-Helveetsiast. Kirikuõpetaja Steinmüller oli kogunud suure hulga sellaseid lapsi. Noor õpetaja Krüsi tõi nad Burgdorfi. Krüsi pidi neid õpetama Fischeri juhatusel. Fischer ei jäänud aga kauaks Burgdorfi. Seminari asutamisest ei saanud asja, ja Fischer lahkus Burgdorfist. Fischeri

selleks noore raamatukõitja Bussi. Sellele laideti Baaselis ära midagi tegemist teha poolnarri Pestalozziga. Kuid Buss oli lugenud ilusat rahvaraamatut „Lienhard ja Gertrud“. Kui see talle meele tuli, siis teadis ta kohe, mis ta pidi tegema.

Oma esimesest kokkusaamisest Pestalozziga jutustab Buss:

„Ta tuli ülalt toast, sukad lahti, tolmune, nähtavasti väga kurnatud. . . Lähenesin talle kaastundmuse ja imestusega. Pestalozzi heasoovlikkus, rõõm minu, tundmatu isiku üle, vähenõudlikkus, lihtsus, kurnatud olek — kõik see kutsus mind sel hetkel sinna. Nii

ei olnud ma näinud ühtki inimest minu südant otsivat, aga nii ei ole ka keegi võitnud minu usaldust“.

Ka Stapferilt võis Pestalozzi loota toetust. Küll ei olnud Stapfer enam minister, aga tema oli siiski väga mõjuv isik. Ta asutas Pestalozzi toetuseks „Kasvatuse Sõprade Ühingu“. Et Ühingu liikmeid tutvustada oma õpetuseviisiga, Pestalozzi kirjutas oma esimese meetodilise töö.

1801. aasta sügisel katsus Pestalozzi kooli õpetust komisjon, mis koosnes tuntud meestest, nagu Paul Usteri Zürichist, Lüdhy Solothurnist ja t. Oma arvamisest esitasid nad „Kasvatuse Sõprade Ühingu“. Aruandes rõhutati, et Pestalozzi on saavutanud väga palju lühikese aja jooksul ja seda sellepärast, et ta on leidnud loomuliku õppeviisi, millega võib lapsi poole aastaga sama kaugele viia kui teistes koolides kolme aastaga.

Stapferi järeltulija minister Mohr veendus mõni kuu hiljem isiklikult õpilaste suures edasijõudmises. Pestalozzi töö hindamiseks ja uutele kavatsustele ergutamiseks valitsus määras talle abiraha.

Pestalozzi otsustas nüüd asutada kooli juure ka ühiselumaja ja hakata teostama Stapferi õpetajateseminari loomise kavatsust. „Kasvatuse Sõprade Ühing“ pöördus seltskonna poole avaliku üleskutsega toetada uut asutist. Pestalozzi lubas väikese tasu eest õpetada noori inimesi kolme kuu vältel õpetajaiks. Esimestele seminaristidele oli aga see väike tasu raske maksta.

Uued varjud tumestasid kauemat aega mehe rõõmu, kes oli saanud lõpeks asuda rahvakasvatuse töö juure: Neuhofis põdes kauemat aega tema poeg. Lõppeks päästis surm ta 1801. aasta suvel raskest piinast. Neuhofi majapidamine likvideeriti. Jakob Pestalozzi noor lesk — truu ja ennastalgav naine — asus nüüd elama Pestalozzi juure ja oli suureks abiks tema majapidamise juures. Ka Pestalozzi abikaasa asus kauase lahuselamise järele Pestalozzi juure elama. Ta võttis endaga ühes ka pojapoja Gottliebi ja vahva teenija Lisbethi.

Pestalozzile oli vähe sellest, et ta oli kuulsa kasvatuseinstituudi juhataja.

Küll armastas ta oma asutist, ja oli tal heameel näha, kui palju oli seal tegevust ja rõõmsat elu, kuid ta mõtles ühtepuhku ka tuhandete teiste laste peale ümberkaudsetes külates ning maa-des, rahva viletsate koolide ja perekonnaelu puuduste peale. Et neid aidata, kirjutas ta õhtu- ja öötundidel oma tähtsa pedagoogilise töö „*Kuidas Gertrud õpetab oma lapsi*“. Selle töö sissejuhatuses kirjutab ta:

„Meie rahva hariduseelu on kui suur maja. Maja ülemine kord särab kunstilises ilus ja ehtes. Seal elavad aga vähesed äravalitid. Keskmisel korral on palju elanikke, aga neil puuduvad trepid, mille kaudu nad pääseksid ülemisele korrale. Alumisel korral asub arutu suur inimkari, kellel on samasugune õigus päikesepaiste järele kui keskmise ja ülemise korra elanikkudelgi, aga neid pole mitte ükski pime-daisse, jälkustäratavaisse urgastesse jäetud, vaid neil on pealegi silmad varjatud katetega, et nad ei saaks vaadata ülespoole...“

Pestalozzi arvab, et kes otsib lihtsemat ja loomulikumat teed, kuidas võiks lapsele lähemale tuua ilma asju, see vaadaku lihtselt järele, kuidas inimene tajub uusi asju. Ta võtab uutest asjadest vastu esmalt nende arvu, siis kuju ja viimaks ta tahab teada saada asjade nimetusi. Nii siis: arv, kuju, keel. Sellele alusele seab Pestalozzi oma õppeviisi.

Ainult siis on lapsel aimu asjast, kui ta tema olulisema osa on meeltega tajunud. Asjade vaatlemiselt minnakse inimese tegevuse sisemisele vaatlemisele. Tekivad hinnangud; laps ärkab kõlblisele elule.

Pestalozzi eksis, kui ta arvas, et emad, kui neil on pisutki Gertrudi armastusest ja tarkusest, võivad tema raamatu järele koduõpetust juhtida. Raamat oli emadele liiga raske. Küll võis ta aga anda äratust õpetajaile.

Samal ajal andis Pestalozzi välja veerimis- ja lugemisõpetuse juhatused ja hiljem „Vaatlemise aabitsa“. Ühes Krüsigaga ta oli kokku seadnud „Emade raamatu“.

Nagu kord Neuhofi rännati „Lienhard ja Gertrudi“ autorit vaatama, nii

tulid nüüd inimesed ligidalt ja kaugelt Burgdorfi Pestalozzi õppeviisi uurima. Burgdorfis sai Pestalozzi koolimeheks, õpetuse uuendajaks, kasvatuseteadlaseks sõna nüüdisaja tähenduses.

Samal ajal kui Pestalozzi uuris Burgdorfis rahvahariduse küsimusi, kees Helveetsias äge parteide võitlus riigikuju pärast. Paljudele ei meeldinud maksev riigikord. Nad igatsesid tagasi endist korda. Ainult prantsuse sõjasalgad takistasid neid võitluse astumast vabariigi pooldajatega. Föderalistid ja unitaarlased püüdsid koosolekuil, ajalehtedes, kui ka sõjariistade võimuga peale sundida omi arvamisi vastaspoolele.

Kui Napoleon 1802. aastal Helveetsias oma sõjasalgad välja viis, puhkes lahti kodusõda. Ka Pestalozzi ei suutnud kõrvale jääda poliitiliste küsimuste lahendamisest. Ta avaldas töö „Vaated asjade kohta, mida Helveetsia seaduseandlus peaks eriti silmas pidama“.

Tema ei ole mitte parteitegelane. Talle näib, et küsimus, kas Helveetsia peab olema liitriik või riikide liit, ei ole mitte tähtsam küsimus. Inimlikkust, heatahtlikkust nõuab ta maa juhtidelt. „Kodanline vabadus, isiku väärtuse hindamine“ peavad põhialustena sisalduma igas põhiseaduses. Samuti on riik kohustatud hoolitsema rahvahariduse eest. Selleks on töös põhjalikumad juhatused.

Teadagi ei olnud Pestalozzi tööl suurt mõju ajal, kus lõkkele olid lõõnud poliitilised kired. Küsimuse pidi lahendama Napoleoni vägev sõna. Ta kutsus Helveetsias rahvasaadikuid Pariisi nõu pidama riigivormi üle. Kaks maakonda valisid Pestalozzi oma esindajaks.

Detsembrikuus tuli 70 saadikut kokku. Napoleoni mõjul otsustati, et Helveetsia peab olema 19-ne suveräänse kantoni liit (riikide liit). Pestalozzi esines ka oma soovidega. Ta ei ole nõus kümnesse-maksuga, samuti ka sellega, et ainult sellel on valimiseõigus, kellel on varandust. Edasi nõuab ta, et igal majaisal olgu maksustamisest vabastatud sissetuleku miinimum (mis läheb perekonna ülalpidamiseks).

Tema südamlikumad soovid käisid aga üldise rahvahariduse korraldamise kohta. Ta soovis, et põhiseadusesse võetaks vastavad paragrahvid hariduse korraldamise kohta, eriti, et riik on kohustatud hoolitsema rahvahariduse eest. Napoleon olevat need nõuded pilgates tagasi lükanud, et tema ei võivat mitte end segada aabitsa-küsimustesse. (Ajalugu on näidanud, et Pestalozzil oli selles küsimuses rohkem riigitarkust kui Napoleonil E. M.).

Pestalozzi nägi, et tal ei ole mõtet kauemaks Pariisi jääda. Teda ootas ju Burgdorfis suure elutöö lõpuleviimine. Ta sõitis Pariisist koju enne teisi saadikuid. Ja nagu ei oleks ta Pariisis olnudki, jätkab ta kohe kodus kavatsatud õpperaamatute kokkuseadmist, kõige pealt viib ta aga lõpule „Emade raamatu“ („Buch der Mütter“).

Burgdorfis Pestalozzi sai omale kaks uut kaastöölist, kes olid tema südikamad abilised, kes aga temale on valmistanud palju südamevalu. Need olid Josef Schmid ja Johannes Niederer. Schmid astus Pestalozzi kooli 14-aast. õpilasena. Tal olid väga head matemaatika-anded. Ta aitas teisi õpilasi järele ja kahe aasta pärast sai ta juba alamõpetajaks. Kakskümmend viis aastat ta on olnud Pestalozzile tugevaks õppejõuks.

Niederer oli olnud kirikuõpetajaks kaks aastat. Ta oli lugenud Pestalozzi kirju suure vaimustusega ja tuli Pestalozzilt vaatama. Pestalozzile meeldis tulise vaimuga noormees ja ta kutsus ta oma kooli õpetajaks. Kui Niederer vastas, et ta valmis oleks tulema, aga et ta peab enne tasuma oma kooliaja võlad, siis maksis Pestalozzi need võlad ära ja Niederer tuli.

* * *

Uue riigikorra põhjal Helveetsia kantonid said tagasi oma iseseisvuse. Selle tõttu langes Burgdorfi loss, kus asus Pestalozzi kasvatusinstituut, tagasi Berni kantoni omanduseks. Maaülem nõudis lossi endale asukohaks. Pestalozzi asutisele lubati ruumid Münchenbuchsee kloostri, paari tunni tee Bernist põhjapool. Luba anti esialgu üheks aastaks.

1804. aasta juunikuus Pestalozzi kolis oma õpilaste ning õpetajatega Münchenbuchseesse. Oma õpetajate tahtmise vastu oli Pestalozzi mitmele õpilasele lubanud kooliskäimist jätkata, kuigi nad ei suutnud maksta õppemaksu. Paljud neist vaesemaist õpilastist tulid ka nüüd Pestalozzi loal teistega ühes Münchenbuchseesse. Kuidas võis asutis sellase talituseviisi juures majanduslikult püsida, pealegi et nüüd ära jäi riiklik toetus? See kõik tegi palju muret Pestalozzi kaastöölistele. Nad kaalusid isekeskis, kas ei oleks parem, kui asutise majandusliku külje juhtimine anda erioskusega isiku kätte. Pestalozzi jääks muidugi asutise peaks.

Sellane isik leidis. See oli Philipp Fellenberg, endise maaülema Fellenbergi poeg. Ta oli oma mõisas „Wylholfis“ sisse seadnud eeskujuliku majapidamise. Ühtlasi oli ta huvitatud kasvatusesküsimustest. Ta kavatses oma mõisas asutada vaestekooli, mis oleks n. ö. „emaasutiseks“ paljudele teistele kasvatusemajadele, mis ta tahtis luua seltskonna abiga.

Pestalozzi parem sõber ja kaastööline asus teiste kaastööliste teadmisel Fellenbergiga läbirääkimistele, kuidas oleks võimalik ühendada Fellenbergi ja Pestalozzi asutisi. Fellenberg oli nõus. Siis alles teatati sellest kõigist ka Pestalozzile, kes oli sügavasti kurvastatud selle üle, et teda ei usaldatud enam asutise majanduslikuks juhtijaks. Südamevaluga, kuid siiski otsustavalt andis ta asutise juhtimise nooremaise, tugevamaise kätte!

Nüüd valitses Fellenberg! Nagu teine tuul puhus majast läbi. Pestalozzi omakstel ei olnud enam seal ruumi. Pestalozzi saatis nad Neuhofi. Nii ei võinud aga Münchenbuchsee saada Pestalozzile uueks koduks. Sügavasti pettunud tõmbus Pestalozzi tagasi tööst. Ta võttis osa ainult üldistest hommikustest ning õhtustest koosviibimistest, kus tal oli võimalus lastele südamlikke sõnu rääkida.

Ka Fellenberg oli pettunud. Ta oli Pestalozzist enam lootnud. Kuid ta ei saanud sellest aru, et Pestalozzi seda lihtsalt ei suutnud kannatada, et materiaalsed huvid temale ette dikteerivad tegevuse tema oma asutises.

Sellane seisukord viis paratamata kokkupõrkele. Fellenberg tegi Pestalozzile raskeid etteheiteid. Pestalozzi andis Fellenbergile andeks alandavad etteheited ja jäi asutise tegevusest eemale. Kui lepingus ettenähtud aastane tähtaeg möödus, kinnitati aajana Fellenbergi nimele. Pestalozzi tundis nüüd enese vaba olevat kõigist kohustustest.

Tema elutöö jätkamiseks oli aga ka juba leitud uus koht.

Yverdonis (Yfertenis).

Juba siis, kui Pestalozzi pidi lahuma Burgdorfist, ta sai mitmelt poolt uue asukoha pakkumisi. Muu seas oli Yverdoni linn valmis temale andma eluaegseks asukohaks suure lossi. Nüüd oli Pestalozzi nõus pakkumise vastu võtma.

Linnanõukogu võttis Pestalozzi suure pidulikkusega vastu.

Peaaegu oleksid yverdonlased kaotanud Pestalozzi. Samal ajal kutsus vene keiser Aleksander Pestalozzit Tartusse õpetajaks. Sõprade ja kaastööliste tungival palvel jäi ta siiski Helveetsiasse.

Ta asub elama lossi katusekambrisse. Et tema õpilased olid jäänud Münchenbuchseesse, siis oli tal nüüd õppetöö vaheaeg. Ta võis oma kirjatöid jätkata. Kuid tema eluülesanne ei olnud veel lahendatud. Ühe imelikul viisil surmast pääsmise luges ta märkiks, et ta peab veel hakkama uue ettevõtte juhiks.

„Hilja õhtul Pestalozzi läks ühes Krüsigaga Cossonay mäest üles, kust alla sõitis suur vanker tühjade veini vaatidega. Jalutajad ei märganud vankri lähenemist. Alles siis, kui see neid kohtas, kargas Krüsi kõrvale. Pestalozzi aga arvas, et kaks hobust tulevad karjamaalt ja tahtis läbi minna nende vahelt. Vankritiisel lõi ta maha. Välgukiirusega — et rattad teda ei saaks purustada — viskas ta end hobuste jalgade vahelt välja tänavale. Tema riided olid puruks kistud, aga tema ise terve! . . .

1806. aasta juunikuus kolis tema asutis Münchenbuchseest Yverdoni.

Pestalozzi asutis saab kuulsaks. Sinna saadetakse kasvandikke kõigist Euroopa riikidest. Õpilaste arv tõuseb 150-ni.

Et võimaldada saada ka tütarlastele õpetust ja kasvatust uuemate meetodite järele, asutatakse tütarlaste instituut. Selle ühiselumaja juhtijaks ja ühtlasi naiskäsitöö õpetajaks Pestalozzi kutsub noore, teovõimsa Rosette Kasthoferi keda ta õppis tundma Münchenbuchsees.

Yverdoni asutis on praeguste Helveetsia ja Saksa „Landerziehungsheim'ide“ („maa-kasvatusekodude“) sarnane. Ta peab endast moodustama suure pere-

juhatada rühm õpilasi, kellega ta koos töötab terve päeva.

Kehaline karistus oli õpetajaile üldiselt keelatud. Ainult arukordadel on Pestalozzi ise tarvitanud kehalist karistust. Pestalozzi arvates tohib kehalist karistust tarvitada ainult see kasvataja, kes suudab tõusta isa- ja emameele kõrguseni.

Õpilasi ei noomitud nende eksituste pärast kohe avalikult. Õpetaja alaline koosviibimine oma õpilastega võimaldas õpilaste eksimisi neile selgitada nelja-silma-all. Kord nädalas arutati õpilaste ülespidamist õpetajate koosviibimistel.

Yverdon (Yferten).

konna. Tema isa oli Pestalozzi, õpetajad olid poiste kasvatajad, kodakondsed ja sõbrad. Maja kõige nooremad elanikud olid 5-aastased. Nendega pidid seltsima 17-aastased poisid. Kasvandikud olid suuremalt jaolt jõukamate vanemate lapsed. Kuid Pestalozzi võttis vastu ka vaesemaid.

Emalikku juhatust andis lastele Pestalozzi abikaasa, kes oli jälle tagasi tulnud Yverdoni ühes oma miniaga. Pestalozzi rõõmuks tõi viimane kaasa ka oma poja, Pestalozzi pojapoja Gottliebi. Nii oli perekond jälle koos.

Näib, et õpilasile kui ka õpetajaile esitati õige suured nõudmised. Juba kell 1/26 hommikul algas töörikas päev, mis vältas hilja õhtuni. Igal õpetajal oli

Pestalozzi ise ei õpetanud. Ta oli asutise isaks ja lugupeetud juhiks, kelle kohta tema kasvandikud jutustavad:

„Meie kõik armastasime teda, sest ta armastas meid kõiki. Meie armastasime teda nii südamlikult, et kui meie vahest kauemat aega teda ei näinud, siis meie kurvad olime, ja kui ta siis jälle ilmus, siis meie ei raatsinud oma silmi temast pöörata.“

Hommikustel koosviibimistel tervitas Pestalozzi lapsi lühikese kõnega. Pestalozzi oskas lastekohaselt kõnelda. Ta sõnad tungisid laste hingedesse.

Pidupäevil kõneles Pestalozzi õpetajaile, seltskonnale.

Pestalozzi oli töös väsimatu. Hari-likult töötas ta öö läbi kuni varase

hommikutunnini ja heitis siis riides lühikeseks ajaks voodi. Pestalozzi oli oma vanadusele vaatamata harva haige. Inestuseväärilise jõuga kandis tema keha eluraskuste ja saatuselöökide koormat.

Pestalozzi unustas sagedasti, et mitte kõigile pole antud sarnast vastupanemisjõudu. Nii on väsimatu töömees oma õpetajaile vahest esitanud liigsuured nõudmised töö kohta. Et nad terve päeva pidid koos viibima õpilastega, siis olid nad sunnitud õõseti endid ette valmistama õppetööle. Mõnikord juhtus, et Pestalozzi kutsus õpetaja hilja öösel enda juure ja dikteeris temale tundideviisi ette oma töid.

Õpetusetöö kõrval oldi ametis õppeviiside väljatöötamisega ja õpperaamatute kokkuseadmiseega. Pestalozzi ise seadis kokku keeleõpetust. Krüsi ja ja Niederer olid head usuõpetajad, Krüsi alumistes, Niederer ülemistes klassides. Kuulus oli instituut oma matemaatika õpetuse poolest, milles Schmid saavutas imestamisväärilisi tagajärgi ka nõrgemate õpilastega. Joonistamine oli ühenduses matemaatikaga (geomeetria). Ülevat rõõmu valmistas Schmid oma meistrile, kui ta 1808. aastal Pestalozzile sünnipäeva kingituseks lauale pani oma „vormiõpetuse“ käsikirja, mille valmistamiseks ta oli aega näpistanud öötundidest. Maateaduse lähtekohaks oli kõige lähem ümbrus, mille iseloomulikumad kohad otsiti üles ja kujundati neid joonistamisega ning voolimisega. Nii viidi õpilased vaatluste abil üldmõistete juure. Laulmist õpetas helilooja Hans Georg Nägeli, keda hiljem paljud tänulikud meestekoorid nimetasid oma „laulusaks“.

Nii töötati hoolega igal alal. Instituut sai niisuguse kuulsuse, et välismaa haritlased, kes külastasid Helveetsiat, ei lugenud oma reisisihti saavutatuks, kui nad polnud näinud Pestalozzi instituuti.

Frankfurdis asutasid Pestalozzi sõbrad koole, milles püüti töötada suure helveetslase vaimus. Preisi valitsus saatis noormehi Pestalozzi juure õpetajaks õppima. Nendega ühes tulid ka õpetlased: maateaduslane Ritter, kasvatuseteadlane Raumer ja tulevane lasteadeade asutaja Fröbel.

Pestalozzi asutis oli paisunud väga suureks. Tütarlaste instituudi kõrvale asutati ühiselumajad, melle kasvandikud käisid Pestalozzi koolis. Linnas olevad väikesed koolid olid ühenduses Pestalozzi asutisega. Pestalozzi ei suutnud enam saada põhjalikku ülevaadet oma asutisest.

Ei ole siis ime, et mõned silmapaistavamad õpetajad, nagu Niederer ja Schmid, kelle kaudu otsiti kokkusaamist Pestalozziga, ikka suurema võimu omandasid. Nad tundsid, et nad on Euroopa pedagoogiliste huvide tulipunktis. See tõstis muidugi ka nende iseteadvust.

1808. a. sügisel asutati Pestalozzi õhutusel Lenzburgis „Helveetsia Kasvatuse Ühing“, mille presidendiks valiti Pestalozzi. Ühingu avamiskõnes rääkis ta alghariduse põhialustest ja abinõudest.

1910. aastal tuli Pestalozzi soovil tema asutist katsuma Helveetsia riigipäeva poolt valitud komisjon. Soovi tagamõte oli teha Yverdoni asutist kogu Helveetsia rahvusliku kasvatuse juhtivaks keskpunktiks.

Komisjon koostas oma töö tulemuste üle põhjaliku aruande, milles kiideti mõndagi asja, kuid üldiselt oldi kiitusega kitsi. Komisjon eitas võimalust, et asutis oma iselaadilise kasvatuse ning õpetusega võiks olla siduvaks lülilik riiklikus koolitöös.

Yverdonis oodati teissugust otsust. Pestalozzi kutsus õpetajad kokku, et nendega nõu pidada, kuidas võiks mõnda asja parandada. Niederer ja Schmid tundsid endid olevat sügavalt puudutatud. Nende kibedus kasvas, kui ülitagurlane prof. Haller ühes saksa õpetlaste ajakirjas komisjoni aruandest kuritahtliselt välja noppis asutisele mittesooovitavad kohad ja süüdistas asutist revolutsioonilise vaimu levitamises. Sama mõtet eietas väiklaselt Zürichi kodanik Bremi Helveetsia ajakirjanduses.

Keevavereline Niederer võitis vastu vaenukinda. Kogu oma jõu kulutas ta lõpmatuiks vastuvaielusiks. Tema koolitöö kannatas selle all. Selle juures pidas ta end kõrgilt ülal ametivendade vastu.

Tegelikule koolimehele Schmidile ei meeldinud sellane teguviis. Ta juhtis Pestalozzi tähelepanu väärnähtustele ja laitis Niedereri teguviisi.

Teisest küljest tundis Krüsi, et Schmid oma matemaatika õpetamisega liiga esile tungib ja tema hoopis varju jääb, kuna aga ennemalt tema õppeviis on varemalt leidnud üldist heakskiitmist. Nii närisid kadedus ja tüli maja aampalkide kallal.

Schmid haudus reorganiseerimisplaane. Ta tõi esile mitmed puudused: nooremail õpilastel puuduvad omad eluruumid, õpetajail on liiga vähe vaba aega omaeneste töödeks, asutises õpetatakse kahte võõrkeelt, kasvatusasutis on takistuseks edukale koolitööle. See oli muidugi vastuvõtmatu Pestalozzile, kes kõrgesti hindas kasvatusetööd.

Pestalozzi ei osanud ennast hästi kaitsta. „Ma pean ennast tundma kõiges omas töös kui nõrdajõuline vanaisa tubevajõuliste poegade keskel, kes juhivad tema majapidamist ilma tema kaasabita.“

Niederer oli selle vastu, et instituut antaks katsejäneseks Schmidile, sellele „küll energilisele inimesele, aga mitmeti harimatule tuisupeale.“

Pestalozzi aga pidas lugu Schmidist, kellel olid mitmed omadused, mis temal, kahjuks, puudusid. Oli raske anda eitav vastus Schmidile. Teisest küljest oli aga käega katsutav, et ta ei osanud asja hinnata kõikkülgselt.

Schmid tundis end puudutatud olevat ja lahkus 1810. aasta suvel asutisest. Oli raske kriisiaeg. Ka Raumer, Fröbel ja teised, kelle kaasabi peale Pestalozzi oli kindel olnud, lahkusid samal ajal Yverdonist.

Schmid tahtis kohe kätte maksta ja kirjutas väikese brošüüri, milles põhjendas, et kasvatusinstituudid on Euroopa häbi. Kui talt küsiti, kas ta nende hulka arvab ka Pestalozzi instituuti, siis vastab ta julgesti: jah!

See kurvastas Pestalozzit sügavasti. Ometi hingati instituudis nüüd vabamalt. Võis jälle asuda rahulikumale loomistööle.

1812. aastal juhtus Pestalozzile õnnetus. Ta oli harjunud mängima asja-

dega, mis ta käsi haaras alateadvuslikult. Ta kätte oli sattunud sukavarras ja ta soris sellega kõrvas. Kogemata tõukas ta peaga vastu abju ja varras tungis pähe. Ta ei pöörnud esialgu tähelepanu haavale. Mädanemine ja palavik aga näitasid, et haigus on elukardetav. Pestalozzi viidi Lausanne haigemajasse. Ta elu oli hädaohus. Ta pidi kaua haigeveodis olema. Niipea kui valu pisut vähenes, kirjutas ta töö kasvatus üle ja seadis kokku üleskutse: „Haige Pestalozzi tervele rahvale.“

Rahva tähelepanu oli aga pöördud teistele asjadele. Napoleoni täht hakkas veripunaselt loojenema. Venemaa lõpmatuil lumelagendikel hukkus haledalt ta vägev sõjavägi raudkülma talve kätte.

Allaheidetud Euroopa rahvad tõstsid oma pead. 1812. a. sügisel lahkusid instituudist preisi kasvandikud, kes olid siamaani ustavalt püsima jäänud asutise tuultekeerises. Noori õpetajaid kutsus isamaa lipu alla — võitlusse Napoleoni vastu. Inimsoo kasvatus pidi taganema rahvustunde tõusu eest. Kasvatuseeaduslik sajang oli möödumas!

Järgnes ajajärk, kus instituudil tuli võidelda suurte väliste raskustega. Õpilaste arv kahanes kiiresti. Instituudi trükikoja väljaanded ei leidnud ostjaid. Trükikoda töötas suurte kahjudega ja sattus võlgadesse. Ei olnud ka kedagi, kes oleks hoolitsenud ärilise külje eest.

Rosette Kasthofer kirjutas: „Oleksin ma mees, võtaksin asja enda kätte ja hakkaksin asja korraldama. Ka minu naiselik mõistus ütleb mulle, kus ja kuidas peaks aitama.“

Siiski suutis asutist veel koos hoida Pestalozzi imelik isiksus, kellest Kasthofer oli õelnud, et ta on tegeliku elu jaoks kõige kõlbmatum ja kõige vähem usaldusevääriline inimene. Tütarlaste asutise juhtimine anti Kasthoferi hoolde. Seni oli seda juhtinud Niederer. Kõikide imestuseks abiellus Niederer nüüd Kasthoferiga. Proua Niederer hakkas kohe energiliselt asja korraldama. Ta püüdis igal pool väga kokku hoida, ka seal, kus see oli asjale kahjulik. Nii heitis ta Krüsi abikaasale, heale Lisbethile ette, et ta liiga palju

keetvat. See ei kannatanud ära etteheidet ja lahkus asutisest. Et vähendada asutise väljaminekuid, asus hallpea Anna Pestalozzi jälle Neuhoft elama.

* * *

Suure rahvastelahingu järele (1813 a. Leipzigi) tormasid preisi, austria ja vene ühendatud sõjaväed läbi Helveetia Prantsusemaa poole. Sõjavägede hulgas olid levinenud rasked nakkavad haigused. Anti käsk muuta Yverdoni loss sõjahaigemajaks. Kaks linnakõnniku saadeti Berni sõjavägede peakorterisse palvega vabastada Yverdoni loss haigemajaks võtmisest. Ka Pestalozzi läks palvet toetama. Saadikud oleksid meelsamini koju jätnud hooletusse jäetud välimusega vanamehe. Neil oli häbi tema seltsis minna ja nad arvasid, et ta toob kahju asjale. Kuidas imestasid nad aga, kui vene keiser Pestalozzi vastu võttis pidulikkusega.

Pestalozzi ei märganud selle juures ei kõrgete väeülemate hiilgust ega keisri kõrgeid aukandjaid. Ta nägi ainult keisrit ja suurepäralist võimalust kuulutada oma rahvakasvatuse evangeeliumi vägevale valitsejale. Ta hakkas kiiresti kõnelema. Selle juures astus ta keisrile ikka lähemale, kes natukese haaval taganes kuni seinani. Pestalozzi tahtis oma hariliku viisi järele keisri kuuenööbist kinni haarata, märkas aga oma julgust, kummardus ja tahtis suudelda keisri kätt. Keiser tõmbas käe eest ära ja kaelustas südi vanakest.

Pestalozzi palve täideti. Koju minnes ehtis tema kuube keisrilt saadud autäht. Ta rõõmustas selle üle nagu laps ja kui see vahest tumenes, õõrus ta tema jälle kohe läikima. Ta kandis teda alati oma parimal kuuel.

* * *

1815. aasta kevadel tuli Anna Pestalozzi jälle Yverdoni. Ta oli juba üle seitsmekümne aasta vana ja ei seganud end enam instituuditegevusse. Ta kutsus vahete-vahel enda juure mõne õpetaja või õpilase ja ajas nendega juttu. Ta ei tahtnud, et temast räägiti. Ta soovis, et Pestalozzi temast vaigiks oma autobiograafias. Temast peeti asutises suurt

lugu ja teda ei tülitatud õpetajate tüliküsimustega. Pestalozzi ohverdas oma tööst harilikult igal päeval peale lõunat tunni temaga jutuajamiseks. Lühikese raske haiguse järele suri Anna Pestalozzi 1815. aasta 11. detsembril.

Abikaasa surm mõjus põrutavalt Pestalozzisse. „Kui esimene peotäis mulda langes puusärgile“, jutustab keegi Anna Pestalozzi põrmu mulda sängitamisest osavõtja, „siis käis Pestalozzi sügavkortsulisest näost läbi tugev väljusarnane tuksatus. Ei ole kunagi näinud inimese näol sarnast kaduvuse võimu väljendust“.

* * *

Vaevalt oli Pestalozzi abikaasa sülenud oma silmad, kui asutises lahti puhkes endine tüli. Schmid oli jälle mõne aja eest ühendusse astunud asutisega. Pestalozzi ja Niederer kutsusid ta tagasi, sest ta ei olnud mitte üksi hea õpetaja, vaid ka tubli majapidaja.

Schmidi tulekuga algasid aga varssi jälle tülid. Schmid tahtis liiga palju valitseda. Mõnikord ähvardas tema liiga praktiline, äriline vaim oma alla matta Pestalozzi aatelise vaimu, nii et isegi mõnele asutise külastajale näis, nagu oleks terve asutis puhtäriline ettevõte.

Yverdonis tahtis igamees peremees olla! Õige juht Pestalozzi ei olnud aga kogu omal eluajal osanud vasitseda. Ta ise kaebab sagedasti selle oma puuduse üle, et ta ei suutnud oma peret viia sõnakuulmisele. Abitult seisis ta tülitsejate keskel. Sagedasti ei olnud tal muud soovi kui surra. . .

Liigutavad on tema katsed, millega ta tahtis lepitada oma tülitsejaid poegi. Nii kutsub ta õpetajad ühel hommikul oma voodi juure ja loeb neile nuuksustega katkestatud häälil ette lepituskõne, mis ta oli kirjutanud öösel. Ta palub neid härdasti kui „vanem vend“ rahu elada, suure asja heaks elada.

Tema vaev oli asjatu! Asjatu ka sellepärast, et ta ise liiga palju hoidis Schmid poole, nähes temas asutise päästjat. Sellega tõmbas ta Niedereri ja teiste õpetajate viha ka enda peale. Schmid, tundes oma väärtust, ei põrganud tagasi maha tegemast teisi õpetajaid avalikkuse ja isegi õpilaste ees.

Kui õpetajad selle üle Pestalozzile kaebasid, ütles ta, et ta ennem lahkub neist kui Schmidist. Paljud õpetajad, nende hulgas ka Krüsi, lahkusid asutisest.

Niederer tahtis enne lahkumist Pestalozzile anda valusa hoobi. 1817. aastal ta võttis leerilapsi lauale. Koguduse, laste, lastevanemate ja Pestalozzi ees hakkas ta oma kõnes süüdistama Pestalozzit ja ütles teravil sõnul temast lahti. Pestalozzi tõusis üles, juhtis süüdistaja tähelepanu koha pühadusele ja lubas varssi anda seletusi.

Nii lahkus Niederer. Rahaliste asjade õiendamine Niedereriga kutsus esile arusaamatusi. Tütarlaste instituudi ülandmisel Niedererile ja pärast tema abikaasale jäi tegemata kirjalik leping ja nüüd oli raske otsustada, mis oli Pestalozzi, mis Niedereri varandus. Pestalozzil polnud kunagi ülevaadet oma varanduste ja võlgade üle. Ta ei tahtnud midagi teada vastikust rahast! Ta oli nüüd valmis täitma Niedereriga nõudmist. Niederer aga nõudis täpset arvestamist ja andis asja kohtu kätte.

Niedereri võlad oli Pestalozzi kord maksnud. Nüüd aga lahkus Niederer kohtuprotsessiga. . .

Viimsed sündmused olid Pestalozzile rasked üle elada. Mädapaisena asus kibedus ta hinge. Ahastus ja viha valdasid ta hinge, nii et vähesed sõbrad, kes talle ustavaks jäänud, olid üsna mures tema pärast. Mõnikord näib talle, et Yverdoni tulek on olnud suur eksisamm, kuna ta on lahkunud oma peaaesandest — vaestekodust. Ta hakkab jälle unistama oma sügavamast soovist. Kas see peaks tal veel täide minema?! Kust võtta raha, kui instituut isegi võlgades sipleb?

Õnneks avaneb Pestalozzile võimalus asutada vaestekodu.

Cotta kirjastuseäri hakkab välja andma Pestalozzi töid ja avab eeltellimise. Osavõtt oli nii elav, et Yverdonis arvestati 50.000 frangiga. Cotta maksis Pestalozzile ette suurema summa. Vaestekodu avamine oli kindlustatud.

Pestalozzi oleks heameelega vaestekodu kohaks valinud Neuhofi, kuid süüdistades teda autuis tegudes.

duses, et võimalik oleks õpetajail töötada ka vaestekodus. 1818. a. septembris avati Clindys vaestekodu 12 lapsega.

Pestalozzi rõõm oli otsatu. Laste arv tõusis varssi kolmekümneni. Võeti vastu poisse ja tüdrukuid. Lapsed täötasid, mängisid ja õppisid üheskoos, moodustades ühise perekonna.

Yverdoni lossis olid mitmed ruumid tühjad instituudi õpilaste arvu vähenemise tõttu. Pestalozzi kavatses sellepärast vaestekodu üle tuua lossi. Ta lootis, et jõukamate ja kehvemate perekondade laste ühine kasvatamine annab häid tagajärgi: nad õpivad vastastikku teineteist tundma ja hindama.

Vaestekodu kolis lossi. Kahjuks ei läinud täide Pestalozzi ootused. Varssi pidid vaestekodu lapsed võtma oma peale mitmesugused koristamistööd ning talitused. Nad tundsid, et neid peetakse alamaiks kui instituudi kasvandikke. Neid aga ei võidud rakendada sellesse töösse, sest nad maksid oma ülalpidamise eest. Vahekorrad läksid teravaks. Instituudi õpilaste arv hakkas veelgi kahanema.

Sel ajal külastas inglise kaupmees James Greaves Helveetsiat. Ta oli lugenud ka Pestalozzi töid, tundis nende vastu suurt huvi ja tuli vaatama Pestalozzit. Kumbki ei mõistnud teise keelt, ometi tahtis Greaves viibida Pestalozzi läheduses mitu päeva. Kui Greaves tagasi läks Inglismaale, kiitis ta oma tuttavaile Yverdoni asutist. Selle järeldusel astusid 1819. aastal 14 kasvandikku Inglismaalt Pestalozzi instituuti.

Pestalozzi avaldas oma tänu Greavesele sellega, et ta 34 kirjas kokku võttis omad mõtted lapse kasvatuse üle esimestel eluaastatel.

1825. aastal lõppes protsess Niedereriga, kes nüüd lõppeks pidi maksma Pestalozzile väikese summa.

Pestalozzi saatis Yverdoni linnanõukogule palvekirja, et Yverdoni lossis elamine kindlustataks ka tema järeltulijatele. Niederer ja Krüsi hoiatasid nõukogu seda tegemast. Üks õpetaja, keda Pestalozzi oli sunnitud lahti laskma, kaebas pärast oma lahkumist Schmidile peale, süüdistades teda autuis tegudes.

Keelepeks õitses, kus kord südi koostöö mehi oli ühendanud. Seal saabus asutisse valitsuse otsus, mille järele Schmid oli sunnitud lahkuma kantoni piiridest. Kaaskirjas palub kantoni valitsus Pestalozzit, et ta sellest korraldusest ei loeks välja umbusalduse avaldamist enda vastu ja jääks oma kohale paigale.

Pestalozzi aga ei või jääda. Koduigatsus haarab ta hinge. Ära siit! Tagasi Neuhofi, kus ta küll palju kannatanud, kuid mis siiski saanud tema koduks! Seal elab ka ta pojapoeg Gottlieb, ja seal kergivad ka juba väikese vaestekodu hoone seinad. Ta võtab oma vaestekodu kasvandikud ühes ja päästab sellega kokkuvarisemisest oma kallima varanduse, oma armsad lapsed.

Ta kogub lapsed enda ümber, teatab neile oma otsusest ja küsib, kes tahaks tulla ühes temaga. Ta oli lootnud, et lapsed karjана tema ümber kogunevad ja üksteise võidu teda paluvad neid kaasa võtta. Kuid lapsed seisavad ja vaikivad... Seda ei suuda ta mõista.

Pestalozzi, kes kuuskümmend aastat oma elust on pühendanud inimsoole ja vaestele lastele, palub nüüd lapsi, et nad mitte ei laseks teda üksi minna!...

Schmidiga ja nelja kasvandikuga, kellest kaks pärit Hispaaniast, lahkub Pestalozzi 1825. a. märtsi algul Yverdoni lossist.

Jälle Neuhofis.

Oma põldude vaikusega võtab Neuhof vastu vanakese. Siin võib ta lõppeks hinge tagasi tõmmata.

Juba kell 4 hommikul on Pestalozzi jalul. Healmeel jalutab ta hommikujaheduses põldude ja aasade vahel, millele ta oli kord kuuekümmend aasta eest usaldanud oma elusaatuse. Siis läheb ta oma töö juure. Ta kirjutab oma elulugu („Lebensschicksale“). Ta tahab selle paigutada oma koguteose hulka, aga Cotta kirjastus ei ole sellega nõus. Töö ilmus eriväljaandena. Kohad, kus kõneldakse inetuist tülidest Yverdonis, ei vasta igakord tõe ja

seda sellepärast, et Pestalozzi kirjutas selle töö, kahjuks, Schmid'i mõjutusel. Sündmused olid aga liiga lähedased, nii et kerge oli nende kohta jõuda täielikule selgusele. Ja kuri vastus ei lasknud enda järele kaua oodata...

Veel kirjutab Pestalozzi oma viimase töö, oma „luigelaulu“, milles annab ülevaate kogu oma elust ja tööst ja veel kord selgitab oma kasvatusõpetuse põhialuseid. Ta jõuab veendumusele, et inimese suurim õppemeister on elu ise!

Euroopa on unustanud suure inimesesõbra ja kasvataja. Tema kodumaa aga austab teda südamliku aukartusega. 1825. aastal valib „Helveetsia Ühing“ ta Sehlnznachis oma aupresidendiks. Järgmisel aastal teeb sedasama „Langenthali Ühing“. Pestalozzi külastab mitmeid vanu ja uusi sõpru. 1826. a. suvel Pestalozzi reisis isegi Saksamaale vaatama Heinrich Zelleri vaestekodu Reini jõe ääres. Pestalozzi võeti seal vastu suure pidulikkusega. Küturus ja vankruval saanmul läheb vanake lastekarja hulgast läbi, aga ta nägu särab ülevast meeleolust. Talle läheneb lastekodu kõige noorem elanik ja kroonib ta tammelehtedest pärjaga. Värisevi käsi võtab Pestalozzi pärja enda peast ja paneb ta lapse pähe. „Mitte minule! Mitte minule! Süütust kroonigu pärg!“ Kui lapsed laulavad Goethe laulu „Der du von dem Himmel bist“ — õhtulaulu „Lienhard ja Gertrudist“, siis purskavad vanakesel pisarad silmist. Ta ei saa enam rääkida. Tummalt õnnistab ta lapsi...

1827. aasta — Pestalozzi viimane eluaasta — algas talle väga rusuvalt. Trükist ilmus töö „Beiträge zur Biographie Heinrich Pestalozzis und zur Beleuchtung seiner neuesten Schrift: Meine Lebensschicksale“. See oli räpane laimukiri. Tema autor oli Niedereri sõber Krüsi instituudi õpetaja Eduard Bieber. Kirjatöös oli püütud aktide põhjal valgustada Yverdoni tüliküsimust, milles Pestalozzi kõrvalistel mõjutustel oli kaitsnud Schmid'i. Selle juures loobiti auuväärne vanake ohtvalt üle sõimu ning etteheidetega.

Hirmunult hoidis vanake käes raamatukest, mis tuli tema endise sõbra Niedereri ringkonnast ja maalis teda põlastuseväärilise isikuna, temale ette heites edevust ja silmakirjalikkust. Raamatukese lugeja peaks pidama Pestalozzit kas kõlbliselt hukkunuks või narriks.

Pestalozzi oli põrutatud hingepõh-jani. Sellane häbematu laimatus nõudis talt rutulist vastust. Vastuses tahtis ta anda endast psühholoogilise kujunduse. Ta arvas, et vastased vaigivad, kui nad põhjalikult teda tundma saavad!

„Ma kannatan hirmsasti“, kaebas ta, „keegi ei suuda mõista minu hingevalu! Peetakse halvaks ja sõimatakse vana, nõrka, haiglast inimest ja vaadatakse nüüd tema kui kõlbmatu tööriista peale. See ei ole mulle vabandus mitte minu enese vaid mu aadete pärast, sest ühes minuga põlatakse ja tallatakse jalge alla ka minu aated, mis on pühad minule ja mille eest olen võidelnud kogu minu pikal ja valurikkal eluajal. Surm on tühine. Surm on hea meelega, sest olen väsinud ja igatsen lõppeks rahu. Kuid hirmus on, kui oled elanud, kõik ohverdanud ja mitte midagi saavutanud, kui näed kõik olevat purustatud ja sa vajud hauda kogu oma tööga... See on nii hirmus, et ei suuda seda väljendada. Tahaksin nii hea meelega nutta, kuid ei ole pisaraid mu silmis... Ja minu vaesed lapsed, rõhutud, põlatud äratõugatud vaesed! Ka teid põlatakse ja teotatakse nagu mindki! Rikas omas küluses ei mõtle teie peale. Kõige rohkem võib ta teile anda vahest tüki leiba ja see on kõik. Ta on ju ise nii vaene. Tal on ainult raha ja muud midagi. Et ka teid kutsuda vaimlisele söömaajale, et ka teid teha inimeseks, selle üle ei hakata mõtlemagi veel kaua, kaua aega. Kuid nagu looja mõtleb ka varblasegi peale, nii ei unusta ta ka teid ja toob lohutust nii teile kui ka minule“.

Sel ajal vist on Pestalozzi ka kirjutanud oma hauakirja:

„Tema haual puhkeb õitsema roos, mille nägemine toob pisarad silmi ka neile, kellel nad jäid kuivaks minu eluajal“.

Pestalozzi istus vastust kirjutama. Päeval ja öösel oli ta sellega ametis. Kuid tal ei jätkunud enam jõudu. Küll kirjutab ta puhkamata, aga ta unustab enamasti sule tinti kastmata ja ei märka, et tühjaks jääb hulk maad paherit, millest hädaliku kiirusega üle jookseb tema värisev käsi!...

Varssi peab ta voodisse heitma... Asjata anub ta arsti temale kindlustada veel ainult kuus nädalat, et ta saaks kustutada oma häbi...

Siis tunneb ta, et läheneb tema ots. Tema helde suu annab andeks neile, kes temale ülekohut teinud. Tema testamendis on sõnad:

„Võiks rahu, millesse lähen, tuua rahu ka minu vaenlastele. Mina annan neile andeks“.

15. veebruaril viidi haige Bruggisse, et ta oleks arsti lähemal. Kuid juba 17. veebruaril, hommikusel aotunnil, sules Heinrich Pestalozzi oma väsinud silmad – igaveseks.

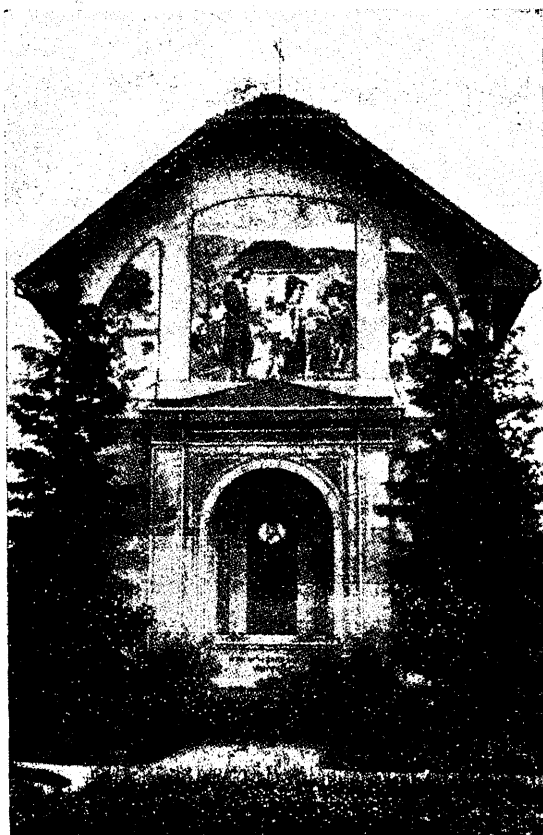
Tema lähemas ümbruses asuvad sõbrad tulid veel vaatama armsa nägu. Üks neist kirjutab:

„Tema näos väljendub sügavast unest ärkanu ilme, kui tahaks ta suu avada õrna naeratusega ja oma lastele jutustada ilusat unenägu. Ma ei ole teda elus kunagi näinud nii säravlahke ja lapselik-rõõmsa ilmega“.

Lahkunu soovil maeti ta Birri koolimaja juure. Ümbruse koolide õpetajad kandsid puusärki. Väsinud rändaja põrm vajus kaitsevasse maarüppe.

Kadunu omaksed istutasid ta kal-mule roosipõõsa. See kasvas suureks ja oli igal aastal elavas õiehehtes.

Hiljem sängitati Pestalozzi põrm teisele kohale koolimaja seinä ääre, ja nüüd puhkab ta suure mälestusesamba all, mille temale püstitasid tänulikud Aargau kodanikud. Mälestusesambasse on raiatud sõnad:

Meie isa Pestalozzile

Tänulik Argau.

Heinrich Pestalozzi

Sündinud Zürichis 12. jaanuaril 1746.

Surnud Bruggis 17. veebruaril 1827.

Vaeste päästja Neuhofis,
 Rahva õpetaja „Lienhard ja Gertrudis“,
 Vaeslaste isa Stansis,
 Burghofis ja Münchenhuchsees.
 Uue rahvakooli asutaja,
 Inimsoo kasvataja Yverdonis.
 Inimene, kristlane, riigikodanik.
 Teistele kõik, endale mitte midagi!
 Õnnistus tema nimele!

Lõikeid ja jooni Pestalozzist kui inimesest.

Pestalozzi õpilane kirjutab:

„Paljudest Pestalozzi piltidest ei ole ükski tema sarnane ja ka mittesarnane. Kunstnikud ei ole julenud kujundada tema inetust. Tema iluduse kujundamine seisab aga väljaspool kunstnikkude võimis-piire“.

Hippiuse maalitud pildi alla kirjutas Pestalozzi:

„Sõber, tarvitage oma kunsti ikka ilusate kallal! Inetute kallal raiskab kunst oma jõudu asjata“ . . .

H. Pestalozzi (Hippiuse töö)

Pestalozzi mõrsja kirjutab 22-aastasele Pestalozzile:

„Sul oleks vähe põhjust tänada loodust, kui ta mitte sulle ei oleks annud suured mustad silmad, milles peegeldub sinu südame headus, sinu vaimu suurus, kogu sinu õrnus“.

Vulliemin, kes külastas Pestalozzit 1805. aastal Yverdonis, kirjutab omi „mälestusi“:

„Kujutage endile ette väga inetut meest püsti juustega, rõugearmilise, punaste plekkidega kaetud näoga, tor-

vis, hooletusse jäetud habemega, kaela-sidemeta, halvasti nõõbitatud pükstega, mis vajuvad sukkadele, kõikuva, ebaühtlase kõnnakuga, silmadega, mis kord suurenevad ning paiskavad sädemeid, kord on peaaegu suletud, pööratud sismisele vaatlemisele, näojoontega, milles väljendub kord sügav kurbus, kord taevas täis headust ja südamlikkust, kõnelemisega, mis kõlab kord pikkamisi, kord jälle kui kõuemürin, — siis on teil kujutis sellest, keda nimetame „isa Pestalozzi“.

Välimusele ei pannud Pestalozzi suurt rõhku. Kirikuõpetaja Rahn jutustab temast:

„Pestalozzi oli harilikult väga hooletult riietatud, juuksed sugemata ja sassis. Olen näinud Pestalozzit sagedasti. Ainult korra on ta haritud seltskonnas „hiilganud“ oma välimusega, aga just seekord meeldis ta välimus mulle kõige vähem, — mul oli suur vaev teda ära tunda.“

1808. aastal külastas Yverdoni asutist proua Staël Prantsusemaalt. Pestalozzi läks kõrget külalist tervitama. Tema välimus oli aga korratum kui harilikult. Sassis juuste vahel riple-sid siin-seal ölekõrreotsakesed, lohmad riided andsid talle välimuse, nagu ei oleks tal täit aru peas.

On arusaadav, et niisugune mees ei võinud mängida hiilgavat osa Berni linna salongides, et ta otse hirmu ajas peale puuderdatud ning lokitud ja krino-liinis kahisevaile daamidele. Zschokke jutustab temast:

„Kord tuleb ta Neuhofist Lenzburgi ja astub heledasti valgustatud saali. Ta oli seks korraks korralikult riietunud: must ülikond, puhas krae, hõbedased kingapandlad. Et aga õues oli tublisti vihma sadanud ja et ta jala oli tulnud, siis oli tema välimus ikkagi küllalt kohutav. Majaproua palus teda tungivalt, et ta astuks kõrvaltuppa, laseks end puhastada ja vähemalt paneks jalga puhtad sukad ning kingad majahärra garderoobist. Filosoof ei saanud sellest alguses aru ja kui ta lõpeks aru sai, siis keeldus ta soovi täitmast sõnadega: „Eh! Milleks seda veel?“ Ilma, et end oleks lasknud eksitada koosviibijaist, Pestalozzi tõmbas kingad

ja sukad jalast, keeras sukad ümber, nii et nende porised küljed tulid sissepoole, pühkis kingad käega puhtaks, nii hästi kui see tal korda läks, ja tõmbas sukad ja kingad jälle kiiresti jalga“.

Kord jooksis Pestalozzi ärasõitva postvankri järele, et peale saada. Kui ta läheneb, hakkab postiljon teda sõimama ja piitsuga ähvardama. Üks vankris olija tunneb ära Pestalozzi. Ta lastakse vankrisse ja postiljon vabandab ennast: ta arvanud härra olevat sama „hulguse näru“, kes viimati Meltingeni juures tahtnud postitõlda riisuda. Pestalozzi ei tee sellest väljagi, et teda võiakse võrrelda röövliga. Linna jõudes kutsus ta postiljoni enda juure õhtusöögile.

Kaks korda Pestalozzi on pidanud öö veetma politseikambris, kuna teda peeti hulguseks tema korratu välimuse pärast. See aga ei vihastanud Pestalozzit põrmugi. Sama saatuse osaliseks on saanud ka teine suurvaim, helikunstnik Beethoven, kes samuti ei armastanud arvestada välimisi vorminõudeid ja kellega Pestalozzil on ka palju teisi ühiseid iseloomujooni.

Pestalozzi ei pannud rõhku ka kirja välimusele. Ta kirjutas õigekirja-vigadega.

Eks pidanud Pestalozzi narrina paistma inimestele, kui ta oja ääres täitis taskud ja taskurätid täis kirjude kivikestega, mida ta ei tunnud ja mis ta sellepärast koju tassis. Narrina paistis ta ka inimestele, kelle ülim püüd on kindlustatud pangatähed, kui ta ohverdas teiste heaks kogu oma varanduse, kui ta üldse ei hinnanud raha väärtust, kui tal ei olnud aimugi raamatupidamisest, kui ta aitas igapähte ja nagu laps andis kõik käest ära.

Pime seisab teel, hoiab käes viletsat kübarat ja palub armuandi. Pestalozzi otsib oma taskudes, ei leia aga seal midagi, mis oleks väärt anda. Ta võtab oma kinga küljest hõbedase pandla ja kingib vaesele. Tal tuleb samal ajal vastu võtta kaugelt tulnud võõrast. Ta seob kinga kinni kõrtest punutud palmikuga ja läheb võõrast vastu võtma.

Kord, kui Pestalozzi jalutas, tuli tema juure vaene naine ja palus, et ta ära ostaks tema maasikad 6 kreitseri

eest, mille eest ta saaks osta stüia oma kahele näljasele lapsele. Pestalozzi leiab taskust 10 kreitserit — rohkem seal polnud — ja annab need naisele, öeldes: „Maasikad andke oma lastele ja raha eest ostke neile piima sinna juure“.

Kord ei teadnud Pestalozzi, mis peale hakata oma võlauskujatega. Ta läheb jala Endingeni külla oma sõbra juut Dreifusi juure, palub temalt laenuks 150 guldnat ja saabki. Suure rõõmuga läheb ta minema. Dreifusi imestuseks on aga Pestalozzi järgmisel päeval peale lõunat jälle tema juures ja palub jälle laenuks 150 guldnat. Siis jutustab ta, et ta olevat koju minnes tee ääres näinud talumehe, kes haledasti nutmas. Kui ta temalt nutu põhjust pärinud, kaevanud mees, et tema saanud otsa ainuke lehm, kes olnud nende suure perekonna toitja. Nüüd ei teadvat ta aga, kuidas oma perekonda viletsusest päästa, sest tal ei olevat raha uue lehma ostmiseks. Ja seal on ta siis mehele annud need 150 guldnat. Kui Dreifus küsis, kas ta mehel on vähemalt allkirjagi võtnud, vastas Pestalozzi: „Ei! Aga teie ei võtnud ju minult ka allkirja, kui teie eile hommikul mulle raha laenasite!“ See vastus liigutas Dreifusi ja ta andis Pestalozzile uuesti 150 guldnat. Veel õnnelikum kui enne tõttas Pestalozzi nüüd koju.

Pestalozzi oli noorena juba vana ja vanana veel noor. Kolmekümneaastasena arvab ta juba üle astunud olevat elu kulminatsioonipunkti. Teisest küljest on ta vanastpeast veel sagedasti elav, tuline ja rõõmus nagu noormees. Paljudele on arusaamatu juhtumus, kus Pestalozzi kõrges vanaduses välgu kiirusega päästis end hobuste jalge alt purustavate rataste eest. Seekord oli ta 60 aastat vana. „Olin hallide juustega veel laps“, tunnustab Pestalozzi ise.

Ta ei jõudnud kannatada, et keegi on pahane temale. Kord keegi sõber tõi talle halva sõnumi. Kohkudes, järsult ja külmalt jättis ta sõbraga jumalaga ja tõttas minema. Öösel koputatakse sõbra aknale. Kui see avatakse, ronib Pestalozzi tuppa ja langetab sõbrale kaela. Talle oli koju minnes meele tulnud, et sõber ju ei ole stüidi halva sõnumi pärast ja ta tuli

nüüd sõbralt andeks paluma, et ta tema juurest nii külmalt lahkunud.

Kirgline armastus vaeste ja rõhutute vastu, keda ta tahab päästa majanduslikkudest, vaimlistest ja hingelistest vilestustest toob ta lähedale naatsaretlasele. Sarnadust Pestalozzi ja Jeesuse vahel on tunnud Beethoven kui ta ütleb:

„Pestalozzi põhimõtted meeldivad vähestele inimestele, sest liiga palju elas ta ainult inimeste heaks, kui et seda suudaksid inimesed talle järele teha. Sellepärast nad parem karjuvad ta üle. Vahekord tema ja mõne teise nüüdisaja koolimehe vahel on samasugune, nagu vahekord Kristuse ja variseride vahel“.

Pestalozzil oli suur usk inimestesse ja endasse. Ta ütleb oma „Luigelaulus“:

„Ei olnud minu loomuses uskuda kellestki paha, enne kui seda polnud näinud või ise kahju saanud. Ja nagu ma igas asjas uskusin oma kaasini-mesi enam kui tarvis, nii uskusin ma ka endal olevat rohkem jõudu kui mul tõepoolest oli, ja pidasin end kõlblikuks mitmeks ülesandeks, milleks olin õieti täiesti kõlbmatu“.

Ülim varandus Pestalozzil oli ta süda, mis tegi ta sotsiaalimeseks. Ta ütleb ise:

„Minu süda on mulle kõik. Ei midagi muud kui oma südame tahan tuua ohvriks ilmale ja tahan kasvatada inimesi, kes otsivad just sedasama ja ei

midagi muud“.

Selles lihtses, alandlikus, kuid ühtlasi uhkes enesetunnustuses ja lauses, mis tänuhikud Aargau kodanikud raiusid tema hauasambale — „Teistele kõik, endale mitte midagi!“ — sisaldub Pestalozzi inimlik suurus.

* * *

Heinrich Pestalozzi nimega on nüüd — sada aastat peale tema surma — ühendatud mitmed suured ettevõtted, mis kantud tegevast inimarmastusest. Tema nimi kõlab tuhandete suus. Kuid ta tõstaks hoiatavalt oma käe, kui ta näeks, et inimestel on suus tema nimi, aga mitte hinges tema vaim. Ta tõttaks meie juure ja näitaks meile, kui palju on veel ilmas häda ja pimedust, mis ootavad meie avitavaid käsi. Ta paluks meid mitte ainult rääkida, vaid ka tegutseda. Ka tänapäevil peame alustama oma tööd kodus ema juures ja mitte enne lõpetama, kuni iga üksiku isiku õigeks inimeseks kasvatamisega on saanud uus inimkond. Siis läheb täide, mis Pestalozzi ütleb Arneri isikus:

„Inimese elu on ülim ilu maa peal“... Kui kaugel oleme veel selle soovi täideminekust! . . .

Kes aga valmis on ka jõudumööda kaasa aitama vabastada inimsugu hädast ning pimedusest, sellele tuleb vaikselt saatjaks nägematu mees piiritu helde ning sõbraliku näoga ja säravate silmadega — Heinrich Pestalozzi.

Mõtteid Pestalozzilt.

Inimloomu vaimliste jõudude arendamine puhtale inimtarkusele on iuimhariduse üldsiht; kutse- ja ametiharidus peab alistuma sellele üldsihile.

Ustakse, mina otsivad inimloomu arendamist ühekülgselt vaimuharimisest, otsivad seda arvutamise ja matemaatika ühekülgsusest. Ei, ma otsin teda armastuse kõik-külgsusest. . .

Inimene ei ole enda pärast ilmas, vaid et ta end täiendaks oma vendade täielikuks saamise pärast.

Mitte minule, vaid vendadele. Mitte isiklikule minale, vaid soole!

Inimesed on nõrgad ja nõrkuse pärast lähevad nad halvaks.

Inimese kõlblised, vaimlised ja kunstivõimed peavad tõusma temast endast. Usk

peab sündima uskumisest, mitte teadmisesest ja mõistmisest, mõte — mõtlemisest, armastus — armastamisest, kunst — võimisest. Selle töö tehased on perekond ning kodu ja peakasvataja on ema.

Õpetuse ülimaks põhialuseks tunnustan vaatluse, kui kõikide teadmiste absoluutse alusmüüri.

Õpetus, millel puudub ühendus koduse eluga, ei vii kaugemale, kui meie soo kunstlikule moonutamisele.

Õpetaja, kes töötab enesetäiendamise kallal, töötab sellega ka kooli täiendamise kallal.

Lapsemeel ja sõnakuulmine olgu inimhariduse varased ja esimesed põhialused.

Jumal on suur õnne õnnistuses; ta on suurem õnnetuse õnnistuses.

Mis ma olen, seda olen ma südame läbi.

Ameerika Ühisriikide kool.

J. Annusson.

Järg.

Kooli rajamine ja arenemine.

Ühisriikide kooli rajamine ulatub varajasse asumisajajärku. Suurem osa sisserändajaist tuli uuele kodumaale lootuses siin usulist vabadust maitsta. Ühes usuvabaduse nõudmisega toodi kaasa ka tung hariduse järele, mis oli istutatud neisse Euroopa protestantlikes mais. Teiste hulgast kõige tähtsama haridusliku nurgakivi panid New Englandi asunud inglise puritanid. Oma ilmavaate kohaselt pidasid nad hariduse tähtsamaks ülesandeks noorte koguduseliikmete kasvatamise ning kirikuõpetajate ettevalmistamise. Alul katsuti koduõpetusega läbi ajada; kui see aga tagajärgi ei annud, siis nõuti seadusega (1642.), et lastele tuleb lugemist, kirjutamist ning usu põhimõisteid õpetada. Umbes samal ajal hakati seaduseandlikult ka õpetajate ettevalmistust korraldama; suurematelt linnadelt nõuti ladinakeelsete grammatika-koolide asutamist ülikooli (Harvardi kolledži, asut. 1635.) vastu valmistamiseks.

Keskasumaile, nagu Pennsylvaniasse ja New Jerseysse tuli inglise, hollandi, rootsi, saksa, iiri ja shoti rahvuste, mitmesuguste protestantlike usulahkude kirju segu. Ühelgi kirikul polnud enamust, mispärast ka iga üks asutas oma soovide- ning võimiste-kohased erakoolid. Opetajaiks olid neis peaaesjalikult kohalikud kirikuõpetajad ning õpetust anti vastava rahvuse keeles. Suuremais linnus korraldati ka maksulisi erakoole. Sellase korralduse tagajärjel kool muutus siin kas kirikust või eraalgatusest rippuvaks.

Lõunapoolseis asumais kuulus rahva enamus inglise tõule, kes oli ilmunud siia rohkem äritegemiseks kui usuvabaduse maitsemiseks; kasvatuse suhtes ei avaldatud kuigi elavat tegevust. Siin võeti tarvitusele inglise praktika, mille järele lapsi õpetati kodus ehk väikesis erakooles, kuhu pääsid ainult äravaltute ning jõukate lapsed. Teised pidid leppima mõne juhusliku vaestekooliga.

Nõnda siis tekkis alul kolm kooli-korralduse süsteemi, mis ühest küljest määrasid edaspidise kooliarenemise põhi-

jooned, teisest küljest aga olid pärastiste reformide puhul ägeda vastuvaidluse ning tugeva opositsiooni aluseks.

Esimene neist põhjenes New Englandi puritaanliku kirikuriigi mõistele; teine oli kesk-asumaade kiriku-kihelkonnakooli süsteem; kolmas — lõuna-asumaade eraõpetuse ning vaestekoolide süsteem.

18. sajangu teisel poolel hakkab kiriku tähtsus poliitikaelus vähenema; sajangu lõpul järgneb suuri pingutusi nõudnud vabastusesõjale raske majanduslik ja osalt ka vaimline kriis; sõda oli pannud suurema osa koolide tegevuse seisma. Pikkamööda paranes üldine seisukord, kuid rahva arenemine saab tugevama hoo ning kindla aluse alles XIX aastasaja esimese veerandi lõpu-pole.

Esimest poolsadat aastat Ühisriikide elus vaadeldakse kasvatuse alal kui kooli vabanemist kiriku kontrollist ja tema asetamist riigi juhtimise ning toetuse alla. Kaks riigielu aluseks võetud tähtsamat põhimõtet — poliitiline üheõiguslus ja usuvabadus — muutsid kasvatuse sellaseks alaks, mis oli poliitilistel põhjustel soovitav kõigi kohta maksuma.

1820. ja 1850. vahel sündis tööstuse revolutsioon auru jõu tarvitusele võtmise kaudu. Linnade kasvamine ja tööstuse arenemine nõudis rahvale paremat kasvatuslikku ettevalmistust. Algas pikaajaline võitlus kooli eest, mille tähtsaimaid hüüdsõnu oli:

1. Varanduse maksustamine maksuta kooli toetamiseks.
2. Vaestekoolide tüübi ja ühes sellega heategelise elemendi kaotamine koolisüsteemist.
3. Usuõpetuse väljajätmine ja kiriku kontrolli kaotamine koolist.
4. Koolide asetamine riigi kontrolli alla.
5. Algkooli laiendamine ülespoole keskkoolide avamisega.
6. Koolisüsteemi täiendamine riigiülikoolide asutamisega.

Aastakümneid kulus enne, kui suudeti teha need ideed kõigile vastuvõ-

tavaiks ning neid teostada. Võitluse eesotsas seisid tähtsamad poliitikategelased ja kasvatuseteadlased. Ümber 1860. aastaks oli võitlus lõppenud Ameerika avaliku kooli süsteemi võiduga. Jäi veel ühte ja teist täiendada, laiendada ja edasi arendada, mis ka hiljem on vahetpidamata sündinud.

*

Nagu eelpool tähendatud, jätab põhiseadus kasvatusliku ala korraldamise üksikute osariikide koduseks asjaks. Üldtähendatud põhilauseile asetatud võitluses käidi küll üldjoontes käsikäes, kuid iga osariik käis üksikasjus erirada. Seepärast leiame ka iga osariigi koolikorralduses teatud iseäraldusi, mille põhjal on tekkinud arvamine, et Ühisriikides on sama palju koolisüsteeme, kui osariike. Lähemal vaatlemisel leiame, et see ometi nõnda ei ole. On ainult üks, Ameerika Ühisriikidele omane koolisüsteem, mille raamides siin ja seal on tehtud üksikuid muudatusi. Eriti viimased aastad on aga tunduvalt kaasa aidanud nende vahede vähendamiseks.

Seks on mitu põhjust. Kõigepealt igale kodanikule omane tunne, et Ühisriigid pole juhuslik osariikide kogu, vaid ühise ülesandega suur ilmariik, mille jõud oleneb sisemisest, poliitilisest kui ka vaimlisest ühtlusest. See ühistunne ei ole millegagi mõõdetav, ta on sagedasti isegi alateadvuslik; eriti on ta aga kasvanud ilmasõjast saadik. Ilma selle tundeta oleks ühine arusaamine nii mõnigi kord kas raskendatud või hoopis võimatu.

Teiseks mõjuvaks ühtlustajaks on elu ise. Ühisriikide kodanik on võrdlemisi liikuv. Täna asus ta vahest New Yorgis, kuid mõne päeva pärast on ta kuskil Chicagos või Kalifornias. Ühes sellega tuleb lastel sagedasti ühest koolist teise üle minna, mis ühise süsteemi puudumisel suurte raskustega ühendatud.

Kolmandaks teguriks on ülikoolid. Vaatamata teatud lahkuminekuetele on ka neil asutistel üldiselt ühine konstruktsioon ning töötatakse umbkaudselt ühiseis piires. Jgale ülikoolile oli uute sisseastujate kirju ja mitmekesine ettevalmistus suureks tülik. Sellepärast hakkasid kõrgemad õppeasutised aluses üksikult, pärast aga omavahelise

liidu kaudu keskkoolidele teatama, misugused nõudmised seatakse nende poolt noortele üliõpilastele ettevalmistuse suhtes. Ka teiste liitu mitte kuuluvate ülikoolide nõudmised on harilikult samad. See asjaolu on sundinud paljusid keskkooli lühikese aja jooksul omi kavu teistega ühtlustama.

Lõppeks on kogu selles arenemises aga mõjuvam osa olnud kandvatel pedagoogilistel vooludel. Viimaste rajajad olid ühtlasi noorte õpetajate ettevalmistajad. Aastaastalt saatsid nad noori jõude üle terve vabariigi laiali, kus need töötasid saadud õpetuse alusel ning püüdsid kuuldud õpetust teostada. Pole ime, et üksteisest tuhandete miilide kauguses asuvates kohtades pandi maksma sagedasti samal ajal, kuid iseseisvalt, täpselt ühesugused reformid koolialal. Pole ka ime, et reformid sagedasti väiksemates ning kaugemates kohtades palju kiiremalt läbi viiakse kui keskkoolides. Näit. on praegu Hawaiiis ja Kalifornias mõnes kohas kool juba pea täielikult uue süsteemi järele korraldatud, kuna Chicagos ja Saint Louisis reform alles algamas ning ka New York on teda veel ettevaatlikult teostamas. Võib aga kindlasti öelda, et mõne aasta jooksul ühisriikide kool muutub pea sama ühtlaseks kui näit. eesti kool.

*

Koolisüsteem.

Vana, osalt praegu maksev koolisüsteem põhjenes 8-aastasele algkoolile (Elementary School) ja sellele järgnevale 4-aastasele keskkoolile (High School), mille otsa asetus ülikool oma hariliku 4-aastase kolledži osa ja 1-he kuni 2-aastase kõrgema astmega.

Uus koolisüsteem sarnaneb mitmeti eesti omale. Algkool on 6-aastane, samuti ka keskkool 6-aastase kursusega, mis kaheks jaguneb — alam ehk noorem keskkool (Junior High School) 3-aastase ja ülem ehk vanem keskkool (Senior High School) 3-aastase kursusega. Ülikooli ehitus on endine. Mõnes osariigis on märgata katseid luua 5-aastase kursusega keskkool; on ka midu kuulda keskkooli kursuse lühendamist nõudvaid häälid, kuid 6+3+3 aasta süsteem näib esialgu küll üldiselt maksma hakkavat.

(Järgneb)

Kirjatööd algkoolis.*)

A. Plompuu.

Meie algkooli kirjatöödel on mingisugune vahenditaoline ilme; meie hindame neid kui katseid — siiski töö järlele ja tegija seisukohalt. Kirjatööde kaudu kool näitab, kui osavaks on ta suutnud teha oma õpilase; vastavalt näitab õpilane, mida tema võib. Töö ja selle tegija on — kooli seisukohalt — korruga vaadeldavad. Seejuures ei tohi lasta silmast, kui suurt jõudu ja vaeva see töö tarvitab, enne kui ta sai valmis lõplikult.

Iga töö — nii siis ka kirjatöö — on ühel kergem, teisel raskem täita. See oleneb esimeseks tegija vaimuandest, teiseks osavusest, — osavusest sel määral, kuidas keegi on harjunud ja kuidas teda on harjutatud tegema; teise sõnaga: kuidas ta on õpinud ja kuidas teda on õpetatud oma jõudu tarvitama, et töö saaks hea ja kerge vaevaga valmis. Tähelepanuväärt on seepärast juba iga eelaste, mille kaudu kool valmistab noori inimesi kirjatööle. On hädasti tarvis, et kirjatööline mõistaks kirjutada. Siin oleks kõige enne nimetada ilus kiri ja igasugused püüded selle saavutamiseks. On ju vana tõde, et ilus, korralik käekiri aitab hoida vigade eest, sunnib ettevaatusele, arendab maitset ja lugupidamist kogu töö vastu. Lohakas käekiri on ka lohakuse tunnus. Kirjatööde suhtes on seepärast ülitähtis, et ka kiri ise oleks ilus — ja puhas.

Oma välimise kuju poolest käekiri võib olla mitmelaadiline. Peajoontes on meil tegemist viltu- ja püstkirjaga. Maitset ja arvamisid on läinud siin lahku. Kumb on neist kahest parem, kohasem, — selles ehk aeg toob meid ühisele otsusele. Viltukiri on siiski vanem ja praegusel ajal ka laialdasem, enam tarvitavam. Inimese loomulikud käetõmbed kisivad — ruttu kirjutades eriti — paremale poole viltu, olgugi, et see riivab esialgu silma sümmeetriatunnet.

Olgu nüüd kirja välimise kujuga kuidas tahes; nii viltu- kui püstkiri mõlemad võivad rahuldada meie ilunõudeid. Tähtis on aga see, kuidas omandada ühe või teise oskus. See on olnud ikka nii, et sellest peale, kui inimesed hakkasid kirjutama, muretsevad nad ka kirja ilu eest, s. o. et teatud kirjatähed oleksid ühepikkused ja laiused, ühetasaste vahedega, ühtepidi viltu, — või püsti — et kirja read oleksid sirged jne. Üldse, et kiri oleks armas silmale ja kerge lugeda. Selle oskuse omandamiseks on mõnesugused õppeviisid ja meetodid. Ajaloost teame, kuidas ja kus nähti vaeva kõige enne ilukirja pärast. Aga juba siis tuli ilmsiks, et käsi ei saa silma meelejärele. Et hoida sõrmeliikmeid soovitud piirides, seks tõmmati kirjaridade jaoks alla ja ülesse sirged jooned, milleni pidi mindama, ja millest ei tohtinud üle minna. Nõnda tulid kirjaread enam-vähem nägusad, kuni käsi ja sõrmed harjusid. Ja see oli kaunis hea abinõu. Kuid tähtede vahed ei olnud ühetasased; ka ei tulnud nad ühelängselt viltu. Sümmeetriline vahekord, mis ei saanud kõikuda kirjaridades enam ülesse ja alla, võis avalduda nüüd üksikute suletõmmete kaudu kirjareas sees ja otssas, üksikute tähtede vahekorras. Aga leiti abi ka selle vastu: tõmmati längjooned — või pärast püstjooned — ühetasaselt niikaugale üksteisest, kui laiad tohtisid olla tähtede vahed, ja kui palju võisid nad kalduda viltu. Sellega oli õppijal piiratud igasugune omavoliiline käelligutus; joon näitas, kuhu poole, kust saadik ja kui kaugele pidi lükatama suleots. See oli jällegi samm edasi nii õppimises kui õpetamises. Nüüd on hakatud seda laitma mõnelt poolt: see segavat õpilase vabadust, kitsendavat enesearenemist. On soovitatud üht ainukest joont, nimelt kirjareas peale, ehk siis hoopis ilma joonteta. Aga see pole ju uudis. Enne sellaste joonte tõmbamist kirjutati ka ilma joonteta. Töö ise õpetas tõmbama jooni. Ja mis kindlustab meile, et silm,

*) Ruumi puudusel kauemat aega järjekorda oodanud. Toimetus.

mis ei näe üles lükates kirjareala laiust, seda näeb alla tõmmates? Ehk kuidas võtta niisugust vabadusekitsendamist, kui õpilast takistatakse tegemast, mis ei kõlba ja juhitakse tegema mis kõlbab! Nõnda oleks iga teinegi õpetamine vaba arenemise kitsendamine, sest ka siin on tegemist hoidmisega ja hoiatamisega selle eest, mis ei sünni, ja juhtimisega selle juure, mis sünnib. Kool ju valmistab inimesi elu vastu — ja elu kitsendab sagedasti meie vaba arenemist. Nõnda peaksime jätma need jooned õpilasele toeks — niihästi alla, peale kui ka kõrvale — kuni tema silm ja käsi harjuvad pidama ühetasast mõõtu ja kalduvust ühe tähe juurest teise juure minnes. Ja seda mõõtu peame nõudma mitte üksi jämedama, nõnda ütelda, ilukirja juures, vaid ka peenem kiri on ikka seesama ilukiri, ainult vähemal kujul. Kui siis õpilase käsi liugleb paberil juba vabalt, kui tema sulesammud on küllalt kindlad ja kenad, siis muidugi on asjata kõik kõrvalised toed — ja õpilane võib areneda nüüd vabalt. Ainult alla — või ka peale — võiks jääda joon; seda on vaja kirjaridade otsehooldamiseks, sest need kipuvad ikka üles või alla isegi harjunud kirjamehel.

Veel muudki kõrvalised mõjud on tähelepanevad kirja — ja seega ka kirjatööde juures. Need on küll vanad ja kõigil teada, kuid kahjuks — neid peab ikka kordama. Näit., ei tohi lubada, et laps toetub rinnaga vastu lauda ja — mis veel pahem — et ta vaataks liiga ligidalt. Lastel on isearaline tung hoida pead kirjutades ettepoole; nad püüavad nagu mehaaniliselt tungida silmadega töö ligidale; seejuures jäetakse hooletusse muud luudliikmed, näit. suu lahti. Ja kui õpetaja ei piira aegsasti siin lapse „vabaarenemist“, siis on see pärast palju raskem teha. Kannatab kiri ja — mis veel tähtsam — lapse tervis.

Nagu nimetatud, peame nõudma kirja ilu ja puhtust. Niisamuti olgu põlatud kõik muud hooletused ja lohakused. Puhtuse ja korra nõuetes võime minna kas või äärmuseni. On mõistetav, et see nõuab aega ja vaeva, aga edu on tulevikus seda suurem. Aga

seda peavad nõudma erandita kõik õpetajad. Kui üks nõuab ja teine lepip, siis on nõudja see „kuri“, kes kiusab, ja tema nõudmist täidetakse vastumeelselt kui hädatarvidust, — tagajärgedest pole juttu.

Mööda minnes olgu puudutatud ka õpetaja enda kiri. Kui õpetajalt nõutakse eeskujut, siis peame nõudma seda ka kirjas. Kõik ruttu-kriipsutatud vigurid, mille lugemine raske võõral inimesel — pealegi lapsel — kõrvalised ilustused, allkirjale raputatud „ministri käsi“ jne. tulevad hukka mõista. Seevastu olgu korralikud ja ilusad kõik kirjutised, märkused, tunnistused jne., mis lähevad laste kätte ja laste näha. Üldse: kes tahab olla hea õpetaja, muretsegu ka, et tal oleks hea käekiri. See on patt laste vastu, kui mõni vanem inimene kirjutab nende nähes hooletult, isegi laseb märgata, et see olevat mingisugune suuruse tunnus, kui käekiri on sorakas ja hooplev.

Vanasti olid meil tarvitatavad koolides trükitud ja papile kleebitud eeskirjad. Õpetaja ei tarvitsenud siis kirjutada suurele seinatahvile, vaid jagas eeskirjad laste kätte ja nõudis, et olgu tehtud samasugune. Nüüd on meil selleks erilised vihud ja raamatud. Nende kasu on suur seal, kus õpetaja käekiri võib pugeda nende varju, ja kus tuleb töötada enam kui ühe jaoga.

Need oleksid, nõnda ütelda, kirjatööde algmõisted. Võiksim hakata vaatama, kuidas astuda siin esimesi samme. Kirjutamisele valmistamine ja kirjatöö ise ei tohi esineda järsult; juba algusest peale peab olema õpilasel siht selge ja eesmärk meelitatav. Oleks asjata ajaraisk ja õpilasel igav viibida niikaua ilukirja ja käeharjutuste juures, kuni need täiesti ilusad ja selged, vaid peab siduma käeharjutusi ju varemalt mõistuseharjutustega. Siin oleks nimetada kõige pealt lihtne raamatust ära kirjutamine. Alguses on parem, kui õpilasel seisab ees trükitud ilus kiri. Laps harjub siis võrdlema oma tööd sellega, mis ees. On aga temal kõik kirjatähed selged ja nende kuju täiesti peas ja käes, siis kõlbavad selleks igasugused ladina või gooti trükitähed. Kui silm tunneb juba sõna, ja hääli toob selle kuuldavale,

siis asub käsi sellesama kirjutamisele. Ei näi olevat mingisugust vajadust selleks, et kui laps tunneb tähe ja oskab teda hääldada, ta siis peab mõistma ühtlasi ka selle kirjutada. Tegelikult ju kordub üks ja sama ikka, — üks hiljem, teine varem. Selgeks saama peavad mõlemad, — mis tarvidus sunnib siis siduma mõlemaid oskusi nii üksteise külge? Pealegi on selle soovi täidesaatmine tegelikult üliraske. Nõnda võiks esialgu — kui veel lugemine pole käes — joonistamine täita ilukirja aset. Kerge on ühendada joonistamist igasuguste käeharjutuste ja pärast ilukirjaga. Joonistamine ongi ilukirja põhi.

Läheme jälle tagasi ära kirjutamise juure. Kui lugemispala on sõelutud ja jutustatud, võib asuda tema ära kirjutamisele. Seda lapsed teevad koolis ja kodus. Võib jagada isegi terve kirjutise nõnda, et selle jao teeme koolis, selle kodus. Pärast võrreldakse, kus tehti ilusam töö. Õpetaja juhib tähelepanu mõnele puudusele — aga ka mõnele edusammule; laidab, juhatab, kiidab. Kiitusega ei maksa olla kitsi, kui töö selle väärt. Kui lapsed kuulevad ikka laimust ja nõudmist, siis muutub asi igapäevseks. Lahke sõna õpetaja suust ja väike säde tema silmist sütitab sagedasti suure tule edasipüüdiseks. Aga sellega oldagu ettevaatlik. Õpilased on ise väga teravad arvustajad. Äpardusi juhtub ära kirjutamisega esiotsa sagedasti: laps jätab vahele üksiku tähe, isegi terve sõna; samakõlalised konsonandid satuvad vahetusse j. m. s. Aga see pole veel õnnetus. Mõne aja pärast tuleb sama sõna ja täht, siis läheb jälle õigesti. Peapõhjus on, et laps harjub mehaaniliselt, — ja mehaaniline harjumine on üsna hea asi praegusel ajal. Nõnda võib tarvitada ära kirjutamist kaunis ohtrasti — ja veel järgmisil aastail. Nähtud vaev on siin kaunis tagajärjerikas, võrreldes sellega, mis ta nõuab õpetajalt. Pärast võib siduda ära kirjutamise mõnesuguste grammatiliste mõistetega. Näit. lapsed kirjutavad välja kõik sõnad, milles kaks ühesugust häälikut kõrvu, rühmitavad need sõnad jne.

Teine ära kirjutamise haru oleks niisugune, kus sellekohases raamatus jäetakse mõni häälik puudu; õppija

ise peab paigutama selle sinna. Sellased raamatud on näit. Petersoni „Algharjutused“, Rull'i „Õigekirja harjut“. Puusepal j. t. Niisugune ära kirjutamine paneb lapse mõtted ühtlasi ka tööle. Kasu ei ole väike, aga ainult siis, kui õpetaja abi seal kõrval ka ei ole väike. Õpetaja abist kõneleksime aga veel eraldi. Ometi ei pääse me mööda sellest sihist, mida märgitsevad sellased raamatud. Õppija peab tulema varem või hiljem ometi sellele teadmisele. Kuid kaua tegutseda nende harjutustega pole aega. Lõppsihiks on ikkagi valmis kirjatööd. Oleks eksitus hakata tegema kirjatöid alles siis, kui õpilasel õigekiri kindel.

Eduga tarvitada võime ka üksikute lausete kirjutamist klassitahvlile. Õpetaja ütleb lause, või iga laps mõtleb omaette mõne vanasõna või mõistatuse, nõnda kuidas õpetaja nõuab. Laps ütleb oma lause kõikide kuuldes ja kirjutab selle ise — või teeb seda mõni teine — klassitahvlile. Vead parandatakse kohe kirjutamise juures, s. o. ei lasta vigast sõna sugugi oma täiuses valge ette tuua, vaid niipea kui viga tehtud, juhatakse temale tähelepanu ja seletus. Siis arutatakse ja vaeldakse veel mõnda — arvustatakse isegi kirja ilu — ja nüüd kogu klass kirjutab lause õigel kujul oma vihkudesse. Veerandtunni jooksul jõutakse sellasel viisil kirjutada paar-kolm lauset. Sellane ühistöö meeldib lastele ja äratav nende isetegevust. Teisest küljest — ta ei vaeva õpetajat.

Ära kirjutamine võib sündida ka mitte otse raamatust vaid peast. Päheõpitud laul või mõni muu sõnastus pannakse peast paberile ja parandatakse laste eneste poolt kohe sealsamas raamatute järel. Parem on, et iga laps mitte ei paranda ise oma tööd, vaid vihud vahetatakse selleks oma lauanaabriga, või vahetab õpetaja need teadmata kellega. Pärast parandamist antakse vihud mõnikord veel õpetaja kätte; see silmab parandatud tööd ja annab siis tema omanikule, kes asub kohe vigade õigesti kirjutamisele või teeb tarvidust mööda kogu töö uuesti. Lastele ei meeldi küll sellane kohustus just kõige paremini, aga parata pole midagi. Sest — nagu ju algusel öeldud —

pole sagedasti ka elus parata midagi. Tagajärgi on niisugusel vigadenuhtlemisel siiski. Tundsin omal ajal õpetajat, kes laskis viis peatükki katekismist sel viisil kirja panna ja parandada.

Sama liiki tööde hulka kuulub veel etteütlemine. Kõneldes kirjatööde esimestest sammudest, ei või etteütlemist arvata ainult siia; etteütlemist tarvita me ju ka vanemais klasses. Aga et tal nii suur ulatus, siis on see ehk lubatav. Õpetaja valib laste lugemisraamatust mõne järgukese, — lapsed kirjutavad selle etteütlemise järele ja parandavad pärast ise raamatute abil. Mitmekülg suse mõttes, samuti nägemise ja kuulmise teritamiseks on see abinõu kasulik. Peale selle võib anda etteütlemisele nõnda nim. eksamilise laadi. Tahab õpetaja jõuda selgusele, kui kindlasti on omandatud teatav grammatiline seadus, kui osavad on tema õpilased kirjamärkide tarvitamises jne., siis on etteütlemine selle ligikaudne avaldaja. Muidugi peab õpetaja võtma vihud siis oma kätte parandada. Sagedasti ette ütelda, et saavutada selle kaudu häid tagajärgi, oleks liiga suur vaevakulu. Kuid etteütlemisest hoopis kõrvale hoida, oleks ka eksitus.

Asuksime nende tööde kallale, millel on juba enam-vähem kirjatöö kuju, mis tarvitavad õpilase oma jõudu, annavad temale võimaluse ise midagi luua. Selleks peab olema lapsel materjali, millest luua, s. o. tema mõistete ja sõnade tagavara olgu nii suur, et sealt jätkuks midagi väljendada. Keelt tarvitama, s. o. oma sõna valitsema lapsed õpivad kõige enne kodus, siis koolis lugedes ja jutustades. Aga et kooliaeg liiga lühike, siis peab leppima sellega, et kool paneb ainult aluse, juhatab ja ergutab. Raamatute tarvitamises antagu lastele nõu, et nad ei loeks kodus mitte omaette, salaja, vaid valjusti. Lugedes üteltu nad sõnalõpud selgesti; lugegu nad vanemate inimeste kuuldes; lugegu nii, et neid kuulataks heal meel! Lapsed peavad lugema rohkesti. Lugedes nende keel muutub ladusaks, kõlavaks. Kooli raamatukogu olgu küllaldane ja lastele kättesaadav! Lugemine ja kirjatööd on nüüd seotud; loetud sõnad ja laused jäävad õpilasele kirjatöödes toeks

ja eeskujuks. Kirjavigadega võitlemine kestab veel ja kaob aegamööda; selle kõrvale ja asemele tuleb stiili ja loogika vigadega võitlemine. Töödest oleksid siin kõigepealt nimetada juttude teisendamine raamatute abil. Selleks võetakse mõni lühem lugemispala, sõnastatakse see kolmandast isikust esimesse, — mitmusest ainsusse ja ümberpöördukt. Näit. „tark harakas“ jutustab ise, kuidas ta leidis palaval suvepäeval veepudeli; — kaks harakat jutustavad sedasama jne. Ehk võtame jutu „Hiir ja lõvi“. Siin võib lõvi ise jutustada oma lugu, kuidas ta magas koopa suus, kuidas hiir äratas teda kukkudes jne.; või hiir võib rääkida sama juttu oma seisukohalt jne. Veel võib Kalevipoeg jutustada, kuidas ta põrgus käinud j. p. m. Õpetaja teab ja leiab ise, mida ja mil ajal tööks anda. Sedalaadi kirjatööde juures võib õpetaja, nõnda ütelda, kergendada oma vaeva; s. o. ta laseb kirjutada töö mustadesse vihkudesse, ja neli ehk viis last loevad siis oma töö kõikide kuuldes. Sel juhtumisel jäävad kirjavead küll parandamata, aga seda suurem tähelepanu juhitakse keele ilule ja stiilvigadele. Õpilased märkavad ise, kellel kõlavam, ladusam keel, ja matkivad seda. Edu sam on, et viimasena loeb üks paremaist õpilasist; mälestusse jääb siis parem tuju ja hoog tulevikuks. Vahel võib ka teha nõnda, et õpetaja laseb kirjutada umbes nädala pärast sama kirjatöö pahtaisse vihkudesse ja võtab siis oma kätte parandada. Mõnepäevase seismise järele on töö õpilastel jälle uus, nad märkavad mõne puuduse juba ise ja kõrvaldavad selle ka ise. Et lapsed harjuksid leidma kirjutades parajat sõna parajal ajal, võib jutustada sama kirjatööd enne palju suuremas ulatuses ja teiseis, kui seda jõutakse kirjutada. Vahel korraldatakse isegi väike võistlus: üks õpilane loeb jutu kirjast — ja selle järele katsutakse, kes saab kõnelda suusõnal sama ladusasti.

Järgmine samm siit edasi oleks jutt peast kirja panna. Õpetaja loeb või jutustab lastele mõne loo — ja need kirjutavad selle peast. Kirjutamine sünnib kohe samal tunnil või kodus järgmiseks tunniks. Ka siin võib jäl-

legi tarvitada kaht teed: lapsed kirjutavad jutu puhtaisse vihkudesse, või tehakse see mustalt ja loetakse enne klassis. Viimasel juhtumisel pannakse jällegi suurt rõhku kaunile keele kõlavusele ja lauseehitusele. Ikka tehakse tegemist sellega: kuidas on ilusam ütelda, kuidas on õigem ütelda. Vahest ehk näib see liig? Aga meie praegune koolinoorsugu on sõna ja väljenduseviisi leidmisega püsti hädas. Mõnikord tundub, nagu oleks keel neile võõras. Kooli kohus on siin aidata, niipalju kui tema jõud lubab. Ülitähtis on sellepärast ka õpetaja enda jutt ja kõne, mis olgu sõnastuses igapidi eeskujuline. Vahel võib ergutada õpilasi tööle nii, et õpetaja kirjutab sama jutu õpilastega ühes — saab muidugi enne valmis ja loeb siis oma töö neile ette. See toob omajao elavust ja julgustab.

Edasi tuleks tegutseda niisuguste kirjatöödega, kus tuleb muuta teatud luuletus ehk riimkõne harilikuks jutuks. Näit. võetakse laul „Laksi Tõnis“. Pärast õpetaja juttu meie rahva minevikust, Alatskivi surnuaiast jne. õpivad lapsed laulu heameelega pähe. Aga sellest võib teha ka kirjatöö, mille edaspidine käik samasugune, nagu eespool räägitud. Ka siin on võitlemist uute lausete leidmisega. Laulu sõnad — isegi riim ei taha taganeda. Laste saamatust aitab ergutada õpetaja enda jutustus, — või sagedasti ka mõne osavama õpilase eeskuju.

Järgmine liik oleksid niisugused kirjatööd, kus õpilasil tuleb võtta lühidalt kokku mõne pikema jutu või laulu sisu. Lapsed peavad märkama siin sündmuse käiku lühidalt. Näiteks loetakse läbi jutt „Veealused“, Kampmanni koolilugem. raam. Lapsed mahutavad selle jutu sisu — alul muidugi õpetaja abiga — kas või ühele leheküljele. Pärast tehakse sellaseid kokkuvõtteid juba pikemate juttude kallal. Ei tohi viibida peensuste juures ega unustada põhihooni. Siit selgub iseenesest kirjatöö kava tarvidus. Seni õpilased jälgisid teiste valmistehitud tööd, — jutustasid, mis juba jutustatud. Et igal jutul ja kirjatööl on oma kava ehk plaan, seda ei aimanud suurem hulk. Kuid selle juure peab juhtima tähelepanu

juba algusest. Ei tohi jätta tarvitamata ainustki võimalust, kus saab tutvustada õpilasi kirjatöö kavaga. Seda selgitavad parajad küsimised parajal ajal. Või võetakse mõni valmis töö ja lahutatakse jagudesse. Ka võivad õpilased ise valmistada kava mõneks tööks; näit. võib tulla töö vihmasest ilmast. Õpetaja kaasabil sõelutakse ja arutatakse, kuidas teha, kuidas töö jaotada, mis kõige enne tähele panna, mis siis kõne alla võtta, kas ei oleks kasulikum või kohasem sellest kirjutada ju enne-malt, kuidas ilusam, kuidas meeldivam jne. jne. Kui kava valmis, tehakse töö selle järele. Sel juhtumisel on kasulikum kirjutada töö enne mustalt ja lugeda klassis mõne õpilase poolt. Seal võib juhtuda kõrvalekaldumisi, — ja ühe eksitus on õpetuseks kõigile. Vahel lapsed võivad valmistada kavad mitme muu töö jaoks; need arvustatakse klassis üldiselt. Töö võib jääda isegi mõnikord tegemata. Jga laadi kirjatööde jaoks on muidugi ka isesugused kavad. Üldiselt aga peab harjutama õpilasi, et nad ei algaks ainustki kirjatööd, mida nad peavad looma ise, ilma kavata. Ikka olgu kava kas peas või — veel parem — paberile märgitud. (Nägin kord noormeest eksamil laua ääres istumas — paled ja kõrvad punased — ta ootas mõtteid pähe tulema. Küsimusele, mis viga, vastas, et mitte midagi ei tule meele kirjutada. Nagu pärast selgus, ei olnud räägitud temale veel, mis on kirjatöö kava).

Astuksime nende kirjatööde juure, kus õpilasil tuleb näidata juba oma vaimujõudu, kus tuleb käsitada kava, ja mida võib nimetada juba kirjatöödeks selle sõna õiges tähenduses. Kõik, mis ennemalt õpitud ja harjutatud, tuleb nüüd nähtavale; kõik nõudmised puhtuse, korra, tähekujude, kirja ilu ja kaunisfuse poolest kestavad edasi siin halastamatu järjekindlusega. Lapsed harjuvad sellega ja on pärast isegi tänuilikud. — Muretsetagu ikka selle eest, et õpilased asuksid kirjatööle täie julgusega, et nad loodaksid üksi oma jõu peale, et neil poleks hirmu kirjatöö eest. „Julge pealehakkamine on pool võitu“, see sõna on siin omal kohal. Lapsed kaebavad ikka: meie ei tea,

kuidas hakata. Kui nüüd õpetaja tunneb laste nõrka külge, siis olgu ta hoolas õigel ajal ergutama nende endalगतust, nende iseteadvust. Selleks kõlbavad kohased jutuajamised ja — peaasi — harjutused. Vahel võib teha nii, et õpetaja asetab enda laste seisukohale. Lapsed annavad teema, ja õpetaja seab nende nähes ja kuuldes kava kokku, arutab ja seletab, kuidas tema oleks teinud sellasel juhtumisel, kõneldes ka sellest, et kirjatööl võib olla mitmesugune toon, kirjutajal enesel mitmesugune seisukoht jne. Õpetaja töö ja otsimised — isegi eksimised — on siin õpilastele ergutuseks. Isenesest mõista, õpetaja peab olema omas töös osav; kui ta ei tunne ennast küllalt tugevana, siis jätku parem sellane „eksam“ tegemata või olgu valmistatud, s. o. määraku ise teema.

Iseseisvate kirjatööde liigitamisel peab käima muidugi vana teatud rada, s. o. kergemalt raskemale. Esimesena oleksid nimetada vabad mõttemõlgutused. Õpilastele antakse võimalus kirjutada, mida nad ise tahavad. Muidugi võtab õpetaja nüüd vihud enda kätte parandada. Rohkem aega viita niisuguste töödega ei maksa; lapsed on ikkagi väheleldlikud — kirjutavad samuti tühja-tähja, tarvitavad palju võõrast abi ja katsuvad saada kerge vaevaga valmis.

Edasi oleksid nimetada kirjad — tarvilised teadaanded. Võetakse mõni põhjus: kiri koolivennale — vanemale, haigele õpetajale, sooviavaldus mõnes asjatoimetuses, või vastus teatud kirjale, mis kusagilt saadud ja mille õpetaja loeb ise ette. Nende tööde jaoks võib laenata eeskuju siit-sealt. Kindlamaks harjumiseks ei jätku ühest tööst — seda näeb õpetaja. Sellaseid töid võib teha enam, — aga juba mustadesse vihkudesse; nende saatuse võib määrata jällegi nii, nagu alul kõneldud.

Järgmiseks oleksid kirjeldused võrdlused. Selleks võetakse mõne üksiku paiga või asja kirjeldus, sündmus, juhtumine, reisi- või käigukirjeldus, — võrreldakse kaht looma, paika, tööd jne. Siin jääb tööde käik juba iga õpetaja enda määrata.

Lõppeks jääksid kirjatööd antud teemale. Need tööd võivad alata alg-

kooli V-das ja VI-das klassis. Seisame ju selle aja lävel, mil meie algkool peab muutuma üldiselt kuueklassiliseks. Kuid seal, kus see ulatub praegu veel neljanda klassini, ei tohi jääda võõraks ka iseseisva kirjatöö mõiste. Sellepärast peab antama aset sellastele mõlgenditele jõudumööda juba IV-das klassis. Siin võib nüüd olla niihästi õpetajal kui õpilasel igauhel oma seisukoht ja sõnavabadus. Teemade valik sünnib muidugi õpetaja näitse ja heaksarvamise järele; aga sagedasti teevad seda ka õpilased. Üldiselt jäädakse kindlaks muidugi selle juure, mille kohta õpetaja ütleb oma viimase sõna. Mitmekesiduse mõttes võivad jääda vaba valikule vahel kaks või kolm teemat korraga. Kõik need kirjatööd võivad jaguneda oma tööaja ja paiga poolest kahte liiki. Esimeseks need, mis tehakse vaevalt tunni või ka kahe vältusel koolis, ja teiseks need, mis antakse õpilasele pikemaks ajaks teha kodus. Koduse töö aeg võib olla mitmepikkune; kuid vaevalt leidub põhjust algkoolis — ja isegi keskkoolis — seda venitada üle kahe nädala. Ühest nädalast jätkub ka küllalt. Kui võrrelda koolis- ja kodus-tehtud kirjatöid, siis peaksid olema koolis-tehtud tööd palju nõrgemad. Tegelikult aga polegi vahe nii väga silmapaistev. Koolis-tehtud tööd tulevad küll lühemad, aga on sagedasti sama asjalikud kui kodused. On ju ka kodused tööd ruttu tehtud. Lapsed teavad, et aega on, ja viivitavad viimase õhtuni; siis hakatakse tegema suure ähmiga, et saaks homseks valmis. On ju muidugi ka neid, kes võtavad asja tõsisemalt, kuid kaunike hulk ülejäänuid on ikka niisugused, kes armastavad — nõnda ütelda — saba läbi vedada. Seda lodevust võib õpetaja vähendada — ja sellega ühes kergendada ka oma pärastist kirjatööde parandamise-vaeva — kui määrab aja, millal kõikidel olgu töö mustalt valmis. Kontrollimiseks laseb õpetaja paar õpilast — ühe nõrgema ja teise tugevama — oma tööd valjusti lugeda. Siin kordub jällegi, millest oli juba jutt, et õpetajal jääb ütelda veel mõni juhtiv sõna, ja lapsed märkavad ise mõne vea. Ka võib õpetaja rõhutada, et enne kui hakatakse kirjutama

pubtalt, vaadatagu ja kaalutagu veel, kas ei leidu kuskil mõnd puudust. Ikka tuleb hoida niisuguste kirjatööde juures, et õpilased ei kalduks kõrvale teemast. Harilikult nad unustavad kava ja kõnelevad paljust muust, mis ei puutu asjasse, ega ole ka kirjatööle mingisuguseks sidemeks. Kirjatööde pikkus oleneb muidugi õpetaja nõuetest ja õpilaste jõust. Liiga pikad kirjatööd ei ole veel edu tundemärgiks. Siiski ei ole sünnis hoiatada elavamaid õpilasi tegemast pikki töid. Igatahes ei tohi olla pika töö kirjutajal mingisugust üleolevat tunnet kaasõpilaste ees, vaid tooniandjaks jääb ikka kirjatöö sisu ja mõtete arendus. Liiga sagedad kirjatööd on muidugi õpetajale koormaks, — emakeele õpetajale eriti. Sellepärast ongi ju nõutud, et ka teiste ainete õpetajad laseksid teha kirjatöid, mis aitaks tasanada vaeva. Kuid lõviosa jääb ometi emakeele õpetaja õlgadele.

Mis puutub kirjatööde parandamisse, siis oli sellest jutt juba lühemate kirjutiste juures, ega maksa seda korrata. Eriti lubatagu ometi vaadelda veel algkooli kirjatööde parandamist üldisest seisukohast. Mis tähendab parandada? Juba sõna ise ütleb, et vaja on teha paremini see, mis kord tehtud; endine töö ja vaev läksid tühja — tehakse uuesti ja paremini. Kui käsitööline peab parandama oma tööd, siis on see õnnetuseks. Parem leppida juba viletsa tööga, kui hakata lahutama ja tegema veel teist korda; parem jätta endine äpardunud töö sama paika ja teha hoopis uus. Seega parandamine on hädaasi, mille eest tuleb hoiduda; ehk see võetagu ette siis, kui pole enam midagi parata. Kirjatöödega olgu sama siht silmas: hoitagu, et poleks vaja parandada; antagu võimalus, et vead ka saaksid ise paraneda... Kui aga on viga parandada, siis parandatagu nii, et punane tint ei kuluku asjata. Õpilased ei taha ka parandada; nad ei taha viibida vigade keskel heameelega. Tuttav asi on, et kui lehekülg vigadest nõretab — iseäranis veel, kui seal on halb märkus — siis see leht välja rebitakse; kui aga seda ei tohi, siis kleebitakse see teise leheküljega kokku, või väike vend või õde ajab kogemata sinna tinti peale; sage-

dasti kaob vihik kõige vigadega või saab otsa mõnel muul õnnetumal kombel, ja tema asemele muretsetakse juba uus. See sünnib kõik sellepärast, et viga on kui häbiplekk, kui auteotus, millega ei taheta teha tegemist teist korda, vaid katsutakse see hoopis unustada ja parema lootusega alata uuesti. Mida suurem ja kohutavam vigade hulk, seda suurema hoolega katsutakse neid teha nägematuiks, olematuiks; kuna vähem vigade arv ei ärata nii suurt hirmu ega häbi, seepärast hakatakse neid parandama juba parema tujuga. Usk saab elavaks. Kui õpilane teeb vigu liiga palju, siis näitab see, et seda liiki kirjatööd on veel varajased temale; lastagu siis laps tegetseda veel kergemate kallal. Vigade hulk ei hirmuta siis õpilast — ei hävita siis tema tööisu, — ja õpetaja parandamise-vaev pole ka nii koormav ja ilmaaegne. Üldse valitagu alati niisugune tee ja töö, milles on vähem võitlemist vigadega, nii õppijal kui õpetajal, — eriti just õpetajal. Õpetaja ei tohi jääda ise vigaseks vigu vahtides ega saada tüübiliseks vigadeparandajaks! Õpetaja ise peab kõige pealt hindama oma jõudu; see ei ole mitte mõni veesoon, mis niriiseb ikka ühteviisi. Koolitöö lõpul oma tööd ja selle tagajärgi mõttes peab õpetaja — isenesest mõista — nõudma, et suurel vaeval olgu ka suured tagajärjed, — ja ümberpöörduvalt. Kui nüüd kirjatööde parandamise kütkes üks õpetaja tuleb kooli vihukimp kaenlas ja lahkub sealt jälle uue pambuga, — teine aga sammub tühjalt või viib harva mõne portfelli täie endale koju; kui üks õpetaja istub hilja õõni laste tööde virna taga, aga teine loeb ajalehte või heidab magama: siis peaksid kevadel nende õpilased tundma eneste küljes sedasama vahet, mis tundsid mõlemad õpetajad talve jooksul. Õpilased tunnevad ka, kuid mitte nii suurt, kui tundsid nende õpetajad. See on ainult ühe aasta jooksul. Aga järgmisil aastail väheneb see vahe veelgi — ja koolist lahkudes on ta väevalt märgatav. Põhjus on muidugi selles, et mõlemad õpetajad käsitlesid ühte ja sedasama ainet — kumbki omal viisil; — mõlemad õpetajad jõudsid Rooma, aga teed olid lahused.

Sellest kõigest ei pea järgnema, et vead jäägu parandamata; ei sugugi. Vigadest peame lahti saama, aga niisama suure vaeva eest, kui vead ise jaksavad tasuda.

Kirjatööde juures ei pääse mööda parandamisest. Siin tuleb võidelda kõige enne ortograafiliste vigadega, teiseks stiili-, loogika- ja lauseehituslikkude vigadega. Vead võivad olla tehtud kogemata ja kaheldes. Kui kogemata tehtud viga jääb nägemata, siis pole see veel kes teab mis suur õnnetus; see paraneb aja jooksul. Kui aga kaheldes tehtud viga jääb parandamata, siis on see palju pahem. Õpilane on kahelnud vea juures — kas nii või nii. Kahtlemine jättis sügavad muljed tema mälestusse. Kui õpetaja ei seleta seda viga õigel ajal, siis juurdub see sügavale.

Parandamine ei tohi kesta kaua — iialgi üle nädala. Kui aga veel varem, siis seda parem. Kui õpetaja jätab vihud kauaks enda kätte, siis ununeb töö ja õpilastel kaob huvi. Vihku tagasi saades vilksatab õpilase pilk harilikult kõige enne kirjatöö lõpule: tahetakse teada, kuidas õpetaja hindab kirjatööd. Siis alles vaadatakse pikemalt, mis seal muud juhtunud. Väiksematele lastele on see hindamise märk väga tähtis; ta on võidu-tunnistus nähtud vaeva eest ja kihutab uuele edasipüüdmisele, — aga ta lööb ka puruks kõik lootused, hävitab usu ja lugupidamise kõige vastu, kui õpilane arvab olevat seal ülekohut. Sellepärast ongi parem jätta see märk vihkudesse panemata, — iseäranis halb märk. Õpilaste elevus jääb siis üksinda töö külge.

Et õpetaja ei jõua seletada iga üksikut viga, siis on kasulik, kui õpilased harjuvad tema parandusel tehtud märkustega. Lähemaid näpunäiteid selleks sisaldab Joh. Aavik'u „Kirjatööde vihk“. Muidugi ei jõua lapsed omandada kõiki märkusi, aga, tähtsamatega tutvuvad nad ajajooksul. Tuleb nõuda, et lapsed kirjutaksid parandatud vead uuesti — õigesti. Parandama ei pea mitte ainult seda sõna, milles viga juhtunud, vaid kogu lause tuleb kirjutada uuesti. Lapsed harjuvad seega jälgima sõnade astmehaldust. Sagedasti ei

ulata vigadeparandamisest üksi, vaid kogu töö tuleb kirjutada veel teist korda, nagu õpetaja selle parandanud, ja nimelt endise töö lõpule; mitte nii, et jäetakse üks lehekülg tühjaks ja kirjutatakse uuendused sinna kõrvale, nagu mõned teevad. Ka õpilasilt peab nõudma, et vigade ümberkirjutamine sündigu sedamaid pärast vihu kätte saamist.

See oleks üks seisukohtadest meie algkooli kirjatööde käigus ja vaatlemises. Siit peale läheb seesama töö edasi keskkooli kätte. Kuid ka see, mis algkool suutis anda, on omaette väike tervik. Suurem osa meie rahvast peab leppima sellega. Meie alg- ja keskkool on mõistnud tänini üksteist; elame ja töötame ligistikku; pilgud ulatuvad algkoolist keskkooli ja ümberpöörduvad. Seda klassivahede puudumist ja vastastikust läbisaamist on kiidetud ka mujal. Kui nüüd kuulduvad lahkkelid ja kui öeldi ajakirjanduse kaudu keskkooli poolt algkoolile, et saatke meile targemaid õpilasi, siis on see kindaviskamine oma vanema naabri ukse alla (Tõsi: keskkool on pidanud heaks võtma jälle ülikooli poolt midagi sellarnast. Seep see on.). Siiski pole põhjust süüdistada algkooli, et ta ei ole teinud, mida oleks võinud. Puudusi võib ju olla, — neid on ikka olnud ja need ei kao niipea, — aga nende pärast hakata üksteist peksma oma vitstega on veel vara. Algkool saab oma kasvandikud rahva käest. Vahest ehk võiks algkool ka nuriseda: saatke meile paremaid lapsi. — Aga olgem õiglasemad nagu ta on; võtkem vastu omad lapsed. Nemad ei ole süüdi, et nende kodu, olud ja ümbrus on veel märksa teisemad kui mujal Euroopas. Vahest ehk meie tuleviku-koolid hakkavad toitma noorsugu enam meie vaimuvaraga; ehk väheneb võõrkeelte rohkus ja jääb enam maad omale keelele. Kõik see võib sündida hea tahtmise juures ja omast asjast lugu pidades pikkamisi. Selleks olgu esitatud lõppeks järgmine ettepanek: meie algkoolis on õpitav ainult üks võõrkeel — ja sellegi õppimine algab alles viiendast klassist.

Ajakirjanduse ülevaade.

E. Martinson.

Koolipidudest ja nende kasvatavast mõjust

kõneldakse „Postimehe“ 2. (1.) numbris Tartu koolinõuniku h-ra Markus'e aruande põhjal.

Üksikute andekamate õpilaste esinemine koolipidudel (ilulugemises, laulus, võimlemises, viiuli- ning klaverimängus) on õigustatud rohkem nooremais klasses, kuna vanemais klasses — eriti keskkooles — suuremat tähelepanu väärrib rühmade esinemine (laulukoor, orkester jne.).

Välja tuleksid jätta vähese väärtusega ettekanded, nagu kärarikkad, taplusestseenidega seotud näidendid.

Meie noortele heidetakse ette, et nad vähe hindavad ilusat, et noored ilmuvad koolipidudele ainult tantsu alguseks, et keskkoolist tulnud üliõpilased tihti lugu peavad sisutuist koosviibimisist ja et üldse seltskond austab vähese osavõtuga kunstiasutisi. Seda rõõmustavam on, et koolid oma pidudel panevad suurt rõhku õpilaste kunstimaitsse arendamisele. Ja sellelt seisukohalt tuleb kõrgelt hinnata kunstiväärtuslikke ettekandeid koolides.

Geograafia õpetamise seisust ja väljavaadetest

Tartu koolides kõneleb „Postimehe“ 3. number koolinõuniku hr. Markus'e aruande põhjal.

A. Positiivsed küljed.

1. Sõnaline tegevus:

a) *Geograafiliste referaatide korraldamine.* Õpilased saavad õpetajalt vastava materjali, töödavad selle läbi, millest tekib referaat, mis ette kantakse klassis (tarbekorral korraldatakse referaate ka õpilassektsoonides). Referaadi ettekandele järgnevad küsimused, täiendused, referaadi üksikasjalik arutus.

b) *Geograafiliste objektide analüüsimine.* Asutakse õpitava asja juure ja uuritakse teda, või tarvitatakse kaudseid andmeid, mis lubavad analüüsida vastavat objekti. Lugeses kaarti ja atlast, õpilased kirjeldavad teatavat maad ja märgivad selle tähtsamad omadused.

Arvustikuliste andmete, statistiliste kuukirjade põhjal koostatakse tabelid, mis on tähtsaks arutluseesemeks. Asja analüüsimiseks tuuakse ta klassi või korraldatakse õppekäik tema asukohta. Rida koole on kokku seadnud õppe-reiside korralduskava, mille järele õpilane õpib tundma nooremais klassis oma lähema ümbruse, vanemais klassis aga jõuab oma õpirännakuil Petserisse, Saaremaale, põhjarannikule.

c. *Ilustatud jutustus.* Luulerikkas keeles räägib õpetaja maadest. Õpilases tekib soov minna Egiptusse, Islandi saarele jne. Ta kuuleb, kui palju ilusat on kodumaal. Hea on kui õpetaja on ise palju reisinud. Isegi siis, kui tal puudub kõneand, kisub õpilasi kaasa tema asjatundlikkus. Jutustust ilustavad reisikirjeldused, luuletused, laulud, muinasjutud, rahva meteoroloogilised kõnekäänud.

2. *Silmkaunistused.* Suureneb piltide, diapositiivide, globoskoobi tarvitamine. On korraldumas geograafilised kabinetid, täienemas pedagoogiline muuseum, õpetusse tungimas tahvlijoonistus, värvilised kriidid, linoleum-kontuurid.

3. Laboratoorne töö.

Näeme lihtsamaid töid: kontuur-kaartide täitmist, kaartide kopeerimist, diagrammide koostamist. Nende kõrval leiame aga ka raskemaid töid: maapinna lõigete (profiilide) ja mudelite valmistamist, pinnavormide voolimist. Mõnes koolis leiavad aset meteoroloogilised vaatlused ja nende ümbertöötamine.

B. Negatiivsed küljed.

Ei puudu ka negatiivseid külgi, mis eriti keskkoolides on tingitud geograafia paigutamise noorematesse klassidesse, õpetajate mitteküllasest teaduslikust ettevalmistusest, geograafilise õppevarustuse vähesusest. On võimalik olnud tähele panna üksikuid väga nõrku tunde ja õpetajaid.

Kokku võttes võib siiski öelda, et *geograafia õpetamine — nagu õppetöö üldse — on süvenemas, liikudes nende sihtide poole, mis talle on seadnud uuem pedagoogika.*

Võitlus usuõpetuse ümber inglise koolides.

Kui rahvakool võeti riigi kätte 1870. a., siis ei saadud kõrvaldada nii lihtselt sel alal seni valitsenud kiriku mõju. Seati sisse teatav duaalsüsteem: ühelt poolt usu suhtes erapooletu avalik kool, teiselt poolt kiriklik erakool. Esimesed peab ülal täies ulatuses riik ja kogukond (provided schools); teised toetuvad teataval määral usklikkude annetistele (non provided — voluntary — denominational schools). Viimased ei tohi tõsta õppemaksu üle avalikes koolides maksva määra, neil on õigus valida koolijuhataja ja võtta temalt usuline ametivanne, nagu suurelt osalt õpetajailtki. Nad siiski alluvad riiklikule inspeksioonile ja peavad sarnlema avalikele koolidele oma sise- ja väliskorralduselt. Peavahe on usuõpetuses; voluntary school'is maksab usutunnistuslik usuõpetus, vaimulikul on järelevalveõigus ja ka muid aineid võib õpetada usutunnistuse vaimus.

Avaliku kooli kohta maksab 1876. a. seadus: „Ei tohi õpetada ühtki katekismi, ühtki dogmat, mis erineb muist usutunnistustest“. Siin on suured õigused kohalikul omavalitsusel, usuõpetuse andmine oleneb peamiselt temast.

Usuõpetus on säilinud traditsioonide tõttu peaaegu kõigis avalikes koolides, kuid ta on valjult interkonfessionaalne. Enamikus koolides õpetus algab palve ja lauluga, millele järgneb iga päev 30 minutit piiblitlugemist, millest aga lapsed võivad vabaneda vanemate soovil (nagu kiriklikuski koolis usuõpetusest, juba 1870-st peale!). Mõnedes kogukondades on õppekavad usuõpetuse jaoks, teised jätavad täieliku vabaduse õpetajaile. Igal juhul tuleb hoiduda igast kiriklikust doktriinist, usuõpetus kujuneb rohkem eetiliste juhataste andmiseks. Silmapaistvam on, et ametissevõtmisel koolivalitus ei tohi küsida õpetaja usu järele; lapsed ei tea midagi õpetaja usust ja õpetaja ei registreeri laste usku. Riigi inspektor ei tohi kuulata usuõpetuse tundi ja õpetajaile Training College'is ei anta sellekohast ettevalmistust. Kõigi n.n. nonkonfirmistide (baptistid, metodistid, quakerid, päästearmee) lapsed õpivad avalikus koolis.

Mõned arvud, mis näitavad avaliku kooli arenemist:

	Council Schools (avalikud)		Voluntary Schools (kiriklikud)	
	koole	õpilasi	koole	õpilasi
1875/76 . .	1.596	556.150	12.677	2.870.168
1922/23 . .	8.929	4.419.153	11.892	2.676.476

Vanasti ainuvalitsevais kiriklikes koolides praegu õpib vaevalt 38% õpilaste üldarvust. Kuigi riik toetab neid kooli väga rikkalikult, nii et usuühingute kanda jäävad ainult majade korrashoiukulud, väga harva nad vastavad kooli tervishoidlikele pedagoogilise nõudeid. Palju kiriklike kooli on suletud hügieeniliste puuduste tõttu. Ministeerium nõuab, et kaoks klassiruumide täiskülmumine, et soetataks mänguplatsid, õppetöökojad, köögid, eriharud andekate jaoks (Central Schools)-Kirikuisade ohvrimeel aga on üpris väike.

Kiriku- ja usumehed otsivad pääseteed. Kõigepealt nad peavad taktiliselt tarvilikuks tõsta kaebust avalikkude koolide peale, et need on „usuvaenulised, jumalavaenulised“. Muidugi vahetatakse mõisted usk ja usund, aukartus ja jumalakartus. Oleks ülearune tuua näiteid sest rahvusvahelisest võitluseviisist, neid võib leida lähemalt.

Selle peale õpetajate häälekandja, The Schoolmaster, küsib, miks vanemad, kel on tahtmine õpetada oma lapsi oma usutunnistuse vaimus, ei kasuta selleks üht nädala seitsmest päevast ja oma pastoreid ülekeevat agarust.

Juba 1920. a. hariduseminister Fisher algatas väitluse selle üle, kuidas saaks kõrvaldada kahtlematult ülearuse ja väheviljaka duaalsüsteemi. Kohalikud koolivalitsused kaebavad määratute administratiivsete raskuste üle ja väidavad, et mõnigi edusamm jääb tegemata kääbus-koolide olemasolu pärast.

Keskmine õpilaste arv avalikus koolis on 369, kiriklikus 156.

Kirikhärrad on ühinenud loosungi alla: unity of administration with variety of type! (ühine administratsioon mitmekesiste tüüpidega). Church Assembly, riigikiriku süünod võttis vastu järgmised soovid: Meie anname üle oma koolid

kogukonnile, kes peavad ülal need, kuid ei saa neid omanduseks. Oma „vastutuleku“ eest loodame saada õiguse õpetajate valikuks, et *kõigis* avalikes koolis luuakse usundliku usuõpetuse andmise võimalus, et õpetajate ettevalmistuseasutistesse tuuakse usuõpetus soovijaile. Järelevalve kuuluks vastavale tsentraalkomisjonile, moodustatud kirikukogu, koolivalitsuse ja usuõpetajate esindajaist; kiriku esindajail peab olema enamus. Kõik nagu seni ja lisagi veel!

Nende liigsuurte nõuete vastu vaieldakse väga ägedasti. Tagasitõrjuvale seisukohale pole asunud ainult ametiühingud ja töölispartei, kes programmatiselt nõuavad ilmlikku kooli, vaid ka vabariiklased. Nende printsiip on olnud alati vältida usulist survet koolis.

Protesteerivad ka katoliiklased, kui ka muil põhjusil. Nad kardavad tulevast kogukonnakooli eriusuõpetusega iga usutunnistuse pooldajaile; nad soovivad jätta oma koolid täiesti kiriku mõju alla. „Lahjendatud kristlus pole kristlus!“

Riigikirikul pole palju lootust oma nõuete läbiviimiseks, sest konservatiivne Percygi ei poolda neid. Katsutakse veenda kohalikke koolivalitsusi erileppeiks, mis oleks kooskõlas maksvate seadustega. Nii endisid kiriklikes koolis, mis on saanud avalikeks, antakse usuõpetust usutunnistuslikus vaimus, kuid mitte kooliruumes — see on keeldud! Seda tehakse majapidamis- või töökojaruumes, kui need asuvad pisut eemal. Mõned koolivalitsused sõlmivad kirikuga enam või vähem kasulikke konkordaate. Krahvkondade koolikomiteede liit The Association of Education Committees otsustas juunis 1926. a. nõuda ministeeriumilt volituseseaduse (Enabling Bill) valmistamist, mis annaks õiguse leppeiks kohalikkude olude kohaselt. Selle otsuse tegemisel enamus polnud suur ja ettevõtte pärast nõuti, kõik uued kulud jäägu riigi kanda. Selle voolu juhid seletavad, nad vaatavat asjale vaid valitsemistehniliselt vaatepunktilt ja sellepärast nõudvat just lihtsustamist ja kokkuhoidu. Kuna nad vaigivad lähemate ülevõtmise tingimuste üle, õpetajaskond on umb-

usklik. Ta soovib, et usundlikkude koolide õpilased naudiksid samu tervislikke ja kasvatuslikke hüvesid, kui nende kaasvõitlejad avalikus koolis. See on hõlpus saavutada, kui usundlikud koolid alistatakse samale seadusele.

Organiseeritud õpetajaskond teab, et tema ülesastumine on otsustava tähtsusega. Juba 1894. a. ta tõrjus tagasi oma südametunnistusevabaduse kitsendamiskatse. 3000 õpetajat Londonis loobusid usuõpetuse andmisest (sellal üle poole kõigist õpetajaist). Sest ajast on olnud rahu 30 aastat. Praegu „National Union of Teachers“ manitseb oma liikmeid samasugusele kindlusele koolivaenuliste võimude vastu, kes tahavad peale suruda koolile ebapedagoogilise seaduse usuõpetuse asjus.

Õpetajaskond oma kongressidel 1925. ja 1926. a. võttis täiesti eitava seisukoha katsete vastu seada sisse creed test (usutunnistuse järele küsimine) ja night of entry (usuõpetusetundide pealtkuulamisõigus). Ei tohi kirikusoovide kohaselt pastor anda usuõpetust avalikus koolis ega tohi õpetajad pakkuda end selleks „vabatahtlikult“ ja sellega võimaldada vaimulikele järelevalve teostamise.

Ja nii õpetajaskond tuleb ikka jälle samale otsusele. Me ei taha olla „etturid kirikute malemängus“ ega „kleeruse juhustöölisid“, otsus selles vaimus võeti vastu Londoni Õpetajate Ühingu koosolekul, veebruaris 1926. a. ja samasuguse otsuse tegi ka direktorite ühing, kes seni polnud käsitlenud seda küsimust. „The London Teacher“ kirjutab õigusega 23. jaanuaril 1925. a. pealkirja all „Hands off!“ (käed küljest!): „Londoni ja Inglise õpetajate ühingud on saanud oma suurimad võidud, kaitses avalikku kooli sektantliku fanatismi vastu. Oleme kindlad, et meid toetavad kõik liikmed, olgu nende usk ja ilmavaade milline tahes. Meie ei taha teoloogide tülitsemist koolis. . . Usume, et leitakse lahendus kiriklikkude koolide keerdküsimuses. Aga õpetajaskond jääb üksmeelseks vastupanus igale ettepanekule, mis on kahjulik avalikule koolile, rikkudes ta rahu“.

„Leipziger Lehrerzeitung“.

Tellimine 1927. a. peale on avatud.

21. aastakäik

Eesti Kirjandus

Aastas 12 numbrit, iga number 5—6 trükipoognat, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. Veski.

Ajakirja sisu eest valvab toimikond, kuhu kuuluvad J. Aavik, A. R. Cederberg, M. J. Eisen, A. Jürgenstein, J. Köpp, O. Loorits, J. Luiga, J. Mark, J. Mägiste ja A. Saareste.

VALJAANDJA EESTI KIRJANDUSE SELTS.

Jgas numbris pikemad kultuuriloolised kirjutised ja arvustused uuemate raamatute kohta. — 1925. ja 1926. aastal on kaastööd teinud: Mag. Joh. Aavik, prof. W. Anderson, mag. A. Anni, J. Aunver, prof. Stefan Csekey, prof. M. J. Eisen, dots. Villem Ernits, Ed. Hubel, dr. med. E. Jannsen, A. Jürgenstein, prof. Lauri Kettunen, prof. Kaarle Krohn, Albert Kruus, A. Kruusberg, mag. O. Loorits, dr. med. J. Luiga, dr. med. A. Lüüs, dr. J. Manninen, prof. Julius Mark, mag. Julius Mägiste, C. H. Niggol, dr. H. Normann, D. Palgi, Elmar Päss, lektor V. Ridala, mag. J. Rumma, prof. A. Saareste, prof. E. N. Setälä, prof. O. Sild, K. E. Sööt, lektor J. V. Veski, lektor. Elemér Virányi, P. Voolaine jne.

Hinnata kaasandena: 1) Koidula kirjad omakseile 1873.—1886., I osa (8 poognat); 2) Eesti raamatute üldnimestik 1924. a. alates (järg).

„Eesti Kirjandus“ on saanud vajalisemaks ajakirjaks igale koolile ja raamatukogule juba üksi viimase kaasande pärast. Üldnimestikus tuuakse kõige tarvilikumad teated kõigi — ilma erandita — Eesti riigi piirides ilmunud raamatute ja ajakirjade ja välismaail ilmunud eesti raamatute kohta. Raamatukogu fäiendamine selle nimestiku järele on muutunud nõnda üsna hõlpsaks.

Ajakirja võib tellida igas postiasutuses.

Tellimishind: postiga kätte saates 400 m. aastas, 200 mk. poolaastas. — Üksikud numbrid müügile ei lasta.

„Eesti Kirjanduse“ aastakäigud I—XII (1906 kuni 1917) on müügilt fäiesti otsas. Saada on veel piiratud arvul aastakäigud 1918—1924, à 360 mk. aastakäik (nahkkõites 520 mk.) ja 1925—1926, à 500 mk. aastakäik (nahkkõites 660 mk.). Üksikuid numbreid 1906. a. peale à 40 mk.

Tellida: Eesti Kirjanduse Selts (Tartu, Riia t. 34).

Eesti Õpetajate Liidu häälekandja

(ainus Eesti kasvatuseteaduslik ajakiri)

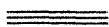
„KASVATUS“

ilmub 1927. aastal suurendatud kujul:

34 suure trükipoogna suuruses
endise 24 trükipoogna asemel.

Sisult tahab „KASVATUS“ ka 1927. aastal panna pea-
rõhk pedagoogiliste, meetodiliste ja tegelikkude koolielu
küsimuste lahendamisele, kuid ühtlasi ka suuremal määral
käsitella õpetaja kutsehuvilisi küsimusi.

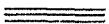
„KASVATUS“e“ kaastöolisteks on meie kui ka paljud välis-
maade silmapaistvamad koolimehed ja haridusetegelased.

Ilmumise tihedus: kord kuus, peale juulikuu, mil
„Kasvatus“ ei ilmu.

Numbri suurus: 10 numbrit à 3 suurt trükipoognat,
1 number 4 suurt trükipoognat.

Tellimishind: aastas 500 mrk., poolaastas 250 mrk.,
üksiknumber 75 mrk.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised. Üksikud numbrid
saadaval paremais raamatukaupluses.

Toimetuse ja talituse aadress:

Tallinna, Rataskaevu tän. nr. 22. — Kõnetraat 14-63.